

PIŠE: SONJA BISERKO

Na evropskom pragu

Balkan kao region polako ali sigurno ulazi pod kišobran Evropske unije. Otvaranjem pregovora o stabilizaciji i pridruživanju sa SCG, Evropska unija je najzad zaokružila svoju politiku prema Zapadnom Balkanu. Istovremeno je počela pregovore o članstvu sa Hrvatskom i Turskom i najavila pregovore o stabilizaciji i pridruživanju sa Bosnom i Hercegovinom. Ovim paketom EU je realizovala zaključke sa Solunskog samita (2003) kada je doneta odluka da se sve balkanske zemlje uz određene uslove mogu kandidovati za članstvo u EU. Međutim, sam *timing* pokazuje određeno sazrevanje i EU koja je skoro čitavu deceniju lutala u traženju rešenja za Balkan. Nedostatak liberalne elite, koja bi bila nosilac prihvatanja evropskih vrednosti i produbljivanja demokratskih procesa, EU je rešila izlazeći ususret regionu i ovim paketom postala faktor mobilizacije regiona. EU je ovim potezom rešila i pitanje regionalne stabilnosti i bezbednosti, što ima širi strateški značaj i za celu Evropu. Za Srbiju je to praktično put koji nema alternativu.

Sve zemlje u regionu su jednodušno pozdravile ovu odluku EU, mada se razlikuju u percepciji zajedničke evropske budućnosti. Srbija se u tom pogledu suočava sa najvećim preprekama. One su prvenstveno posledica njenih unutrašnjih ekonomskih, političkih i društvenih ograničenja. Nakon početnog uzleta posle oktobra 2000, ubistvom premijera Zorana Đinđića sve je u regresiji: država nedefinisanih granica, bez ustava, centralizovana vlast, prekidanje saradnje sa Hagom, usporavanje tempa ekonomskih reformi...

Opređenije "za Evropu" koje na verbalnom planu ni politička elita, ni većina građana ne osporavaju, nije podržano jasnim društveno-političkim konsenzusom koji bi garantovao ozbiljnost takve orijentacije. Naprotiv, u mnogim bitnim segmentima, važnim za samu Srbiju, a pogotovo za njene odnose sa zemljama u najbližem okruženju, kao da postoji prećutni antievropski konsenzus. Međutim, zbog nagomilanih nerazrešenih ekonomskih, političkih i društvenih problema, manjinska vlada nema velikog izbora u pogledu opcije koju će slediti. Naime, EU, MMF i Svetska banka su u protekle dve godine vladu premijera Koštunice vratile na put koji je prokrčila vlada premijera Zorana Đinđića. Tako je Vojislav Koštunica drastično promenio svoj

stav prema Haškom tribunalu ("Hag je pitanje svih pitanja"), bez obzira što je sve optuženike u Hag slao kao "dobrovoljce" u ime viših nacionalnih interesa. I na ekonomskom planu, mada znatno usporeno, Koštuničina vlada prati trag prethodne vlade, pre svega u pogledu monetarne i finansijske discipline bez koje ne bi dobila međunarodnu finansijsku podršku.

Zapad je nakon ubistva premijera Đinđića prilagodio svoju politiku realnosti koja se u mnogome razlikovala od precenjene slike o Srbiji neposredno nakon 5. oktobra. Trebalo mu je tri godine da shvati da je Miloševićevo nasleđe mnogo ozbiljniji i dublji problem od njegovog uklanjanja. Pokazalo se da su korupcija, siromaštvo i nesposobnost upravljanja mnogo veći problemi, te da je "demokratska revolucija" u suštini samo dovela do pregrupisanja Miloševićeve klike. Koren neuspeha leži generalno u starim socijalnim i kulturnim slabostima, uključujući i nedostatak solidnih ekonomskih i političkih institucija, te obrazovane, politički motivisane i ekonomski dinamične srednje klase koja se pridržava zakona. Isto tako nedostaje politička partija sposobna da mobilize široki podršku za ionako tešku tranziciju.

Zato je Srbija, kao i toliko puta ranije, ponovo pred sudbinskom odlukom: opredeljivanje za Evropu ili izolaciju, odnosno liberalnu ili konzervativnu opciju. Činjenica da na političkoj sceni dominira konzervativna (organicistička) opcija, uz podršku partije Slobodana Miloševića SPS, i neformalnu koaliciju na raznim nivoima sa Srpskom radikalnom strankom Vojislava Šešelja, ukazuje da će transformacija Srbije u modernu državu biti trnovit put, opstruiran još uvek moćnim konzervativnim strukturama koje brane svoje stečene privilegije. Jedan od arhitekata srpskog nacionalnog projekta i još uvek veoma uticajna figura u "sivoj zoni" srpske politike, književnik Dobrica Ćosić upravo je ovih dana u intervjuu nacionalnom dnevniku "Politika" rekao da su "nas briselski komesari i bombardovali i smestili u državni provizorijum u kojem se raspinje i grca narod Srbije i Crne Gore. A preti nam 'integracionim' asocijacijama rasturajući Republiku Srpsku i primoravajući Srbe da žive u logoru 'multietničkog Kosova' sa svojim ubicama."

Paket za Balkan je koincidirao sa odlukom međunarodne zajednice da počne sa rešavanjem statusa Kosova. Očigledno je da Srbija za gubitak Kosova dobija kompenzaciju u ubrzanom priključivanju evropskim integracijama i otpisu dugova. Ova ponuda nije prihvaćena javno, jer očito nema dovoljno političke hrabrosti da se kroz rešavanje statusa Kosova napravi bilans koji je doveo do njegovog gubitka. Osim nespremnosti za suočavanje sa neposrednom prošlošću, srbijanska politička elita pokazuje neverovatnu rigidnost u odnosu na prihvatanje nove realnosti. Iako se rasplitanje kosovskog čvora dramatično približava, Srbija još nije definisala svoju pregovaračku strategiju (sem one o "više od autonomije, manje od nezavisnosti").

Medijski se promoviše stereotip da međunarodna zajednica hoće da otme Kosovo (i to celo) od Srbije, da je to deo teritorije pod suverenosti Srbije kojom privremeno upravlja međunarodna uprava, da je srpska vlast "spremna" da Albancima da punu autonomiju itd. U međuvremenu, sa srpskom zajednicom na Kosovu (100.000 ljudi) se neprestano manipuliše i postoji realna opasnost da se pri kraju pregovora o statusu Kosova (2006. godine) stimuliše masovno iseljavanje Srba, poput onog iz Hrvatske. Geostratešku poziciju koju Srbija ima, kada je region u pitanju, ma koliko umanjena, srpska elita pokušava naplatiti bez ikakvog napora da izađe ususret zahtevima međunarodne zajednice. Upravo takav odnos prema evropskoj opciji je glavna pretnja evropskoj budućnosti Srbije.

Međunarodni predstavnici su sa beogradske konferencije "Srbija – pet godina posle" (oktobar, 2005) poslali nedvosmislene poruke da je "došlo vreme da se utvrdi dokle je Srbija stigla i da se utvrde njeni prioriteti", ali i da je krajnje vreme "da se završi bolno poglavlje saradnje sa Haškim tribunalom tako što će preostali optuženi biti izručeni". Međutim, kada je u pitanju saradnja sa Hagom postoji realna opasnost da se isporukom Ratka Mladića država počne ponašati kao da je ispunila svoje moralne obaveze.

Srpski nacionalisti više nemaju ni potencijal ni mogućnost da istraju na etničkom modelu države. Za to je zaslužno prisustvo međunarodne zajednice. Međutim, njihov potencijal za generisanje nacionalne homogenizacije, šovinističkih kampanja, etničkog nasilja i izolacionističke, velikodržavne politike još uvek je veliki i ostavlja dubok trag na međuetničke odnose.

Osim kada je reč o manjinama, sve je veća agresivnost prema svakom drugačijem, alternativnom mišljenju. Na udaru su, može se reći, većem nego ikada ranije, nevladine organizacije, naročito one koje se bave ljudskim pravima. Žestokim napadima izložena je i politička alternativa kojoj sadašnja društvena atmosfera ne ostavlja puno prostora za aktivnije delovanje. Sloboda izražavanja je više nego ikada na udaru, što je rezultat straha elite koja je stala iza ratnog projekta Slobodana Miloševića. To je poslednja odbrana projekta, ne samo pred Haškim sudom, već i u domaćoj javnosti. ■

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Patriotizam na pijaci

Pet od sedam – obično nije loše za jednu zemlju. Bili to pokazatelji ekonomskog razvoja, primene naučnih dostignuća u biznisu ili stepena zaštite životne sredine, reklo bi se da je budućnost svetla. Pet od sedam je dobro i kada je reč o sportskim rezultatima. Pokazuje da je nacija zdrava, i kompetitivna. Nažalost, Srbija se ne može podičiti ni čim od navedenog. Naših pet od sedam prepreka su svakog razvoja, ne mogu nas zaštititi ni od čega i, uopšte, potpuno su neupotrebljivi. Pri tom, ukazuju na bolest koju smo kao društvo davno morali da prevaziđemo.

Za okolnost da skrivamo najveći broj optuženih za ratne zločine, odnosno sve osim Anta Gotovine i Vlastimira Đorđevića, sa nadimkom Rođa, na prvi pogled, ne postoji objašnjenje. Bizarno je da ne postoji objašnjenje ni otkud izuzeci. Radimo nešto što je flagrantno kršenje međunarodnog prava. Niko drugi to ne radi, jer niko drugi nije toliko glup. Ali, zašto, zaboga, ta dvojica misle da će ih sunce tuđeg neba grejati kao što bi ih grejalo naše, da će ih neka zemljica hraniti kao što bi ih hranila domovina? Zar u našoj težnji da budemo drugačiji, na našu štetu, nema nekog sistema?

Vlada premijera Vojislava Koštunice, jednako kao i prethodne, nije ponudila građanima nikakvo objašnjenje za skrivanje optuženih za ratne zločine. I ako prihvatimo da vlada sada ne prikriva optužene - nego oni nisu kod kuće, pa policija ne može da ih uhapsi - valjda je van svake sumnje da je vojska do polovine 2002. godine (možda i kasnije), pružala utočište i lično obezbeđenje Ratku Mladiću, jednom od najtraženijih begunaca.

Pozabavimo se na trenutak tim slučajem. Tadašnja Savezna Republika Jugoslavija imala je zakon o saradnji sa Haškim tribunalom, bez obzira na to što je kao članica Ujedinjenih nacija i potpisnica Dejtonskog mirovnog sporazuma i ranije bila obavezna da goni i privodi sudu optužene za ratne zločine. Jedan organ države, takođe na saveznom nivou, postupao je suprotno zakonu. Da kažemo i da nije čitav organ postupao suprotno zakonu, već samo neki službenici. Je li možda vreme da se neki javni tužilac pozabavi odgovornošću tih službenika i njihovih nadređenih? Ili je možda vreme da neki političar koji je vršio javnu funkciju u ministarstvu

odbrane eventualno snosi političku odgovornost?

Prema ustavu Srbije, tom koji imamo i svakom budućem, vlada vodi unutrašnju i spoljnu politiku zemlje, procenjuje nacionalne interese i za to odgovora građanima. Vlada ima pravo da delove nekog zakona ili zakon u celini privremeno stavi van upotrebe, i za to odgovara građanima. Ali, vlada je dužna da sprovodi zakone i obavezna da odgovori na zahteve građana koji se tiču njihove budućnosti. Izvršna vlast nije koncipirana da bi se uživalo u privilegijama; ona je tu da preuzme odgovornost prema jasno utvrđenim pravilima.

Najmanje što treba da očekujemo od Vojislava Koštunice, kao predsednika vlade, jeste da nam ponudi objašnjenje zašto nas međunarodna zajednica vidi i zašto živimo u ključu 5/7. Ako mu je nelagodno da to učini pred građanima, sasvim je u redu da to učini u parlamentu, gde sede izabrani predstavnici tih građana. Neka okupi poslaničku većinu i sve kvazi-opozicione snage da mu drže strah, ali pet godina nakon što su građani rizikovali živote da bi potvrdili svoje pravo da biraju i prošli kroz bolnu i na trenutke pijačnu trgovinu patriotizmom, vlada mora da im kaže: skrivamo optužene za ratne zločine zato što... ili, ne možemo da privedemo optužene za ratne zločine pravdi zato što... ili Đorđević nije dovoljno skrovište od 250 kvadratnih metara, a Gotovina se žali da je prljavo i da ga Karić potkrada na *roamingu*... Dosta smo se igrali demagogije?

Jer, vlada je za pet godina od prodemokratskog prevrata u Beogradu ponudila međunarodnoj zajednici više od 70 različitih objašnjenja šta, kako i koliko čini na ispunjavanju preuzetih obaveza. Suprotno ubeđenjima mnogih, međunarodna zajednica nije izabrala ovu vladu, niti je izabrala vladu Zorana Živkovića, a pogotovo ne vladu pokojnog Zorana Đinđića. I vlada ne odgovara međunarodnoj zajednici, ona samo predstavlja interese građana u međunarodnim poslovima. Ono što se često ne shvata je da kad vlada nudi različita objašnjenja za istu stvar, onda se misli da se okolnosti menjaju, da je vlada neozbiljna ili da su građani koje ona zastupa nesposobni da prepoznaju sopstvene interese i nepripremljeni za civilizovan dijalog sa drugima.

Stavite se u poziciju glavnog tužioca Haškog tribunala Karle del Ponte: dolazite u posetu vladi sa kojom ste prošli uspone i padove, mislite da imate neki nivo saradnje, premijer vas uverava da čini sve da ubedi optužene da se dobrovoljno predaju, rokovi prolaze, a ministar unutrašnjih poslova istog dana na konferenciji za novinare kaže „ne isključujem mogućnost da su optuženi tu“. Kakav bi to utisak ostavilo na vas? Ili, kažu vam da policija ne može da uhapsi nekog pošto se ne krije na adresi koja postoji u centralnom registru za izdavanje dokumenata, vi pristanete na igru i potegnete sve veze da vam zapadne obaveštajne agencije doznaju adresu (što one ne vole da rade za druge), dostavite je policiji i tri dana kasnije vam jave da optuženi više

nije tamo? Pretpostavljam da biste se obradovali što je bar neka vlada sačuvala smisao za humor u dosadnim međunarodnim odnosima...

Nema šta zvanični Beograd nije pokušavao. Vlada je ubeđivala zapadne saveznike da Ratko Mladić nije u Srbiji, da je možda bio tu, ali je otišao u Bosnu, da se skriva oko Drine, da je neprestano u pokretu, da je odlučio da uzgaja pčele na placu blizu Valjeva, da definitivno nije u vojnim objektima, a ni u crkvenim. Za Radovana Karadžića scenario je sličan (neke sekvence su dramatisovane u skladu sa prirodom glavnog junaka): nije u Srbiji, bio je, sad je u Bosni, povremeno prelazi u Crnu Goru, obijao je glavu i nosi monašku mantiju, omiljena konačišta su mu verski objekti, čuva ga narod, ne javlja se porodici, samo mu je borba za istinu važna.

Tačke gledišta se uvek razlikuju, pa tako i percepcija stvari. Jedna vlada, međutim, ne može imati dva stava. Bez obzira na kreativni doprinos pojedinih članova Koštuničinog kabineta, politika nije izmišljena u Srbiji, baš kao ni predstavnička demokratija, sistem državne uprave i odgovornosti u međunarodnim odnosima. Vlada se mora držati ustaljenih formi ili prepustiti drugoj zastupanje interesa građana. Razume se da nikom nije preterano stalo da mu se Ante Gotovina i Vlastimir Đorđević dosele u komšiluk i počnu da svraćaju na kafu. Oni su, što se tiče premijera Koštunice, njegovog tima i građana Srbije, pomenuti kako bismo sve sveli do apsurdna (*reductio ad absurdum*) i krenuli u rešavanje problema.

No, kada postoji, kako se to pravničkim rečnikom kaže, osnovana sumnja da se pet od sedam optuženih za ratne zločine skrivaju na teritoriji pod odgovornošću Beograda, od svih mogućih lokacija, malo je onih koji su spremni da ostave predrasude po strani. Jednostavna generalizacija dovodi do toga da je Beograd odgovoran za skrivanje optuženih za ratne zločine, a vi posle objašnjavajte da nisu baš svi u Srbiji, da su neki možda preko Drine, a neki preko Volge, da im godinama nema traga, da policija nije u stanju da ih pronađe... Džaba. Srbija je propustila priliku da bude shvaćena kao zemlja koja se ozbiljno uhvatila u koštac sa problemom ratnog nasleđa i koja je učinila nešto na suzbijanju nacionalizma koji je već jednom uništio strukturu društva i države. Politika vlade dovela nas je do stadijuma kad možemo, ili verovati njenim obećanjima da će se sve dobro završiti i da je budućnost svetla, ili se okrenuti protiv nje. Sredinu su pojeli vreme i pet od sedam.

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Autizam tradicionalne elite

Bio onomad Sajam knjiga, a na Sajmu... kao i uvek, svega i svačega: volj' ti ćirilice ili latinice, srpskog ili stranih jezika, knjiga pametnih i knjiga glupih, kao i tome prikladnih autora i čitalaca. A ni pljeskavica nije falilo. S njima jedino nije bilo neizvesnosti: bile su pouzdano loše i tanke, ali zato barem skupe.

Za Tonija Parsonsa, pisca za kojeg se govorilo da će otvoriti Sajam u ime Velike Britanije, zemlje-gosta, obično se veli da je "trivijalan" i populistički pisac. Otuda je i bilo mrštenja sa ovdašnjih odgovornih mesta na ideju da njemu pripadne takva čast, pa se od toga odustalo. Što se tiče zemlje-domaćina, u njeno je ime Sajam svojom "besjedom" otvorio Ljubomir Simović, i oko toga nije bilo nikakve javne kontroverze ni pre, a bogme ni posle ceremonije otvaranja. Ovo će valjda reći da je sve prošlo u najboljem redu i da niko nije imao primedbi. Pa naravno: besedeći gospodin je akademik, Nacionalni Klasik, pisac antologijskih drama i veoma cenjene poezije, slika i prilika uglednika najvišeg ranga iz "glavnog toka" nacionalne literature, besmrtnika svetlosnim godinama udaljenog od svake trivijalnosti, po *defaultu* namenjene pop-piscima, a ne piscima-popovima... Kako god bilo, čak i oni ponosni Srbliji koji knjige ne čitaju ni u nužnoj samoodbrani znaju za Simovića, a da nisu toga ni svesni: sigurno su gledali Šotrinu "legendarnu" ekranizaciju Simovićevog "Boja na Kosovu", to primenjeno filmoliko sočinjenje iz vremena "buđenja naroda", nacionalromantičarsku bozicu snimljenu za jednokratnu političko-mobilizatorsku upotrebu, a u kojoj su veselo statirali oni tada čuveni bradati putujući mitingaški momci iz Nove Pazove, koji se – kažu zli jezici – nisu na vreme dosetili da poskidaju ručne satove pre nego što uđu u scenu iz XIV veka... Uostalom, ako je Srbin još tada jeo zlatnim viljuškama, zašto ne bi imao i sat? A možda i mobilni telefon: "Halo Murate, bolje nemo' ni da dolaziš, razbiću te k'o beba zvečku!" (Murat ćuti, na turskom). "Uf, što je loša veza, mora da je analogna centrala"...

Dobro, šalu na stranu, a Simovića nazad u tekst. Akademik se posle 5. oktobra naprasno nešto diskretno *zapirao* od tadašnjeg "Boja na Kosovu" i napisao novu,

light verziju, ali posle njegovog nastupa na otvaranju Sajma ostaje nejasno zašto je to uopšte radio? Od čega se to *ograđivao* kada se u njegovom svetu, izgleda, ništa nije promenilo? Naime, ponešto od onoga što je Simović rekao ove jeseni u savršenom je skladu s diskursom i senzibilitetom one *veličanstvene* "duhovne obnove" iz leta gospodnjeg 1988. ili 1989, pa se ponekome moglo učiniti - slušajući Simovićev vapaj kako ni nekadašnja "antisrpska" ni sadašnja "srpska" vlast ne čine ništa da zaustave propadanje i nestajanje srpskog jezika i srpskog ćirilicnog pisma - kako se zaglavio u nekakvom zlom vremeplovu koji ga je sadistički vratio u najgore i najsramnije godine naših života, u najraniju i najentuzijastičniju - otuda nekako i najodvratniju - fazu carevanja Organizovanog Ludila, te kako će sve one užase, poniženja i sramotu jedne (uz obilatu pomoć njenih raspevanih "vračeva") samozaludene nacije morati da proživi ispočetka. A na tom Novom Početku, dakako, ponovo se čuju ritualna unjkjanja naših vremešnih Bardova koji su povazan Zabrinuti Za Naciju, koja da je pred samim istrebljenjem, a najbolji dokaz da je tome tako u tome je što se to ama baš nikako ne vidi, a baš to pokazuje svu perfidnost naših neprijatelja...

E, to je ona tačka na kojoj stvari definitivno prestaju da budu šaljive. Deceniju i po, skoro dve, nakon uvodnih taktova onoga što će prerasti u apsurdnu i krvavu srpsku i južnoslovensku apokalipsu, usred "demokratske Srbije" koja se kune u sve živo i neživo da je naučila lekciju iz brodoloma devedesetih, jedan neosporni i neosporavani akademski uglednik ne može, ne ume ili neće da se doseti čime bi drugim otvorio jednu značajnu manifestaciju nego sumorno trećerazrednim recikliranjem onog istog diskursa koji je i bio obeležje (pred)apokaliptične epohe (i tada je, naime, sve krenulo od "dva Veka Vuka" i vapaja za zaštitu ćirilice) u kojoj je Simović igrao istu rolu koju igra i danas - rolu brižnog, odmerenog, ali lojalnog Ujaka Nacije (znamo već ko su bili Otac i Stric, likovi znatno pustopašnijeg temperamenta...).

Kada ovu vrstu tirada mantraju jurodivi marginalci iz "Ćirilice" i sličnih Udruženja Dokonih Građana, kada o "najezi tuđica" i "umiranju srpskog jezika, lele i kuku" čantraju dokoni penzionisani oficiri (i aktivisti mesnih zajednica kao osnovnih ćelija društva) u rubrici "Među nama", to je nekako i razumljivo. Kada se, međutim, takva bajata roba - koja nije valjala ni dok je bila sveža - sa reprezentativnog mesta ponudi kao ogleđna mera nacionalne pameti, reper *stanja najboljih duhova*, onda čovek ne može da ne zapadne u depresiju, ako mu je iole stalo do ove zemlje. Zar smo na *ovo* utracili petnaest više nego krvavih godina? Zar *nakon svega* nema ama baš ništa drugo da se kaže nego da se i dalje sveudilj jaše na onoj istoj isluženoj Rosinanti, da se pompezno ratuje sa onim istim fantomskim vetrenjačama?!

Razume se, ne bi ovaj Simovićev *ispad iz smisla* bio važan da je samo lična stvar. Međutim, mnogi će supotpisati - već jesu! - ovaj gerilski *napad trivijalnosti*

na normalnu ljudsku pamet, mnogi će rado dokazati opravdanost mog straha: da, ovo je, i ništa drugo, i ništa bolje, i dalje mera pameti, uvida, percepcije sebe i drugih u onome što se i dalje – po jednoj gotovo suicidalnoj inerciji – naziva tradicionalnom srpskom elitom, i odatle nema, majci, mrdanja!

Možda je bilo ipak bolje da smo i mi našli nekog Parsonsovog srpskog parnjaka da otvori Sajam? Zašto da ne: “trivijalnost” nije problem kada javno nastupa pod tom etiketom; ona je tada zapravo samo jedan *žanr* i ništa više. Ali se zato pretvara u opasnu, pogibeljnu *banalnost* kada pokuša da opseni svet ponekim (samo)citatom iz *brevijara površnih floskula*, da pusti u (v)etar neke reči-ubice zbog kojih će neko drugi, *uvek neko drugi* – “istoveran” ili “inoveran” - ubijati ili bivati ubijen, dok Bardovi u svojim sigurnim kabinetima/laboratorijama smišljaju nova, još eksplozivnija *verbalna jedinjenja*.

Naravno, u prethodnim se rečenicama nalaze neke “teške reči”, uz koje više niko ne bi hteo da stane, da ima nešto sa njima - kao da smo svi najednom postali *ljudi bez prošlosti*, rođeni juče, kao da je naše brodolome skrivila neka apstraktna metafizička sila neodredivog lika i oblika, a mi sa tim nema(s)mo ništa. Razume se da ne mislim da je Simović imao neke “zle namere” i da mu je bilo kakav belaj bio na umu dok je držao svoj govor. Ali mora se jasno i nedvosmisleno notirati neopoziva ispražnjenost jednog diskursa od svakog stvarnog sadržaja, njegova apsolutna nemoć da stupi u kakav god odnos sa životom. Odavno duhovno umirovljena “elita” i dalje pokušava da izrazi u jeziku stvarnost epohe, ali sve što proizvodi u svojim Strojevima Za Maglu jeste nešto samosvrhovitih retoričkih dimnih zavesa, Živ Mi Todor Da Se Čini Govor, sve do čega dobacuje varijacije su na jednu te istu temu, sa kojom se više ništa suvislo započeti ne može. “Smrtno ugroženi srpski jezik i Sveta Matera Ćirilica”? Ne, to nije *samo netačno*: to je naprosto apsurdno, to je naprosto *ne-iskaz*, taj vokabular više ne korespondira sa smislom (non-sense!). U nastupima nepopravljivog optimizma čak nekako hoću da verujem da se Simović već danas i sam čudi onome što je izrekao. Ali, šta vredi: ništa se drugo više ne ume reći, jedan je *pojmovni registar* zauvek istrošen i trajno neupotrebljiv, a isuviše je dockan za neki novi. A to nije problem Ljubomira Simovića i drugih naših simovića, to je problem jednog *starmalog* društva koje je i dalje većinski nerasploženo ili nesposobno da skrene fascinirani pogled sa vlastitog pupka, da napokon bez predrasuda, bez mreine na očima pogleda svet oko sebe i nađe sebi prikladno mesto u njemu. ■

Brisel i venecijansko “sidro”

PIŠE: IGOR PERIĆ

Kako ističe projektovani trogodišnji rok trajanja državne zajednice i moratorijuma na referendum, Brisel bi, čini se, najradije crnogorsko pitanje ponovo stavio u duboko zamrzavanje. Gotovo da zvaničnici EU to javno i saopštavaju. Uz minimalnu dozu diplomatske uvidavnosti ukazuju da je evropska budućnost mnogo izvjesnija i izglednija u sadašnjem državnom aranzmanu. Samo treba strpljivo sačekati da se Mladić preda, a onda za nekih deceniju dvije – hop, eto nas kod njih...

Uporedo sa svečanim proglašavanjem početka pregovora o stabilizaciji i asocijaciji, evropski komesar za proširenje Oli Ren podijelio je packe i podsjetio Podgoricu da nema dovoljan administrativni kapacitet za vođenje pregovora o pridruživanju. Ocjenjujući da će čak i Beograd imati muke po tom pitanju, stavio je do znanja da je, iz nekih razloga, članicama državne zajednice debelo progledano kroz prste. Znači, ne čine to što smo zaslužili, niti što smo im gotivni već iz svojih interesa, pružajući tako alibi aktuelnim političkim garniturama koje prodaju maglu građanima i odlikuju sebe zaslugama za narod i napredovanje tokom predstojećeg “dugog putovanja u Jevropu”.

Brisel, valjda nesproman da se nosi sa potencijalnim kriznim situacijama u regionu, po ko zna koji put, uskače sa šargarepom, komplikujući nesto što je već dovoljno iskomplikovano samim Beogradskim sporazumom. Zapravo, EU brine Kosovo – kako da na najbezbolniji način ozvaniče fakticko stanje na terenu, a da pri tom desne snage u Srbiji ne pretrpe dvostruki gubitak, pa ostanu i bez Crne Gore, što bi za njih, valjda, prema viđenju Brisela, bilo duboko frustrirajuće i pogubno po odnose u eksperimentalnoj zajednici koju Evropa smatra faktorom stabilnosti u regionu.

Kako je ovaj nepopularni epitet, ne tako davno, iz istih krugova upućivan na adresu najpoznatijeg stanovnika Ševeningena, svaka sličnost vjerovatno je slučajna.

Brisel je do sada u nekoliko navrata demonstrirao ponašanje po sistemu- priskočiti kada se SCG udalji od projektovanog kursa. Kada je zajednica postala nemoguća zbog suprotstavljenih ekonomskih prioriteta članica, Brisel je pripomogao dvostrukim kolosijekom. Kada je nastavilo da škripi u odvojenim vagonima, požar se gasio Studijom izvodljivosti. A, kada se približilo vrijeme za referendum onda se stvari pokušavaju konezervirati početkom pregovora o stabilizaciji.

Demokratski čin preispitivanja državnopravnog

statusa ne uklapa se u raspored Brisela, pa zato indirektno sve čini da oteža njegovo održavanje. Budući da ne može da opovrgne da je i sam potpisao pravo na referendum, traži se da prethodno bude postignut konsenzus u Crnoj Gori. Pri tom, idikativno je da nema upozorenja niti kritike za one koji odbijaju razgovor i prijete nestabilnošću.

“Ovako, kako se sada Havijer Solana i njegov kabinet postavlja prema pitanju statusa Crne Gore, prije razara unutrašnji konsenzus nego što ga omogućava. Njihovi stavovi podstiču protivnike referenduma na jedini mogući zaključak – da je EU takođe protiv i da treba zauzeti najoštriji mogući stav.” Ovim riječima je profesor Srđan Darmanović s odsjeka za političke nauke Pravnog fakulteta u Podgorici, dijagnosticirao povratnu spregu, po kojoj se, zapravo, održava pat pozicija i traje blokada bilo kakvog dijaloga u susret referendumu u proljeće naredne godine.

U međuvremenu, u pet do referendumske dvanaest, stiće zaključci Venecijanske komisije, a onda Crna Gora neće imati kud do – kako Evropa kaže. Kako drugačije tumačiti izjavu Solaninog portparola Kristine Galjak da će Podgorica morati da uvaži preporuke Venecijanske komisije, tijela čiji stavovi nijesu obavezujući, posebno ne, kao u ovom slučaju, kada država na koju se odnose nije sama tražila pravnu pomoć.

Profesor Darmanović, koji je zamjenik člana Venecijanske komisije, nedavno je u podgoričkom “Nedjeljnom žurnalu” kazao da ne očekuje da se izvjestioci Komisije u svom nalazu imati politički motivisane stavove, posebno ne da bi preporuke, kako to briselska administracija saopštava, mogle imati naredbodavni karakter.

“Pretpostavljam da bi odnos naših organa vlasti prema preporukama Venecijanske komisije mogao da bude sljedeći: svaki poznati standard – DA, a svako pravljenje specijalnog slučaja od Crne Gore – NE”, ocijenio je Darmanović.

Iako je u praksi uticaj Venecijanske komisije prilikom uobličavanja normi ustavne povelje, i samog koncipiraja državne zasjednice, bio ogroman (neposredni izbori za parlament zajednice, bez dva doma je unitaristički element ugrađen na preporuku Venecijanske komisije), sudeći prema izjavama crnogorskih zvaničnika, Podgorica je ovoga puta spremna da ide do kraja, bez obzira da li će biti konsenzusa, ili ne i neće popustiti i prihvatiti da bude specijalan slučaj.

Crnogorski premijer Milo Đukanović najavio je da će referendum, ovoga puta, sigurno biti održan najkasnije u aprilu, i posvjedočio kako je već bilo pritisaka da se pitanje statusa odgodi do rješavanja kosovskog problema. Dio snaga opredijeljenih za nezavisnost nije se još uključio sa DPS i SDP pod zajedničku govornicu predreferendumske kampanje, dok vlast ne raspiše referendum i formuliše jasno pitanje, bez polivalentnih odgovora. Izgovor im je loše iskustvo s Đukanovićevim odustajanjem od referenduma u poslednji čas prije tri

godine. I drugoj strani Đukanović je glavni izgovor – opozicija odbija dijalog o referendumu dok su, kažu, on i njegov nedemokratski režim na vlasti. Ukazuju da je Đukanović krenuo u pravljenje aparata koji će falsifikovati rezultate referenduma. Najviše prigovora imaju na to što su ključne funkcije u sudstvu pripale “DPS kadrovima”. Predsjednik Ustavnog suda je postao bivši predsjednik Izvršnog odbora DPS Mladen Vukčević (jedno vrijeme bio Marovićev savjetnik). Za predsjednika Vrhovnog suda izabran je, nakon mandata pauze, ponovo Ratko Vukotić, čovjek za čije ime se vezuje donošenje spornih 14.000 presuda za samo dva dana, kojima je 1997. ustanovljeno biračko pravo uoči drugog izbornog kruga na predsjedničkim izborima 1997, na kojima je Đukanović porazio Momira Bulatovića. Opozicija prigovara da je Đukanović krenuo u militarizaciju policije dovođenjem na njeno čelo Veselina Veljovića, kao i korišćenje situacije nakon još nerasvijetljenog ubistva načelnika kriminalističke policije Slavoljuba Šćekića, (ubijen na kućnom pragu, iz sačekuše, bio na tragu rasvjetljavanju ubistva urednika podgoričkog dnevnika “Dan”, Duška Jovanovića) za političke čistke u MUP. Kada se tome doda privatizacija Kombinata aluminijuma, lista razloga zbog kojih do daljnog opozicionari neće za pregovarački sto s Đukanovićem, je poduža. Neće, makar ne direktno. Bolje rečeno, ako to Brisel ne kaže.

Stranke i organizacije koje se zalažu za očuvanje zajednice sa Srbijom, prema istraživanjima javnog mnjenja, proteklih godina imaju konstantnih od četiri do šest odsto zaostatka za idipendistima i ne prihvataju održavanje referenduma na kojem bi odlučivala tijesna većina. Traže rješenje koje bi ih, bez obzira na poraz, održalo u orbiti Beograda.

Pored starog zahtjeva da referendumski rezultat mora proći dvotrećinsku skupstinsku potvrdu, priželjkuje se preporuka EU o nedostižnoj kvalifikovanoj većini, koja bi potopila snove independista.

Pored pasivne uloge čekanja venecijanske “gondole” sa sidrom za Crnu Goru, najnoviji fenomen na političkoj sceni je poziv na sporazum protiv konsenzusa. Krajem oktobra, naime, Srpska narodna stranka pozvala je sve parlamentarne i vanparlarnetrane snage koje su za zajednicu, da se pismeno obavežu kako neće pregovarati sa Đukanovićevim DPS o održavanju referenduma. Ideju je osmislio potpredsjednik SNS Novica Stanić, upozoravajući poetično da bi organizovanje referenduma dovelo do “zlog proljeća” u Crnoj Gori.

Stanić je, inače, poznat kao čovjek zanimljivog osjećaja za kompromis budući da je jedno vrijeme kao lokalni funkcioner SNS u Pljevljima zastupao gradnju ckrve “pomirnice” u slavu stradalim četnicima koja bi bila otvorena i za partizane.

Uz obrazloženje da samo oni koji nijesu načisto sa svojim opredjeljenjem za zajedničku državu to čine pismenim obavezivanjem, predlog SNS je glat odbila najjača opoziciona stranka, Bulatovićeva Socijalistička

narodna, koja je prije dvije godine potopila i navedeni Stanićev kompromis o crvki pomirnici. Po mnogima, upravo SNP, koja drži distancu (ili je ubrzano izgrađuje) od nacionalnih srpskih stranaka u Crnoj Gori, ima ključ za eventualni konsenzus.

Posljednjeg dana oktobra, lider SNP je u razgovoru sa francuskim ambasadorom saopštio "čvrsto opredjeljenje SNP da neće voditi direktni dijalog sa Đukanovićem o pitanju referenduma", dok je istom ambasadoru crnogorski predsjednik Filip Vujanović prenio interesovanje da se Evropa uključi u posredovanje za postizanje konsenzusa o referendumskim uslovima.

Kocka je bačena. Bulatović je, kako procjenjuje independistička strana, ako ne prešao Rubikon, ono barem, otvorio prostor za nekog Ahtisarija da posreduje i pomogne da se bolje razumijemo.

Ipak, znajući rješenost Brisela i tvrd stav Solane, SNP je lagano odigrao dvostruku kartu, pozicionirajući se na taj način tako da bude svemu naredni iduće godine. Bulatović ponavlja da 2006, nije godina referenduma već evropskih integracija i time drži na okupu svoje biračko tijelo koje je protelih godinu na stalnom iskušenju budći da se u SNP zbilo "pročišćavanje" od tvrde linije ex potpredsjednika Zorana Žižića. Čudno, međutim, zvči njegov poziv Briselu da javno kaže da li treba Crnoj Gori referendum. Kapacitet Brisela da prosuđuje, u ovom slučaju prema Bulatoviću, treba crpiti iz Beogradskog sporazuma, kao strane u ugovoru.

Dok vlast čeka jedro, a opozicija sidro iz Mletaka, pitanje je može li biti dijaloga u Crnoj Gori, uz posrednika, bez direktne priče. Posebno je interesantno kako će se Brisel postaviti i da li je u cijeloj priči moguć neki novi aranžman koji bi trilateralnim sporazumom upakovao SCG s Kosovom u voz za Brisel. Sa Solanom, do sada je makar bilo tako, do samog kraja se ništa ne zna. Uostalom, ni sam Koštunica se, vjerovatno, ne bi smio zakleti, bar ne pred Amfilohijem, da mu sličan scenario nije prošao kroz glavu kada je pred Savjetom bezbjednosti na tečnom engleskom kazao da je najviše što Srbija može ponuditi Kosovu – čvrsta autonomija u *state union*.

PIŠE: DRAGOLJUB TODOROVIĆ

Maćehinski i ignorantski

Ovih dana Evropska unija donela je odluku da sa Turskom i Hrvatskom počne pregovore za punopravno članstvo u Evropskoj uniji, a sa Srbijom i Crnom Gorom pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Od ranije se zna da Bugarska i Rumunija 1. januara 2007. godine postaju članice Unije. Imajući u vidu ovakav razvoj događaja ispostavlja se da je vic koji se pričao po ovim balkanskim prostorima o tome da u Evropi postoje samo tri države: Evropska unija, kandidati za Uniju i – Bosna i Hercegovina – surovo realan, istinit i da nema veze sa humorom već sa još jednom tragedijom malog bošnjačkog naroda, koji je živio u nekadašnjoj SFRJ i kome je ona bila jedina država. Bošnjački narod nije imao, niti sada ima rezervnu otadžbinu, pa je raspadom SFRJ početkom poslednje decenije XX veka počela neviđena drama, stradanje i kataklizma Bošnjaka, koja još traje i u kojoj je nad tim narodom izvršen genocid.

Razlozi Evropske unije i šire međunarodne zajednice zašto Bosna i Hercegovina ne može u Uniju su zaprepašćujući i prosto neverovatni. Naime, zauzet je stav da BiH ne može biti ni kandidat za Uniju dok ratni zločinci, zlotvori, krvnici i dželati bošnjačkog naroda, Radovan Karadžić i Ratko Mladić ne budu uhapšeni. To je u toj meri neshvatljivo, nerazumljivo i apsurdno da čoveku pamet stane. Taj stepen ignorancije, cinizma i hipokrizije međunarodne zajednice prema jednom narodu nije zapamćen u istoriji.

Odnos međunarodne zajednice prema Bošnjacima, koji su živeli na teritoriji bivše SFRJ može se pratiti kroz tri faze, uz napomenu, da je vrlo teško opredeliti u kojoj fazi je taj odnos bio ravnodušniji, nekorektniji i po bošnjački narod pogubniji.

U prvoj fazi međunarodna zajednica, sve svetske kancelarije i sve sile sveta su apsolutno nezainteresovano posmatrale formiranje koncentracionih logora za Bošnjake u Omarskoj, Keratermu, Trnopolju, Manjači i drugim mestima, zatim troipogodišnje držanje u opsadi grada Sarajeva uz svakodnevno granatiranje i ubijanje njegovih potpuno bespomoćnih stanovnika, iznurenih glađu, žeđu, strahom i borbom za goli život. Međunarodna zajednica se ponašala kao da ne primećuje strahovite zločine, ubijanja, silovanja, paljenja i rušenja bogomolja, škola, biblioteka, čitavih sela i gradova, izgon bošnjačkog stanovništva u cilju etničkog čišćenja na velikom prostoru Bosne i Hercegovine koji je preduzimala vojska tzv. Republike Srpske nastala od Jugoslovenske narodne armije (JNA) koja je na početku rata u SFRJ bila četvrta vojna sila u Evropi. Veliki zločin, nezapamćen u Evropi posle holokausta, streljanje oko 10.000 muškaraca – civila u Srebrenici, dogodio se u velikoj meri i zbog oklevanja, nepotrebnog čekanja i odugovlačenja komandanta međunarodnih snaga u BiH francuskog generala

Žanvija da krene sa bombardovanjem položaja bosanskih Srba. To fatalno kašnjenje omogućilo je generalu Ratku Mladiću da izvrši najveći genocid u Evropi posle Drugog svetskog rata.

U drugoj fazi, fazi potpisivanja mirovnog sporazuma u Dejtonu, međunarodni faktor, i to na najvišem nivou, sa šefovima država najznačajnijih i najvažnijih sila sveta u tom trenutku, formirao je tzv. entitet Republika Srpska koji je uključen u državu Bosna i Hercegovina. Entitet Republika Srpska je zločinačka tvorevina nastao etničkim čišćenjem, ubijanjem, silovanjem, izgonom, iseljavanjem i preseljavanjem bošnjačkog naroda iz čitavih regija, velikih gradova kao što su Višegrad, Foča, Bijeljina, Trebinje, Prijedor i drugih u kojima u vreme potpisivanja mirovnog ugovora u Dejtonu više nije bilo Bošnjaka. Na čelu tog entiteta nije bio Radovan Karadžić, ali su bili njegovi najbliži saradnici, ratni drugovi, njegova politička stranka – Srpska demokratska stranka (SDS), njegovi komandanti, njegovi policajci, kompletna birokratija, dakle, svi koji su u ratu pune tri i po godine sačinjavali ratnu mašineriju koja je taj entitet – Republiku Srpsku – u krvi, zločinu i genocidu stvorila, proširila i u Dejtonu izdejstvovala međunarodno priznanje. U istoriji ratovanja, ratne diplomatije i mirovnih ugovora, sporazum u Dejtonu, overen od najznačajnijih

Evroskepticizam na srpski način

PIŠE: VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Kako izgleda kad ste jednom nogom u Evropi? Prilično udobno, sudeći prema naslovima iz naše štampe. Evo malog podsetnika oktobarskog optimizma:

EVROPO, STIŽEMO! ("Blic", 11. oktobar 2005)

EVROPA NAS HOĆE, OSTALO ZAVISI OD NAS ("Blic", 11. oktobar 2005)

SCG JEDNOM NOGOM U EU ("Danas", 4. oktobar 2005)

VELIKI DAN ("Danas", Vikend, 8. oktobar 2005)

PREGOVORI SA EU KRAJ SRPSKE EKSTREMISTIČKE PRIČE ("Evropa", 13. oktobar 2005)

OKTOBARSKA EUROFORIJA ("NIN", 6. oktobar 2005)

BOLJI ŽIVOT ZA SRBIJU ("Politika", 11. oktobar 2005)

BEOGRADU SE OTVARA EVROPSKI PUT ("Pregled", 3. oktobar 2005)

U EVROPI SMO SVOJ NA SVOME ("Večernje novosti", 11. oktobar 2005)

Bilo je, naravno, i onih opreznijih. Oni primećuju izvesne prepreke i uslove:

START TRKE S PREPONAMA ("Vreme", 13. oktobar 2005)

SA HAGOM NEMA TRGOVINE ("Večernje novosti", 5. oktobar 2005)

ŠTAP I ŠARGAREPA ZA PUT U BRISEL ("Pregled", 11. oktobar 2005)

O USLOVIMA NEMA POGAĐANJA ("Politika", 4. oktobar 2005)

PRVO HAG, PA EVROPA ("Glas javnosti", 11. oktobar 2005)

Reklo bi se da osim Evrope i ulaska u nju ništa drugo i nije bila tema. Ovaj utisak kviri Kosovo i unutrašnje političke teme – tačnije korupcija. Od "otkrića" da korupcija postoji u pravosuđu, i to na dosta visokom nivou, do najava i hapšenja Mileta Dragića i Vladana Batića, malo šta drugo drži pažnju. Ono što dolazi "spolja" - tema ptičjeg gripa, takođe ima snažan domaći eho. Ulične ankete istovremeno pokazuju strepnju i odbijanje da je tako nešto kod nas uopšte moguće. Nivo samopouzdanja građana Srbije na veoma je visokom nivou. To uverenje ne dele samo građani nego i veliki broj novinara. U pogledu Evrope i priključenja slična je situacija. Većina je za to da se to dogodi ali su glasniji oni koji sumnjaju ne samo da je to moguće nego i da je to potrebno. Evroskepticizam na srpski način pojava je elitna i nadasve originalna. Evroskeptici, po pravilu,

državnika toga doba predstavlja presedan, apsurd i do sada nezapamćen potez u uspostavljanju mira nakon bilo kakvog ratnog sukoba. U Dejtonu se legalizovanjem entiteta Republika Srpska i njenim uključenjem u državu Bosnu i Hercegovinu praktično prešlo preko zločina koji je ta samoproglašena, samozvana i zločinačka tvorevina počinila tokom troipogodišnjeg rata u Bosni i Hercegovini. Time su od strane najvećih, najznačajnijih i, u svakom pogledu, neprikosnovenih država sveta u istu državu, sa istim pravima uključeni dželati i njihove žrtve.

Najveću nepravdu, najteže poniženje i najotvorenije ignorisanje Bošnjaka u Bosni i Hercegovini sveprisutna, sveznajuća i svemoćna međunarodna zajednica pokazala je ovih oktobarskih dana kada je uskratila državi Bosni i Hercegovini mogućnost uključenja u evroatlantske integracije, zbog toga što nisu izručeni Haškom tribunalu ratni zločinci Radovan Karadžić i Ratko Mladić. U ovoj, trećoj fazi odnosa prema Bosni i Hercegovini međunarodna zajednica pokazala je naprosto nerazumljiv i za ljudski um neshvatljiv stepen nerazumevanja, tražeći od Bošnjaka da izruče ljude koji su optuženi da su nad njima izvršili genocid. To je u toj meri neprimerno, licemerno i monstruozno da ponestaju reči da se takav postupak logički, pravno, etički i uopšte sa stanovišta dostignutog civilizacijskog

nivoa savremenog čoveka protumači, objasni i precizno odredi.

Dakle, međunarodna zajednica, šta god ona predstavljala i ko god je sačinjavao, tri puta se drsko i beskrupulozno ogrešila o Bošnjake. Prvo ih nije zaštitila od višestruko jačeg agresora, onda ih naterala da žive zajedno u istoj državi sa entitetom nastalim zločinom izvršenim nad njima i na kraju ih kažnjava što ratne zločince koji su to postali ubijajući Bošnjake, ne izruče Haškom tribunalu, iako su oni najnedostupniji baš Bošnjacima. Sličan primer ne postoji ni u bližoj ni u daljoj istoriji, ni na ovim prostorima, niti bilo gde u svetu.

Interesantno je razmotriti još jedan aspekt odnosa međunarodne zajednice i bošnjačke populacije u vezi sa ratnim sukobima u bivšoj SFRJ. Naime, pored Bosne i Hercegovine značajan deo bošnjačkog naroda živeo je u oblasti Sandžaka koja se nalazi na teritoriji Srbije i Crne Gore, dve republike SFRJ i obuhvata gradove Novi Pazar, Sjenicu, Tutin, Priboj, Novu Varoš, Prijepolje, Bijelo Polje, Pljevlja i Rožaje. Na tom području nije bilo ratnih dejstava, ali je stradanje Bošnjaka u Sandžaku bilo ogromno. Navešćemo samo najkarakterističnije primere:

1. U opštini Pljevlja, u njenom zapadnom delu, nalazi se prostrano seosko područje Bukovica

već žive na evropskom nivou. Zbog toga o tome lako mogu da razmišljaju "kreativno".

Jedan od takvih mislilaca je i Dobrica Ćosić koji se u razgovoru za "Politiku" ("Rušiće nas vreme i potomoci", 2. oktobar 2005.) odgovara na pitanje "da li je Srbija danas na dobrom putu" sledeće:

– Put kojim se kreće Srbija nije izabrala. Ona, kao i neki drugi mali evropski narodi, primorana je da stupi u "tranziciju" i "evroatlantske integracije". Opet nas velike sile diktatima i ucenama uteruju u "srećnu budućnost" koju su one projektovale. U ovom vremenu ne vidim da postoje uslovi da se promeni sadašnji opšti smer nacionalne i državne politike. Ali sam mišljenja da marš u "srećnu budućnost" koja nas čeka u "evroatlantskim integracijama", ne treba da se zbiva samo po evrobirokratskim diktatima i tehnokratsko-ekspertske štopericama.

A ovako izgleda Ćosićev evroskepticizam:

– Protivnik sam svakog jednonumlja, pa i ovog tekućeg "evroatlantskog", "briselskog", kojem se suprotstavio francuski i holandski narod, kojem se sve odlučnije suprotstavljaju Evropljani demokrate. Pristalica sam Evrope – saveza država nacija, pristalica sam evropske integracije koju zastupa predsednik Češke Republike Vaclav Klaus.

Ćosićevo divljenje Vaclavu Klausu novi je, mada očekivani, podatak. Čime je Klaus privukao simpatije? Naravno ne samo odnosom prema Evropi i evropskim integracijama. Vaclav Klaus je ličnost koja svojim često

dramatičnim i ekstremnim izjavama odavno privlači pažnju. Njegova netrpeljivost prema imenjaku Havelu takođe je poznata. Najvažniji je, ipak, Klausov odnos prema tzv. "humanrajtizmu" i civilnom sektoru. U tom je pogledu Klaus veoma sličan Miloševiću i Lukašenkju.

I to je, valjda, ta alternativa na koju računaju naši evroskeptici.

Bilo bi veoma zanimljivo saznati šta naši evroskeptici misle o tome kako bi trebalo da se reši kosovski problem. O tome postoje samo nagađanja. Dugo očekivani izveštaj Kai Eidea o Kosovu kao da je propao u zemlju. Umesto zemljotresa i oluje poslepodnevna dremka.

U međuvremenu je obeležena petogodišnjica 5. oktobra. Politička elita se podelila: Boris Tadić u Sava centru na skupu "Srbija – 5 godina posle", Vojislav Koštunica sa rudarima u Kolubari. Mediji su, za razliku od prethodnih godina, bili puni tekstova i komentara. Kao da se javnost i sama uželela sećanja koje je poslednjih nekoliko godina bilo trošeno na odvratan i jeftin način. Nijedna televizija nije, naravno, propustila uličnu anketu, što je najbolji način da se ništa ne kaže i da se svi namire. Kome je bolje, kome je gore? Najbolji prilog napravila je RTV B92 sa pričom o malom Vasi i njegovoj porodici. Majka ovog petogodišnjaka nas je na najupečatljiviji način podsetila na smrt Zorana Đinđića. I na nade koje su stvarane tog sučanog petooktobarskog dana pre pet godina.

koje sačinjava 39 sela u kojima je uglavnom živelo bošnjačko stanovništvo. Prostor Bukovice sa tri strane graniči se sa Bosnom i Hercegovinom, a granica se prostire dužinom od 140 kilometara. Iako su Pljevlja opštinski centar, sela Bukovice su od Pljevalja udaljena 70–85 kilometara, a od bosanskih gradova, Čajniča – 5 kilometara, Foče – 15–20 kilometara, a vrlo blizu je i Goražde. U periodu od juna 1992. do juna 1993, u Bukovici je ubijeno šest Bošnjaka, izvršene su dve otmice u kojima je oteto u prvoj pet, a u drugoj sedam Bošnjaka, koji su kasnije razmenjeni, pretučeno je 76 građana Bukovice bošnjačke nacionalnosti od kojih je 31 zadobio teške telesne povrede sa trajnim posledicama, spaljeno je pet kuća, osnovna škola u selu Krčevine, džamija u selu Planjsko, a oštećena je džamija u selu Rosulje. Vršena su mnogobrojna zlostavljanja na javnom mestu, kao i pretresi koji su praćeni pljačkom imovine. Kao posledica svega navedenog došlo je do iseljavanja građana bošnjačke nacionalnosti tako da je Bukovica praktično etnički očišćena. Nakon iseljavanja Bošnjaka njihove kuće su opljačkane i demolicirane, sa kuća su poskidani krovovi, vrata i prozori, patos i ostalo pokućstvo je opljačkano

2. U toku leta 1992. godine akcijama četničkog vojvode i narodnog poslanika Srpske radikalne stranke u Saveznoj skupštini Čeka Dačevića počelo je maltretiranje građana bošnjačke nacionalnosti u gradu Pljevlja. Rušene su trgovačke radnje i drugi poslovni objekti Bošnjaka, zapaljeno je šest lokala vlasnika Bošnjaka u tržnom centru u Pljevljima, što je dovelo do

panike i ogromnog straha Bošnjaka, građana Pljevalja. U noći između 7. i 8. avgusta, dok je Čeko Dačević priveden na informativni razgovor i zadržan, njegovi ljudi su blokirali Pljevlja, sprečili ulaske i izlaske iz grada ljudima i vozilima, zauzeli sve vitalne objekte u gradu: poštu, opštinu, bolnicu, benzinsku pumpu, radio-releji, Centar bezbednosti, pekaru. U gradu je vladalo vanredno stanje i pretila je opasnost stravičnog pokolja Bošnjaka. U Pljevlja je došao predsednik Republike Crne Gore Momir Bulatović i načelnik štaba Druge armije VJ, general Damjanović. Predsednik Bulatović je naredio da se Čeko Dačević pusti iz pritvora. Tu svoju odluku Momir Bulatović je kasnije komentarisao na sledeći način:

»Tada, u tim dramatičnim zbivanjima kada su nas samo sekunde djelile od ljudskog ludila i pakla međusobnih obračuna, ja sam naredio da se iz zatvora privremeno pusti Dačević. Tu sam odluku donio pod strašnom ucjenom, jer su prema kućama nedužnih pljevaljskih Muslimana bile okrenute cijevi topova i mitraljeza dovučenih sa bosanskog ratišta i vođenih rukama onih boraca koje smo tako zdušno pomagali. Sve dok nijesmo doveli značajne snage policije i vojske i deblokirali grad, morali smo da postupamo po diktatu ovih novokomponovanih demokrata.«

3. Selo Kukurovići koje pripada opštini Priboj i koje je naseljeno bošnjačkim življem napadnuto je 18. februara 1993. godine od strane naoružanih i uniformisanih lica i u tom napadu troje ljudi je ubijeno, dvoje teško ranjeno i zapaljeno je devet kuća.

Šta (ni)je izvodljivo

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Slavodobitnički i brzopotezno Koštuničina DSS je "ukrasila" beogradske fasade bilbordima na kojima je ispisan slogan "Izvodljivo je"... Za neupućene građane i sve one koji su u nedoumici šta bi to moglo biti izvodljivo, i koji – ne daj bože – pomisle da se pod tim sloganom premijerovoj stranci omaklo da prizna ono što će kad tad morati, a to je nezavisnost Kosova i(li) Crne Gore, sumnju razvejavaju boje evropke zastave. Tajna se, ako je uopšte i ima, krije u tome da je spomenuta partija prisvojila kao sopstveni trijumfalni uspeh zeleno svetlo Brisela za početak pregovora

o stabilizaciji i pridruživanju državne zajednice Evropskoj uniji.

Koštuničini partijski puleni zaduženi za propagandu verovatno računaju da će i na ovaj način popraviti nizak rejting vladajuće stranke koja ne stoji baš najbolje među biračima. Utisak je, međutim, da sama činjenica da će uskoro početi pregovori sa EU, iako značajna, nije preterano fascinirala ni birače ni međunarodnu zajednicu. Što se prvih tiče, ankete pokazuju da bi, ako bi se sada raspisali vanredni parlamentarni izbori, izlaznost bila samo nešto iznad 30 posto, što je nezabeleženo nisko u odnosu na dosadašnja brojna izjašnjavanja građana. Većina njih stanje u društvu ocenjuje kao katastrofalno – od rasprostranjene korupcije i kriminala do kolapsa privrede i rastuće socijalne krize.

Što se pak drugih tiče, ono na čemu insistiraju predstavnici međunarodne zajednice jeste potpuna saradnja sa Haškim tribunalom. A već je dobro znano šta to znači. Nije zagonetka i zašto to nije "izvodljivo" za Koštuničinu vladu. Opet su u pitanju glasovi na predstojećim izborima, to jest, činjenica da bi vladajuće stranke i ono malo podrške u biračkom telu izgubile hapšenjem Mladića i Karadžića. Ali "izvodljivost" potpune saradnje odnosno ispunjavanje međunarodnih obaveza do kraja i bez ostatka, vezano je

Svi stanovnici su iste noći nakon napada napustili Kukuroviće i tokom noći došli u Priboj i Pljevlja.

4. Na dan 26. avgusta 1992. godine Ramo Berbo iz sela Zabrđe, opština Priboj čekao je autobus u selu Sjeverin na raskrsnici puta Priboj – Rudo. Sa njim je bilo više građana koji su takođe čekali autobus. U jednom trenutku u neposrednoj blizini zaustavio se kamion tipa TAM koji je nostio protivavionski top. Iz njega je izašlo nekoliko vojnika u sivomaslinastim uniformama i dvojica su pretakala benzin od uličnog prodavca iz kanti u rezervoar, a jedan je prišao Ramu Berbu i od njega tražio lična dokumenta. Nakon što je Berbo pružio isprave na uvid, vojnik je izvadio pištolj i nekoliko puta pucao u njega. Vojnici su potom naredili prisutnima da leš bace u reku Lim. Svedoci su tvrdili da se taj vojnik koji je ubio Rama Berba zvao Milorad Savić, a za ovo ubistvo on nije odgovarao.

5. Dva monstruoza zločina koja su bila predmet sudskih procesa su otmica i kasnije ubijanje 16 putnika bošnjačke nacionalnosti 22. oktobra 1992. godine, u mestu Mioče iz autobusa koji je saobraćao na liniji Sjeverin – Užice, zatim otmica i kasnije ubijanje 19 putnika bošnjačke nacionalnosti 27. februara 1993. godine u stanici Štrpci iz brzog voza br. 671 koji je saobraćao na relaciji Beograd – Bar.

Dakle, od svih mnogobrojnih zločina koji su se dogodili u Sandžaku u navedenoj godini svoj sudski epilog, bar delimično, nepotpuno, sa velikim zakašnjenjem i sa izostavljanjem bitnih činjenica imale su samo otmice iz autobusa u Mioču i iz voza u Štrpcima.

i za svojevrsnu restauraciju Miloševićevog režima koja je na delu od ubistva premijera Zorana Đinđića i koju je maltene do kraja izveo upravo Koštunica i njegovi istomišljenici bez obzira na partijske predznake.

Da li je, nadalje, izvodljivo, kako bi to spomenutim sloganom sročili DSS-ovci, suočavanje sa državnom zajednicom – skalamerijom, iliti provizorijumom kojem je kumovao Solana, a kojem vreme ističe? Nije. A jedan od razloga je i u tome što se njeno postojanje, kako je nedavno objasnio Branko Baletić, član Pokreta za nezavisnu i evropsku Crnu Goru, graniči s autizmom: Srbija i Crna Gora živele su vekovima jedan život u kome je primenjen zakon spojenih sudova. Ali, imam jedan mali aneks – to je zakon spojenih noćnih sudova. Pa, kada se jedan narod uneredi, to uvek zapljusne i onaj drugi narod”, kaže Baletić. Poznati režiser je ubeđen da će se referendum o nezavisnosti održati, ma koliko se neki akteri trudili da ga ometu, apostrofirajući tu na prvom mestu Srpsku pravoslavnu crkvu i njeno političko delovanje u Crnoj Gori. Uprkos krutom stavu Evrope prema referendumu i uprkos zalaganju zvaničnog Beograda za održavanje zajedničke države.

Drugim rečima, za Koštunicu, srpsku crkvu, vojsku, crnogorska nezavisnost nije izvodljiva, ali, na svu sreću, o njoj će se izjašnjavati i o istoj odlučivati građani

I jednu i drugu otmicu planirao je, organizovao, izvršio i do kraja, do likvidacije otetih, sproveo Milan Lukić, optuženik pred Haškim tribunalom za mnogobrojne stravične i, ljudskom razumu nezamislive zločine, počinjene u Višegradu i okolini.

Međutim, nijedan zločin nad Bošnjacima iz Sandžaka nije inkriminisan ni u jednoj optužnici pred Haškim tribunalom. Pred Tribunalom se sudi Slobodanu Miloševiću za zločine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a ne i za zločine u Sandžaku, iako je u vreme zločina u Sandžaku bio na funkcijama predsednika Srbije i SR Jugoslavije. Još je karakterističniji slučaj Milana Lukića. On je optužen pred Haškim tribunalom, ali haška optužnica ne obuhvata stravične zločine otmice i ubistva 16 Bošnjaka iz autobusa u Sjeverinu i 19 Bošnjaka iz voza u stanici Štrpci koji su bili državljani SR Jugoslavije. Dokazi o umešanosti Lukića u ove zločine su brojni, materijalni, izuzetno validni, prvorazredni i u svakom pogledu relevantni i proverljivi. Ne postoje suvisli iole opravdani, pravni, politički ili bilo kakji drugi razlozi koji bi sprečavali procesuiranje zločina pred Tribunalom; pogotovo zato što su se obe otmice (Sjeverin i Štrpci) dogodile na teritoriji Bosne i Hercegovine. Naprotiv, suđenje u Hagu omogućava odgovornost organizatora i naredbodavaca zločina i znatno veće kazne nego pred domaćim sudovima. Međunarodna zajednica je i u ovom segmentu pokazala maćehinski i ignorantski odnos prema Bošnjacima i njihovim stradanjima na teritoriji bivše SFRJ.

Crne Gore. Bez obzira što neki zvaničnici u Briselu pokušavaju da vežu pitanje crnogorske državnosti za rešavanje statusa Kosova. Što pre se bude aktuelna vlast u Beogradu suočila sa činjenicama koje realnost nameće, to bolje po nju. No, iskustvo govori da je, pored autizma vezanog za državnu zajednicu gluva i slepa za sve one procese koji su već u toku u Crnoj Gori, a koje je i Evropa priznala u Mastrihtu, budući da je dopustila da se pregovori u ekonomskoj sferi približavanja EU odvijaju na dva koloseka – jednom crnogorskom i drugom srpskom.

Davno je rečeno da je politika umetnost mogućeg. Pa se isto tako može tvrditi i da je izvodljivo samo ono što je moguće. Bez obzira na stranačke poene, ili na ugodnu poziciju vlasti bez prevelike ili pak nikakve odgovornosti. Uostalom, ako Koštunica ne prihvata ni ideju o suverenoj Crnoj Gori ili pak Kosovu, drugi će je, a pod drugima se podrazumevaju ne samo balkanski susedi nego i kompletna međunarodna zajednica ne samo prihvatiti nego i priznati. Videće se tada kako će reagovati njegove vlasti, ili neke nove, svejedno.

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Otelo i Jago u Srbiji

Ovu ideju dobio sam od jednog nemačkog glumca. Koji je u dva različita pozorišta najpre igrao Jaga, potom Otela. To može biti rezultat uobičajene glumačke šizofrenije, danas sam ovo, sutra ono. Glumaštvo, zapravo, utemeljeno je na ovoj nervnoj bolesti raspada svesti, samo što izvođač koji bi iz večeri u večer celog života igrao uvek isto, imao bi poludeti upravo od toga. Jer većina neglumačkih ljudi donekle je luda baš zato, što su neprekidno vezani za istu sudbinu, isto ime, većinom i iste okolnosti, životne.

Tako glumac koji me inspiriše ne odudara od bilo koje druge osobe iz njegove profesije, osim što se dosetio nečeg ekstremnog: da u dva poteza sastavi dve najpozitivnije ličnosti, šekspirske, časnog Crnca mletačkog, i jednu protuvu iz njegove pratnje, izbezumljenika koji pucao je od zlosti.

Mnogo puta sam se pitao nije li Jago neka vrsta konstrukcije, jer na prvi pogled on baš i nema motiva za svoje gnusne čini. Ali kod starog Vilija (ili onog što je pod njegovim imenom pisao), ustanovljen je efekat začudnosti pre no u Brehta. Sad se ponovo vraćam na ovu, skoro pomerenu zamisao onog glumca, koja može da znači samo jedno: u grudima belog zlikovca i crnog čoveka časti kuca slično srce. Pa bi se reklo da neko lice, plemenito u svojoj ophodnji, vično državičkim i vojnim poslovima, emotivno, verno, i u svakom pogledu od izuzetnog značaja, može dospeti do lude silovitosti, teškog nasilništva, glupe naivnosti, do brzopletosti i loše moći suđenja, do pomračenja svesti, do činjenja nepravde, do bolesne sujete, do zločina. Sad izlazi da

spisak optužbi kojim obasuo sam uvaženog mletačkog generala, mnogo je duži no onaj koji bi se obrušio na mrzovoljnog zavidljivca dok mi podmeće klopku. Zato što karakter Otela mnogo je bogatiji, a to je već izvor opasnosti, čovek s maštom, sa zamahom i nekakvom opštom razudenošću svoje duše bliži je svakoj soluciji, katkad i usled posve nejasnih razloga - vrlo negativnoj soluciji. U teatru nije tako teško doći do ovog obrta: glumac koji igra Otela može se u svojim negativnim postupcima poučiti od sebe sama, kad je igrao Jaga. Onaj koji igra Jaga nema mnogo razloga za svoju prevrtljivost, on samo ima da zaboravi spoljne osobine časti i viteštva, koje je pokazivao kao Otelo.

Ovo bi moglo biti poučno u istraživanju grdobnih premetačina, duhovnih, koje u smutnim, teškim i nejasnim vremenima obrušavaju se na čoveka. Poznao sam umnu osobu, filozofa i kritika književnog, tananog profesora i osetljivog subjekta, koji se tokom svoje duge karijere okušao u množini svojih varijanti: bio je nepotkupljivi boljševički sekretar partije, anarholiberal i razočarani levičar, strasni difamator lenjinizma, potom blizak nacionalnim tonovima, rabijatni i tesnogrudi ksenofob, bogomoljac i zatucani vernik, potom u jednom stanju u kome ni sam ne zna šta je. Ali, šta je to prema časnicima, zakletim oficirima, recimo jugoslovenskim, što su prisegnuli da će braniti zemlju i njen narod, a potom, u loši čas istorije počeli su tući po tom sopstvenom narodu topovima te vlastitu zemlju komadati kao da je besno goveće. Šta je to prema duhovnicima, crkvenim licima, sa svom njihovom zamišlju o dobročinstvima i milosrđu, koji blagosiljaju uzurpatore tuđe imovine i neposredno učestvuju u zločinima - samo zato što se ovi izvode nad subjektima druge vere. Šta prema piscima punim rodoljubnog zanosa, koji pretvaraju se u govornike mržnje, pljačke, paleža i zlosti. Svim tim mogla bi da se ispuni golema i dugotrajna glumačka karijera koja pamti stotine različitih ljudskih duša, sadevenih na jednu jedinu. To dakle, pokazuje, kako sve što postoji u čovekovom iskustvu može se, silom okolnosti uvesti u našu vlastitu životnu duplju, ona je tako nepregledna, tamna i duboka kao rimski bunar na Kalemegdanu.

Ovim pokazuje se da je naša sudbina bitno glumačka, ne znam tačno šta je u njoj ono sasvim naše, subjektivno i legitimno sopstveno, a šta samo nanos tuđih radnji, postupaka, mišljenja, shvatanja i navada, koje, kako kada, uzimamo ili dobijamo na upotrebu, zavisno od repertoarske politike opšteg društvenog teatra.

Pojedinoj biografiji mora se dodati još nešto. Mimo svih svojih kvaliteta, onaj filozof bio je teško inhibiran u mladosti, prikraćen i osujećen u odnosima sa suprotnim polom - o tome je ostavio kapitalno važan esej, pun intelektualne otvorenosti i introspektne dubine. Neki od zlikovačkih generala nije uspeo u mirnodopskim uslovima naći dovoljno prostora za svoje ambicije, pokoji od pesnika zla osećao se pre rata u ulozi drugorazrednoj, literature. Poučen time posmatram nanovo mentalnu

sliku Otelovu, korene njegove sudbine. Okrunjen slavom junačkog vojskovođe, vernog sina republike i marcijalne muževne pojave, on je istovremeno čedo ljudsko crne kože, muž prekrasne plavojke, u vremenu daleko od svake ravnopravnosti među rasama - eto razumljivog razloga za njegovu frustraciju. Dovoljno je bilo nešto izvanjskog otrova jednog spletkaroša pa da se sav monumetalni stroj ove ličnosti zatetura, od pametne glave koja vodi poslove jedne vojske i države tako se dolazi do drhtavog neurotika, neuredne svesti i postupaka, a najzad do glupog i ničim opravdanog zločina.

Poučno je ići u pozorište kroz loša vremena, silno je korisno ustanoviti širinu uloga koje jedan interpret može svojom praksom da obuhvati. Ali to ne znači da se ovde bavimo teatrom i njegovim basnoslovnim varkama, nego nečim sasvim drugim. Glumac je lud jer svakodnevno obitava u jednom fantazmu, njegova profesija iziskuje od njega stalne halucinacije. Ali ovo samo obznanjuje dubinsku sklonost čovekove psihe prema promenljivosti raspoloženja, namera, katkad čitavog pogleda na svet. Bivši partizani koji danas ponašaju se kao očiti četnici, Titov general na čelu desničarske, zatucane i nacionalističke države, to svakodnevno dokazuju. U jednom filmu, Fazbindera, mirni, povučeni građanin dođe doma i odjednom počne da ubija sve po porodici, čak i susedku koja se onde slučajno našla. Potom izbací klavir kroz prozor pa se i sam ubije. Možda ovaj glumac samo prikazuje šta bi i kao neglumac bio u stanju da učini, za slučaj da u okvirima svog životnog teatra, namah promeni ulogu. Jer one su sve u nama, kao i različite ćelije, dobroćudne ili ne. Pa je katkad stvar slučaja, a mislim samo nekad čiste namere, da se ovo pretvori u ono. Srbija je prepuna takvih slučajeva, kao i tolike druge zemlje u povesti. Na njoj je za kojeg od dvojice junaka, elizabetanskih, će da se opredeli.

Ko vlada Srbijom

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Peta godišnjica od pobeđe Petog oktobra bila je još jednom povod da se uznemire naši revolucionarni duhovi i otkrije još jedan, navodni delić istine o tome šta se tada dešavalo. Da li je to bila revolucija ili tek puč Miloševićevih ljudi? Odgovor na to pitanje više nego do sada, čini se imperativom. Teško ćemo ga, međutim, naći u memoarima učesnika Petog oktobra koji su, od četvrte do pete godišnjice, preplavile knjižare u Srbiji i oglašavaju u novinama...

Šta se dešavalo na ulicama Beograda, to svi znaju, ali ne i "između četiri zida", ne samo DOS već i vrhova vojske, policije i u samoj rezidenciji, simboličkog naziva "Mir". Bez obzira na pokušaje da se sazna više i konačno postavi "dijagnoza" Petog oktobra, do toga nije došlo. I najglasniji akteri, poput Nebojše Čovića, otkrili su malo toga novog. Ovog puta, Čović, u maniru "strogo doziranih komadića istine", saopštio je građanima Srbije, da on nije bio "glavni oružar DOS", te da su svi lideri, imali neko svoje "underground" pojačanje... Od svega što je rekao (čuvajući nešto i za stare dane), reakcije je izazvala samo tvrdnja da je Vojislav Koštunica tog istorijskog dana, dok je milion ljudi bilo na ulicama Beograda i mislilo na njega, bio "negde u mišjoj rupi". Time se naročito pogođenim osetio funkcioner DSS, Nebojša Bakarec koji, kao prvi srpski političar koji je javno prikazao svoje tetovaže i recitacije, nije mogao da odcuti ovakvu uvredu. Humanista i junak pomodnih beogradskih party-a, stao je u odbranu svog predsednika i, prilično, se "zakačio" sa Čovićem...

Eto, i to je jedan od epiloga Petog oktobra, slika stanja i odgovor na pitanje: šta smo dobili pet godina posle? Političari poput Nebojše Čovića to odlično znaju: nekoliko dana nakon značajne godišnjice koju su najviše obeležile njegove izjave i intervjui, pa tek onda Koštuničina poseta rudarima u Kolubari, videli smo srećne i zadovoljne Nebojšu Čovića i Bogoljuba Karića kako potpisuju svoj "istorijski sporazum". Ako krenemo u tom pravcu, primetićemo da je mezinac Mirjane Marković, onaj "biznismen" kojem je njegova mentorka zabranila da se bavi politikom i zamalo mu, zbog najave predesedničke kandidature u jesen 1997, oduzela "Mobtel", postao "demokratski političar". Karić je, preko noći, pokupio značajan procenat biračkog tela. "Mobtel" i sva njegova pljačka od strane familije Karić, ostaje samo večiti "kec u rukavu" Mlađanu Dinkiću, ma gde on bio...

Nije samo Karić, kao jedan od stubova Miloševićeve ekonomsko-političke arhitekture, napredovao nakon "srpske revolucije", desilo se to i drugim ljudima na koje je dedinjski par računao... Srpski radikali su, od saputnika familije Milošević, postali "soleri" i stranka sa najvećim brojem pristalica u Srbiji. Kada su to postali? Pa, nakon Petog oktobra tj. pobeđe nad Miloševićem i delovanja "prave demokratije"... Tomislava Nikolića niko ne može da izbací iz Parlamentarne skupštine SE, jer smo mi "demokratska zemlja", a on se tu našao "voljom naroda" i brzopoteznom odlukom Parlamentarne skupštine da nas, odmah nakon ubistva Zorana Đinđića, primi u

Savet Evrope. Ima tu još lepih rezultata. SRS je prvi put u novosadskoj gradskoj kući, a u beogradsku nije ušla za dlaku...

Socijalisti, koje su mnogi napustili da bi podržali “dobitnike revolucije”, vratili su se na vlast “na mala vrata”, ali je njihovo zadovoljstvo utoliko veće: imaju odlučujući upliv na odluke vlade čoveka koji je pobedio njihovog predsednika, vlade u kojoj su, sem DS, svi “pobednici nad Miloševićem”... Ni sam Milošević, koji vodi svoju “istorijsku bitku za istinu” u Hagu, u odličnoj kondiciji, sve jače vuče konce na političkoj sceni u Srbiji. Uspeo je da, po ko zna koji put, napravi “diferencijaciju” unutar SPS i da podeli njenu poslaničku grupu. ne zbog dobra i budućnosti stranke, već zbog svog vlastitog. Sada ima one koji će ga u Hagu redovno obilaziti, donositi mu ponude i dobre vesti, kojima nije samo formalni već i pravi predsednik... Koliko “Milošević ponovo jaše”, pokazao je nedavni izbor novog ministra odbrane u Skupštini SCG. Da se Miloševićevi ljudi nisu smilovali, Zoran Stanković bi izvisio. A šta bi onda radio Vojislav Koštunica...

Ni predsedniku SRS nije toliko loše koliko neprestano ponavlja njegov čovek u vrhu stranke, Aleksandar Vučić. Gotovo dva meseca smo ga gledali kako se savršeno slaže sa Miloševićem kao svedok njegove odbrane. Ova perfektna sinhronizacija “istine i osećanja” reflektovao se, izgleda, i u malo prozaičnijem domenu: moguće je da Milošević, uz pomoć svojih ljudi sruši srpsku vladu, pa da na izborima zajedno učestvuju SRS i SPS kao sigurna dobitna kombinacija... A posle bi se i sa Karićem i većitim “socijalistom” Čovićem, lako dogovorili... Uostalom, “radnička” SDP već mesecima se hvali kako joj masovno prilaze socijalisti, u čemu ih oni, kao objedinitelji srpske “levice”, maksimalno podstiču...

Da ne spominjemo savršenosti našeg “legalizma”: ko kaže da se nije moglo živeti u vreme Miloševića? Pa, mi i sada živimo po njegovom ustavu, a Ustavni sud nas, malo-malo, pa upozorava šta je “ustavno”, a šta nije... Ispostavlja se da uopšte nemamo neophodan legitimitet za njegovu izmenu: i kada bi se svi složili oko raspisivanja izbora za ustavotvornu skupštinu i dogovorili oko proceduralnog diskontinuiteta, novi ustav bi doneli i Šešelj i Milošević, kao predsednici svojih nereformisanih stranaka...

Da bi se stvorili istinski legitimizirajući uslovi za donošenje “prvog demokratskog ustava” trebalo bi, pod hitno, primeniti sve one lustrirajuće procedure kojima bi se konačno desio “6. oktobar” i umesto nastavka Miloševićeve kvazi demokratije Musolinijevskog tipa, uvesti prava demokratska pravila igre. Primeniti Zakon o lustraciji, otvoriti dosijea, poslati u istoriju mnoge današnje “ugledne političare”, a “biznismene” sa Dedinja negde gde ne bi živeli tako “skromno”... Sve je to moguće učiniti i sada: ali, ko bi to mogao da uradi? Pokret Peti oktobar, društvo oko Čedomira Jovanovića i Nataše Mičić ili Demokratska stranka? Teško. Prvi, zato što im nedostaje politička moć a, možda, i nešto što se “u ilegali” ne vidi, a drugi što su u nepomirljivom odnosu

sa prvima... I što misle da je Srbija demokratska zemlja... Izlazak DS iz srpskog parlamenta loša je repriza onog nekadašnjeg bojkota parlamenta... Jer, problem sa funkcionisanjem parlamenta nije “otimanje poslanika” već sam sastav tog parlamenta i stanje stvari, tj. volja naroda... Takva, da lider prve srpske demokratske partije i predsednik Srbije mora, kao “legalista” i “demokrata”, da za svog prvog saradnika oko najvažnijih pitanja od interesa za građane, ima Tomislava Nikolića koji nije čak ni nalik Ivi Sanaderu. A nije ni predsednik SRS, tek je “zamenik predsednika”, što nekako suviše asocira na direktnu saradnju sa Šešeljem... Ustvari, “demokratske snage”, pobednici u srpskoj revoluciji, tek su transmitteri volje onih koje su, navodno, pobedili... A nisu ih pobedili pod nekim demokratskim uslovima već, kako neki vole da kažu, “na ivici noža”, svesni da pobedu ne moraju i preživeti... To sve pokazuje da je Srbija i dalje daleko, ne samo od “dosadne” već i od normalne zemlje u kojoj neke ključne reči imaju svoj puni smisao. Na primer, šta ovde znači reč “demokratija”? Pa, upravljanje Srbijom iz haškog pritvora... Dok se, navodno, juri za Ratkom Mladićem, a njegovi saradnici pakuju u Hag, istovremeno se izvršava volja onih koji su bili i ostali iznad svih... Ili: zar je “demokratski” za ministra pravde izabrati nekoga ko je sudio u montiranim političkim procesima, posle Tita, a za njegovog života, zabranjivao knjige. Ili za ministra policije, simpatičnog mališu koji se rano dokazivao obijanjem kioska? Zar to nije samo sarkastično-patološko podsmevanje vrednostima koje bi te funkcije trebalo da predstavljaju?

Da li se nešto promenilo osim sprog i uz “prevrtanje u stomaku” približavanje šansi da se, jednom, bude u društvu demokratskih zemalja? Najveća “promena” koja to nije, od oktobra 2000, jeste ubistvo Zorana Đinđića i njegovo fizičko brisanje sa političke scene Srbije. Tu je i borba za njegovo političko nasleđe koja je više izgledala kao borba za njegovo mesto u partiji i državi. Ali, i za Đinđićev doprinos pobedi nad Miloševićem. I simbolički koju bi Peti oktobar trebalo da ima...

Da je to važno, shvatio je i Vojislav Koštunica pa je, na petu godišnjicu pada Miloševića, otišao pravo u kolubarske rudnike gde su ga, tvrde upućeni, primili neki sasvim drugi predstavnici rudara. Tu se oprostio i od Đinđića: “Peti oktobar je datum koji podseća na sve što je tada rečeno i na one koji su tada bili sa nama i da ono što su oni započeli, mi treba da završimo”. Ko smo “mi”? To ne samo da Koštunica nije rekao, već je teško naći pravi odgovor. Najbliži bi bio: navodni pobednici i navodni gubitnici, žrtve i ubice, demokrate i neprijatelji demokratije, prevareni i prevaranti, i tako redom... A to je, znamo, nemoguće...

Između doline i Šume

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Riza Halimi, dugogodišnji lider Albanaca juga Srbije preživljava teške dane. Vešto balansirajući između Prištine, Beograda i Šume, dugo je bio neprikosnoveni autoritet. Nažalost, srpska vlast nije umela da sačuva ovog, za mir u preševskoj dolini zlata vrednog Albanca

Od 2001. godine u tri opštine na jugu Srbije uloženo je oko 60 miliona eura (pet milijardi dinara). Od toga su vladine investicije nešto više od dve trećine. Ostatak su međunarodne donacije. Najveći deo novca utrošen je na infrastrukturu, dok su direktne investicije u privredu malobrojne. Na jugu Srbije nema novih radnih mesta, otvorenih zahvaljujući investicijama. Nijedno lokalno preduzeće još nije privatizovano, uprkos tome što je privatizacija ključni element ekonomske politike srpske vlade. Ove godine su vladine donacije oko 300 miliona dinara. Ipak, stanje na jugu Srbije nije dobro. Kad to kažemo, ne mislimo da će se tamo ponovo pucati, niti da će ičija bezbednost biti značajno ugrožena. To jednostavno znači da će jug Srbije još dugo biti regija "aktivna" za pritisak na Srbiju i da će svako ko poželi da utiče na Beograd, moći to da čini aktiviranjem armije nezadovoljnih Albanaca na jugu Srbije.

Albanci ove regije već odavno bezuspešno nastoje da su "uguraju" u kosovsko-srpski dijalog. Svojevremeno su tražili da budu zasebna strana u pregovorima, sada bi se zadovoljili da budu deo kosovske delegacije, uz pravo da se bez njihovog pristanka ne može doneti nikakav sporazum. Šanse da to postignu su nikakve, jer niti oni imaju snagu da bilo šta uslovljavaju, niti kosovskim političarima pada na pamet da deo svojih, ne baš jakih kondicija prepuštaju svojim sunarodnicima. Šanse da silom oružja podignu svoj rejting, takođe su nikakve, tako da nedavne vatrene izjave koje su davali albanski političari iz Preševa imaju marketinški značaj za domaću upotrebu.

Postoji jedna druga stvar. Ideju, da preševska dolina može da bude faktor u rešavanju kosovske krize, prvi je (ili bar među prvima) izneo Jonuz Musliu, šef političkog krila UČPMB, baš u razgovoru za jedan drugi tekst. Tada mi je, u Velikom Trnovcu rekao da oni (Albanci Preševa i Bujanovca) podržavaju zahteve Srba sa severa Kosova kojima su oni tražili da se taj deo Kosova pripoji Srbiji. Srbi, naravno nisu pominjali nikakve kompenzacije za Albance, ali Jonuz Musliu jeste:

"Šta će vama Srbima dve najsiromašnije opštine. Sa njima ćete samo imati probleme, uvek ćete morati ovde da držite velike policijske i vojne snage i uvek ćete zbog toga da imate probleme sa međunarodnom zajednicom. Mi nikada nećemo da se smirimo sve dok se istočno Kosovo ne pripoji matici"

Sve ovo može da ima smisla u kontekstu sa informacijom da je jedan od najvećih strahova međunarodne zajednice a *propos* Kosova, da li će i kako Srbi iz severnog dela Kosova da prihvate uslovnu nezavisnost koja se očigledno sprema:

"Uzmimo da je doneta odluka o nezavisnosti, glasno je razmišljao jedan zapadni diplomata, "i da neko treba da fizički ode u Kosovsku Mitrovicu, Leposavić, Zubin Potok da preuzme vlast. Pretpostavimo da se Srbi suprotstave oružjem. Znamo da tamo ima nekoliko hiljada vladinih ljudi, bivših i sadašnjih policajaca, vojnika, oficira, dobrovoljaca. KFOR sigurno neće ratovati protiv Srba, Albance sigurno ne smemo da pustimo da ratuju protiv Srba. Rusi će sigurno blokirati sve diplomatske akcije, i... šta onda?"

Onda bi ideja o zameni teritorija mogla da se "vrati iz mrtvih", onda bi Preševska dolina mogla da postane veoma aktuelna.

Albanci preševske doline kao da se pripremaju za tu važniju ulogu. Ono što se dešava u Preševu, pre svega liči na pregrupisanje uoči važnih događaja. Tako je nedavno Demokratska partija Albanaca (DPA) na redovnoj skupštini, donela deklaraciju o učešću Albanaca sa juga Srbije u pregovorima o statusu Kosova. DPA je u deklaraciji zatražila da predstavnici Albanaca sa juga Srbije učestvuju u pregovorima Beograda i Prištine "zato što su ovdašnji Albanci garant mira u regionu, demilitarizacije regiona i privatizacije društvenih preduzeća (!?)" Ta stranka je, inače, pre nekoliko meseci inicirala kampanju opoziva predsednika opštine Preševo Rize Halimija. Skupština opštine Preševo je tu inicijativu prihvatila i sada je na redu referendum za opoziv Halimija. Ako opoziv uspe, predsednik DPA Ragmi Mustafa će vršiti dužnost predsednika opštine do narednih lokalnih izbora. Demokratska partija Albanaca je inače jedina parija koja nije želela saradnju sa Koordinacionim telom.

Riza Halimi, dugogodišnji lider Albanaca juga Srbije preživljava teške dane. Vešto balansirajući između Prištine, Beograda i Šume, dugo je bio neprikosnoveni autoritet. Nažalost, srpska vlast nije umela da sačuva ovog, za mir u Preševskoj dolini zlata vrednog Albanca. Umesto da ulaže u njega, da od njega pravi još veći autoritet, pa da onda taj autoritet koristi u političke svrhe, Beograd ga je srozavao gde je kako stigao. Riza Halimi sada polako politički tone. U Preševu se priča da Halimi, kako to obično biva, doživljava i jedan emotivni udarac. U njegovoj stranci, Partiji za demokratsko delovanje kojom je do sada neprikosnoveno vladao, pojavila se pukotina u vidu nezadovoljnog krila. Priča se da nezadovoljnike predvodi, kako i to obično biva,

Halimijev prvi dugogodišnji saradnik i čovek broj 2 u preševskoj dolini, Behlul (Beljulj) Nasufi.

Ono što je novo na jugu Srbije je i promena na čelu Koordinacionog tela Vlade SCG i Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa. Umesto Nebojše Čovića, koji je krenuo veoma dobro, a onda zastao i gotovo upropastio sve dobro što je uradio, došao je Rasim Ljajić. Došao je u najgorem trenutku po sebe i posao, tako da sama promena nije donela ništa novo, iz jednostavnog razloga što je, s obzirom na politiku Beograda sasvim svejedno ko će da bude na čelu tog tela. Voljom Beograda, to telo je odavno postalo sterilni skup ljudi bez ovlašćenja i volje da bilo šta urade. Jedina dva resora na kojima su država i njeno telo radili su policija i vojska.

Rasim Ljajić je dobar saradnik međunarodne zajednice, pa njeni predstavnici pozdravljaju njegov dolazak u Bujanovac, ali većina analitičara smatra da Ljajićev angažman neće predstavljati značajniju prekretnicu u srpskoj politici u regionu. Lokalni albanski lideri čak izražavaju i znatne rezerve.

Ragmi Mustafa, predsednik Skupštine opštine Preševo i lider Demokratske partije Albanaca, DPA, smatra da Ljajić neće biti u stanju da reši nijedno od glavnih spornih pitanja, kao što su korišćenje nacionalnih simbola i slobodan protok ljudi i dobara prema Makedoniji i Kosovu.

“Nećemo se uključiti u rad ovog tela jer smatramo da je malo učinjeno na rešavanju stvarnih problema albanske zajednice”, izjavio je Mustafa.

Lider Demokratske unije Preševske doline, DUD, inače lekar pedijatar Skender Destani, slaže se sa njim. “Njihov poslednji potez je tek politički trik”, rekao je on, dodavši da će u njegovoj partiji ipak sačekati nekoliko meseci pre nego što donesu konačni sud o novom čoveku.

Orhan Redžepi, lokalni lider veoma tvrde Partije demokratskog progressa, PDP, odbio je da se sretne sa Ljajićem, zbog činjenice da on nema političku podršku u kraju iz koga dolazi, a to je Sandžak.

“Ljajić ne uživa dovoljnu podršku u Sandžaku i zato nije kompetentan da pomaže u rešavanju problema u Preševskoj dolini”, kaže Redžepi.

Tako je to na jugu Srbije. Do kraja novembra će se mnogo toga znati. Biće referendum o opozivu Rize Halimija, a i znaće se mnogo više o pregovorima o statusu Kosova. Poznavaoци prilika smatraju da Halimi ima male šanse da ostane u sedlu, a ako i ostane, to nikad više neće biti onaj Riza. To znači mnogo toga rđavog, a pre svega to da će zvanični Beograd, a i svi mi sa njim, kad već nismo umeli popa u ruku, ljubiti... je l' te...!

Na rubu haosa

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Afera “Davinić”, “Dragić”, “pancir”, ili kako sve nije nazivana kriza izazvana narudžbom vojne opreme, dakle ta afera jedva da je i sišla sa stubaca domaće štampe a Generalštab Vojske SCG i Ministarstvo odbrane već su bili pogođeni novim potresom prouzrokovanim navodnim samoubistvima najpre vojnika Milana Matića (u kasarni “Bagremar” u Mladenovcu, 12. oktobra), zatim i vojnika Darka Milovanovića (u kasarni “Treći pešadijski puk” u Pirotu, ni puna dva dana nakon mladenovačkog slučaja!). Sve da su i razjašnjene okolnosti pod kojima su ugašeni životi ove dvojice mladih ljudi, one bi iziskivale da se nad njima zastane (tim pre ako se zna da su navedena usmrćenja samo dva u nizu gotovo istovetnih nesreća koje su se i u ovoj godini obušile na Vojsku SCG), jednako kao što se i rečena afera “pancir” nameće da se makar ovlašno fokusira i u ovom tekstu. No, pre toga dali bismo nekoliko opštih napomena.

Naime, čini nam se veoma indikativnom činjenica da se tokom oktobra svodio kakav-takav bilans petogodišnjeg, hajde, da kažemo, preobražaja više ili manje u svim oblastima života u Srbiji (reperna tačka: rušenje režima S. Miloševića; varijable: zvanična, poluzvanična, nezvanična), a da je jedino izostalo sumiranje rezultata transformacije sektora bezbednosti, a u tom okviru i rezultata reforme Vojske i sistema odbrane! Samo bi se krajnje uslovno moglo prihvatiti objašnjenje da Vojska nije samo oružna sila Srbije nego i Crne Gore (i da se stoga “takve analize izvode na nivou državne zajednice”, kako tvrde neki ovdašnji vojni analitičari), i da su obe članice državne zajednice “pokrivene” jedinstvenim sistemom odbrane i

jedinstvenim sistemom komandovanja Vojskom (tačno, ali: ne i jedinstvenim sistemom komandovanja oružanim snagama; i ne: jedinstvenim sektorom bezbednosti). Jer: više od 90 posto bitnih dimenzija funkcionisanja Vojske i sistema odbrane državne zajednice kreira Srbija!

U ovoj prilici i na ovom mestu tek bismo načelno naznačili (to je ovde valjda jedino i moguće) ono što je u ovih pet godina učinjeno (i ono što je propušteno da se uradi) na području reformisanja Vojske i sistema odbrane.

Dakle, da bi se održao u "sedlu" i doskočio svojim "ljutim kritičarima", još je Nebojša Pavković uskočio u "trend reforme Vojske i odbrane", te je po vlastitom "Projektu racionalizacije i delimične reorganizacije Vojske Jugoslavije" rasformirao neke jedinice i ustanove najpre na "taktičkom nivou" (što je trebalo da se uradi odmah nakon Dejtona, ako ćemo po pravdi i obavezama!), da bi u februaru 2002. "reorganizacija bila izvedena i na strategijskom nivou", ukidanjem komandi armija, Komande ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, te Komande ratne mornarice, posle čega je Vojska Jugoslavije prešla na korpusno-brigadnu organizaciju. (Iako je bilo krajnje vreme da se ukinu glomazne komande armija – po kojoj shemi tada više nije bila organizovana ni jedna vojska u Evropi, a možda ni u svetu – ne samo da je generalsko samohvalisanje prelazilo svaku meru dobrog ukusa, nego je i Vojislav Koštunica u ulozi "vrhovnog komandanta" proglasio generala Pavkovića nezamenjivim vojnim reformatorom, štiteći ga tako od opšteg zahteva političke javnosti Srbije da se povuče sa položaja načelnika Generalštaba, da bi ga ipak Koštunica "spakovao" u penziju u junu 2002, dakle onda kada više nije korespondirao sa interesima njegove političke stranke, odnosno sa interesima nacionalističke centrale u Beogradu.)

U "trećoj fazi" realizacije "Pavkovićevog projekta" Vojska je imala da se radikalno smanji u "dva talasa": u prvom, da se sa nekih 105.000 smanji na 80.000 pripadnika, a u drugom na 65.000. I zaista, prema svim dostupnim izvorima, mirnodopsko brojno stanje Vojske Jugoslavije (docnije Vojske Srbije i Crne Gore) smanjeno je neverovatnom brzinom polovinom 2002. na osamdesetak hiljada pripadnika. Međutim, u tom procesu jednostavne redukcije ima i nečeg vrlo misterioznog! Naime, budući da nikada nije zvanično ni spomenuto, a kamoli objašnjeno na koji je način egzistencijalno i socijalno zbrinut onaj "višak", cela jedna armija od oko 25.000 ljudi koji su navodno tako iznenada ostali bez posla (i koji su bez roptanja i protesta podneli taj udar surove stvarnosti!), logično je pretpostaviti da je Generalštab – a sve da bi dokazao svoju "čvrstu opredeljenost za reformu Vojske" - izmanevrisao javnost tako što je naprosto izbrisao tih 25.000 formacijskih mesta jer ta mesta, odnosno jedinice, odnosno ljudi nisu ni postojali *de facto*, nego su samo predstavljali fikciju projektovanu u mobilizacijskim i ratnim planovima! (Rečeni se podaci

mogu naći i u knjizi dr Miroslava Hadžića "Potraga za bezbednošću – slučaj Srbija" na strani 91.)

Ova pretpostavka ima uporište i u činjenici da "drugog talasa" smanjivanja Vojske po Pavkovićevom projektu, tj. njeno svođenje na 65.000 pripadnika - što je trebalo da se okonča do kraja 2002. godine – nije ni bilo: sve do polovine 2005. brojno stanje je ostalo na nekoj veličini koja je u javnosti oscilirala oko brojke od 80.000. Naravno da je tako glomaznu i inertnu armiju valjalo i nadalje "tesati" ukoliko se istinski želelo priključiti programu Partnerstvo za mir, za šta je Savezna vlada napokon i zvanično pokrenula postupak u martu te, 2002. godine. Stvarno smanjivanje armije za nekih desetak hiljada pripadnika (oko dve trećine civilna lica) – i to najvećma pod pritiskom iz Brisela – pokrenuo je tim ministra odbrane Prvoslava Davinića (naravno, uz saglasnost Vrhovnog saveta odbrane i Saveta ministara državne zajednice). Tu operaciju – koja je izvedena polovinom 2005. godine i o čijem ishodu takođe nema pouzdanih zvaničnih podataka – pratile su dve međusobno isključive pojave: dok su s jedne strane minsitar Davinić i saradnici mu izdizali operaciju u rang od prvorazrednog reformskog značaja, na drugoj su kavzipatriote (u uniformi i u civilu) udarali u konzervativne bubnjeve "smišljenog uništavanja naše Vojske", što je samo podgrejavala ionako uzavrelu atmosferu masovnih protesta onih vojnih delatnika koji su ostali bez posla.

K tome, valjalo bi spomenuti još neke strateške poteze vrhovne vojne i civilne vlasti na planu reforme Vojske i odbrane kao što su: izmeštanje Vojnog računskog centra iz Generalštaba u Ministarstvo odbrane, čime su se stekli makar elementarni uslovi za kontrolu tokova vojnog budžeta (iako je i sada ostao nedostupan javnosti i način formiranja vojnog budžeta, a o nekom transparentnom nadzoru nad trošenjem budžetskih sredstava ne treba ni govoriti); preimenovanjem u agencije, tajne vojne službe izvučene su iz subordinatnog lanca Generalštaba i stavljene u nadležnost Ministarstva odbrane (međutim, javnosti nisu poznati stvarni dometi transformisanja službi, niti se zna ko njih kontroliše); reorganizovani Generalštab inkorporiran je u Ministarstvo odbrane koje se (bar se tako zvanično tvrdi) takođe organizacijski modernizovalo prema NATO-standardima; najзад, usvojena je i Strategija odbrane državne zajednice.

I tu bi mogla da se podvuče crta ispod vojnih reformskih učinaka na strategijskoj ravni. Može biti da bi spomenuti reformski zahvati bili vredni neuporedivo većeg respekta da su – umesto što su uglavnom inicirani spoljnim faktorima – projektovani sa punom svešću vojno-političkog establišmenta državne zajednice o nužnosti da se Vojska reformiše. Rezultati transformacije mršavi su: zato jer nije bilo (niti je ima) konsenzusom izražene volje svih relevantnih političkih subjekata državne zajednice i njenih članica da se taj posao obavi najbolje što se može; zato što ne postoji(e) strategija(e) nacionaln(ih)e bezbednosti;

nema strategijskih projekata ni operativnih planova po kojima bi se realizovale vojne reforme; manjka i zakonska regulativa o tome; o nedostatku novca ne treba trošiti reči. Ukratko: u državnoj se zajednici nisu stekli ni elementarni uslovi za temeljne vojne reforme. Taj proces u nas ide improvizovanim putanjama i više ili manje prepušten je pukovnicima i generalima.

U takvim okolnostima – pa sve da je državna zajednica neka uljuđena i stabilna tvorevina – afere, koje naročito poslednjih godina potresaju Vojsku SCG, pre su pravilo nego izuzetak. Najnovija afera zakuvana je, rekosmo to i na početku teksta, u vezi s narudžbom vojne opreme u zrenjaninskoj firmi “Mile Dragić”. Iako još nije rasvetljena (sumnjamo i da hoće jer nije u interesu onih krugova koji su je inicirali), ona je rezultirala političkim debaklom ministra odbrane Prvoslava Davinića i smenom generala Dragana Paskaša sa mesta načelnika Generalštaba (ali Paskaš je stvarno “kolateralna šteta” iako je učinio veliku profesionalnu i političku grešku pružajući “helikoptersku podršku” mitropolitu Amfilohiju u instaliranju one famozne crkvice na vrhu Rumije).

U brdu novinske hartije ispisane o toj aferi, u moru reči emitovanih o njoj i povodom nje dominira novac kao njen generator. Može se pretpostaviti da je novac zaista bio u igri, iako je narudžba opreme tek imala da se realizuje. Međutim, ne bismo rekli da je otvaranje ove afere (time i izazivanje krize u Ministarstvu odbrane) bilo motivisano presecanjem nekih kanala mita i korupcije u Vojsci i ministarstvu vojnom, kao što su tvrdili zvaničnici iz Vlade Vojislava Koštunice, a koja je teza dobila snažnu medijsku podršku.

Naprotiv, držimo da su projektanti ovog slučaja imali jake političke motive da sklone Davinića sa ministarske pozicije: prvo, zato što je on (svemu uprkos) ipak bio istinski opredeljen za korenite reforme Vojske (dok državni vrh Srbije samo fingira reformu, a oficijelna Podgorica jedva da je za to i zainteresovana); i zato što je on takođe istinski želeo da država i Vojska uhvate priključak za program Partnerstvo za mir (državni vrh Srbije verovatno glumi i u ovom slučaju); i zato što “patriotski blok” u Beogradu ne može da oprost Daviniću onaj sporazum sa snagama Alijanse o korišćenju komunikacija na teritoriji državne zajednice; konačno, pretpostavljamo, i zato što bi Davinić, takav kakav je, mogao biti smetnja realizaciji nekih ideja o (zlo)upotrebi Vojske (ne mislimo na oružanu intervenciju, mada ni takve nisu isključene, što bi rekao S. Milošević!) u osujećivanju najavljenog referendumskog proleća u Crnoj Gori. Te hipoteze potkrepljene su i kandidovanjem vojnog patologa dr Zorana Stankovića za novog ministra odbrane: on ne ispunjava ni jedan jedini uslov za uspešnog ministra, ali on je “provereni patriota” i čovek od Koštuničinog poverenja!

Da je dr Stanković pravi izbor, to jest da će biti ministar “od formata” potvrdio je on i svojim brojnim

izjavama koje je nakon što su ga kandidovali delio i levo i desno, a među kojima je i ona u kojoj je ovaj specijalista za sudsku medicinu “dijagnosticirao” stanje u Vojsci povodom najnovijih (samo)ubistava vojnika u kasarnama. Pa će reći da uzroke tim nesrećama vidi u faličnom sistemu regrutovanja, jer se u Vojsku primaju i umno poremećeni mladići i narkomani. Iz čega sledi da “terapiju” mogu odrediti i laici: ako regrutne komisije kroz svoje filtere ne budu više propuštale regrute sa simptomima pomenutih oboljenja, problem je rešen.

Dobro, ironiju na stranu, evidentno je da i manjkavosti u regrutnom sistemu pogoduju učestalosti nesreća u Vojsci, ali suštinski uzroci takvog stanja (zbilja, to je stanje, a ne slučaj!) nalaze se negde drugde, negde u dubinskim naslagama petnaestogodišnjeg tavorenja ove Vojske.

Na primer, u njenoj ratnoj istrošenosti; i u njenoj teškoj hipoteci agresora-gubitnika čiji se skoro ceo komandni vrh iz “herojskog” ratnog vremena preselio u pritvorske odaje Haškog tribunala; i u nespremnosti njenih prošlih i sadašnjih vojnih i političkih vrhova da već jednom javno iznesu sumarne podatke o srpskim učincima u Miloševićevim ratovima; i u lažima i obmanama po kojima Vojska više ne može da funkcioniše; i u hroničnom siromaštvu; i u krajnje neizvesnoj budućnosti vojske, države i društva!

(Samo)ubistva i afere u Vojsci - za sve ovdašnje odgovorne i pametne ljude – treba da budu pouzdan signal tome da se vojna organizacija opasno primakla rubu raspada. Bilo bi katastrofalno i za ovaj državni provizorij, i za društvo, a bogme i za neposredno okruženje, da se raspad tog odavno obolelog organizma odigra na haotičan način i u haotičnom ambijentu! ■

PIŠE: DIMITRIJE BOAROV

Penzijski deficit i MMF

Iako su oni koji usmeravaju domaće medije u prvi plan tekućeg natezanja Srbije sa MMF istakli problem sa reformom penzijskog sistema, to jest, ispalo je da je glavni problem u tome hoće li se u Vašingtonu prihvatiti rešenje iz najnovijeg zakona - da će se penzije od iduće godine usklađivati sa inflacijom dva puta godišnje, a ne jedanput (kako je MMF obećano u memorandumu Vlade Srbije) – sa mnogo argumenata moglo bi se reći da se pitanje odnosa Vlade Srbije i MMF tako postavilo, zato što se to tako htelo u Beogradu.

Ustvari, pojednostavljeno rečeno, pošto MMF vrši pritisak da se smanji javna potrošnja, Vlada Srbije je odlučila da mnogo ne dira neke “državotvorne sektore”, već da najznačajniji teret prilagođavanja javne potrošnje domaćim realnostima baci na najstariji deo stanovništva. Tim pre što takav potez teorijski ima opravdanje, jer je teret deficita penzijskog fonda doista ogroman. No, možda bi se taj teret mogao nešto pravilnije raspodeliti, pa da i policija, poslanici i državni činovnici, pa i javne investicije, oseće više da je Srbija u Miloševićevo vreme bila temeljno upropašćena, a ne samo da se najstarija generacija poziva na odricanje zarad bolje budućnosti svoje dece. No, nešto se mora

učiniti i oko penzija, a glavni problem penzione reforme u Srbiji je to što se ona stalno odlaže, pa će, na kraju, cena te reforme biti mnogo veća od one koja je morala biti plaćena.

Posle pada Miloševićevog režima pre pet godina - već i sama činjenica da je u novom zakonu o privatizaciji određeno da će se samo 10 odsto privatizacionih prihoda uplaćivati ispražnjenom penzionom fondu predstavljala je znak da se reforma penzijskog sistema odlaže. Naime, teorijski gledano, celokupan prihod od prodaje 70 odsto kapitala društvenih preduzeća trebao je biti prihod penzijskog fonda, jer taj kapital su stvorili oni koji su otišli u penziju i oni koji će u nju otići u narednim decenijama. No, mlada demokratija to jednostavno nije mogla, ni smela da institucionalizuje, jer je cela država bila u rasulu, pa je istaknuto načelo da se privatizacionim prihodima mora lečiti nezaposlenost. Jer je nezaposlenost mladih bio daleko složeniji i dramatičniji problem od bede i siromaštva starih.

Zbog tako postavljenih prioriteta, penzioni fond nije dobio pravo na oko 1,7 milijarde evra, koliko je država proteklih godina (od 2001, naovamo) ukupno prihodovala od prodaje društvenih preduzeća, nego su tekući deficiti penzionog fonda pokriveni iz državnog budžeta, pa je Vlada Srbije bila i ostala stalno politički odgovorna za standard penzionera. Da je penzioni fond zakonski određen kao poverilac broj jedan u stečajnoj masi društvenog kapitala, Vlada bi manje bila na udaru penzionera, a Fond bi i narednih godina imao značajne prihode od prodaje javnih preduzeća, što sada sledi Srbiji. No, da je usvojeno takvo rešenje, Srbija bi se, međutim, brže morala odreći mnogih iluzija na svim drugim stranama, a državni aparat i politička superstruktura bi morali primiti veći finansijski teret na sopstvena pleća. Zbog toga je problem penzione reforme i odlagan.

Ipak, da se podsetimo šta je na “penzijskom frontu” 2000. godine nasledila nova demokratska vlast, uz pomoć podataka koje navodi Gordana Matković, bivši ministar za rad i socijalna pitanja u Đinđićevoj i Živkovićevoj vladi, u knjizi “Četiri godine tranzicije u Srbiji”, koji je nedavno izdao Centar za liberalno-demokratske studije u Beogradu. Dakle, krajem 2000. godine u Srbiji je bilo milion i po penzionera, što znači da je 1,26 zaposlenih (igra skoro “jedan na jedan”) trebalo da im iz svojih tekućih uplata obezbedi nivo penzija od 90 odsto prosečne neto plate. Naravno, ta iluzija nije realno održavana, pa je isplaćena prosečna penzija 2000. godine bila 2000 dinara ili oko 30 eura (plata je bila oko 48 eura), a samo obećana penzija (kada isplata “dođe na red” posle 2 meseca, uz stari “veliki dug” od 2,5 penzije iz vremena svetskih sankcija) bila je 90 odsto te plate. S tim da su penzije poljoprivrednika kasnile, ne dva, već 23 meseca. Udeo penzija u društvenom proizvodu popeo se na nezamislivih 15 odsto.

Nova vlast, posle 2000. godine, učinila je, uz pomoć međunarodnih donacija, najpre, bar to da penzioneri u jednoj godini dobiju 12 penzija (osim seljaka), a počela je i da realno uvećava penzije, koje su na kraju 2004. godine dospele do proseka od 130 eura (a ni to nije dovoljno za život, posle uvođenja načela "svetskih cena" stanovanja, grejanja i struje). Zatim se 2001. godine krenulo u povećanje osnovice kod plata, za uplatu penzijskog doprinosa – pa su u tu osnovicu ušli i regresi, topli obroci i druge isplate zaposlenima koje dotada nisu ulazile u osnovu doprinosa. No, pošto je Vlada pokušavala da obezbedi nove investicije za novo zapošljavanje – smanjen je nivo doprinosa sa 32, na 19,6 odsto. To je opet uvećalo penzijski deficit na 30 odsto stalno nedostajućih sredstava za penzije. Kada se videlo da igra sa nivoom doprinosa ne donosi ništa, on je fiksiran na 22 odsto, što uprošćeno podrazumeva da je odnos zaposlenih i penzionera četiri prema jedan – a to je, opet, daleko od realnosti.

Zbog toga se krenulo na "odgađanje" priliva novih penzionera, pa je starosna granica pomerena za tri godine (sa 55 na 58 kod žena, a sa 60 na 63 godine kod muškaraca – dok je minimalna granica za starosnu penziju povećana sa 50 na 53 godine). Pošto ni to nije bilo dovoljno, promenjen je i sistem obračuna penzija, pa se one izračunavaju prema zaradi tokom čitavog radnog veka. Zatim su obveznici penzijskog doprinosa postali i isplatioci obaveza prema radnoj snazi koji su koristili formu honorarnog angažovanja preko autorskih ugovora i ugovora o delu, te onih koji su izbegavali doprinose preko angažovanja povlašćenih studentskih zadruga. Ni to nije bilo dovoljno, pa je počelo suzbijanje raširene korpucije u odobravanju invalidskih penzija, jer je svaki treći penzioner u Srbiji invalidski penzioner.

Sve to je dalo izvesne, ali nedovoljne rezultate, jer je prosečna penzija pala na oko 70 odsto prosečne neto plate (ove godine se očekuje 67 odsto). Udeo izdataka za penzija smanjio se na 11,6 odsto bruto domaćeg proizvoda, a udeo deficita penzijskog fonda sa 3,2 odsto – 2002 godine, pao je na 2,4 odsto – 2004. godine. No, da bi se taj deficit potpuno likvidirao čini se da će u pomoć morati biti prizvana inflacija – i zbog toga MMF insistira da se penzije sistemski usklađuju sa inflacijom samo jednom godišnje, a Vlada Srbije to zasad ne može da progura kroz Skupštinu Srbije, a ni sama nije sklona da se uoči eventualno skorih političkih izbora "zavadi" sa značajnim delom biračkog tela.

Problem Srbije sa penzijama je komparativno gledajući, doista izuzetan, jer je odnos prosečne penzije i neto zarade u većini evropskih država između 30 i 50 odsto. Pošto privredna politika ne može u narednim godinama obezbediti stopu rasta veću od 5 odsto (biće dobro ako obezbedi i tu) logično je što će se i dalje povećavati starosna granica onih koji odlaze u penziju i što će se smanjivati realni nivo prosečne penzije – ali

---

Problem starog duga

Kao što se i moglo očekivati, misija MMF na čelu sa g-đom Pritom Sorsom, nije imala mandat da doista i objavi da su pregovori sa Vladom Srbije u Beogradu, krajem oktobra ove godine, uspešno okončani i da se polovinom decembra ove godine može očekivati da će Bord direktora MMF proglasiti da su Srbija i Crna Gora ispunile obaveze koje je pre tri godine prihvatila SRJ u Vašingtonu, kada je ugovaran trogodišnji aranžman sa ovom svetskom finansijskom asocijacijom, po kojem je povučeno 950 miliona dolara kredita. To znači da će i sudbina otpisa 15 odsto obaveza prema Pariskom klubu (oko 700 miliona dolara) ostati neizvesna sve do kraja godine, kada će MMF biti u prilici da konačno proceni vredi li da odobri rad Koštunicine vlade: tom prilikom će sigurno imati na umu i da li ta vlada ispunjava obaveze prema Tribunalu u Hagu, da li je ona prihvatila međunarodno posredovanje u pogledu konačnog statusa Kosova, itd.

Izgovor za odlaganje konačnog izjašnjavanja MMF pronađen je i u okolnosti da je u Skupštini Srbije povodom paketa propisa o penzijama, u septembru "prošao" zakonski propis o javnom dugu države, po kome se Vlada Srbije obavezuje da već od iduće godine počne isplatu trećine "starog duga" prema penzionerima, u ukupnom iznosu od 43,5 milijardi dinara – što znači da penzionerima po osnovu obaveza još iz 1995. godine, već 2006. godine, isplati (preko obveznica na ceo dug sa trogodišnjim dospećem) oko 14,5 milijardi dinara. Ova odredba, zamišljena kao "šargarepa" za prihvatanje novog Zakona o penzijama po kome bi se penzije usklađivale sa inflacijom samo jednom godišnje, prihvaćena je od narodnih poslanika, ali nije prihvaćeno ono zbog čega je ta isplata odobrena – nije prihvaćena odbrana penzija od inflacionog obezvređivanja samo jednom godišnje, nego je preko amandmana to pomereno na dva puta godišnje. Tako je "šargarepa" postala sporna, kao neka "nezaslužena nagrada" – pa MMF insistira, ili da se u Zakonu o penzijama postupi onako kako je obećano, ili da se isplata starog duga pomeri za 2007. godinu – jer bi u suprotnom, umesto realnog smanjivanja tražnje na domaćem tržištu, putem realnog obezvređivanja penzija (planira se inflacija od 9,5 odsto), imali obrnuti slučaj – da tražnja preko isplata Penzijskog fonda, to jest državnog budžeta, bude uvećana posle svih priča o potrebi smanjenja javne potrošnje i putem suzbijanja troškova za penzije.

---

se od penzionera može očekivati odaziv na "odricanje" tek ako se tom delu populacije doista dokaže da se štedi i na drugim stranama javne potrošnje. U celoj ovoj priči, dramatisacija odnosa MMF oko penzija u stvari samo prikriva okolnost da se na tim drugim sektorima ambicije ne smanjuju u skladu sa realnom ekonomskom situacijom u zemlji. ■

Dekompozicija etničkog modela

PIŠE: SONJA BISERKO

Odluka Evropskog parlamenta da stavi pitanje Vojvodine na dnevni red je više nego dobrodošla, iako je, po mom mišljenju, doneta sa zakašnjenjem. Kada to kažem prevashodno imam u vidu činjenicu da je sadašnja situacija u Vojvodini proizvod petnaestogodišnje politike etničke konsolidacije i unitarizacije Srbije. Kroz sistematsku marginalizaciju demokratskih i individualnih vrednosti, ta je politika čak dovela u pitanje i temeljne vrednosti savremene Evrope, kao što su antifašizam i međuetnička tolerancija.

Manjinsko pitanje je jedan od najvažnijih indikatora etnonacionalizma i prateće etničke isključivosti. Zato je važno problem manjina staviti u pravi kontekst, bez kojeg nema ni pravog razumevanja ovog problema.

Državni nacionalizam karakterističan za Srbiju u poslednjih 20 godina neizbežno je generisao i odbrambeni manjinski nacionalizam. Pri tom treba imati u vidu da je Ustav iz 1990. godine ukinuo vojvođansku autonomiju, i da je Vojvodina od tada u svakom pogledu direktno podređena Beogradu. Moglo bi se reći da je zbog toga Vojvodina najveća "domaća" žrtva ratne politike zvaničnog Beograda – ta je politika narušila njenu etničku strukturu i ekonomski je devastirala. Državni organi su praktično podsticali etničku netoleranciju, a pozitivne manjinske poteze povlačili su samo pod pritiskom ili kao spoljnopolitičku fasadu.

Dalje, mlade generacije, pre svega manjinsko stanovništvo, bili su prvi na udaru ratne mobilizacije. Tu pre svega imam u vidu vojvođanske Hrvate i Mađare. Hrvati su bili izloženi konstantnom pritisku i šikaniranju, i putem "tihog etničkog čišćenja" gotovo su proterani već na samom početku ratova na teritoriji bivše Jugoslavije. Sada praktično više i nema Hrvata u Hrtkovcima, Slankamenu, Petrovaradinu, Kukujevcima i dugim mestima.

S druge strane, srpske izbeglice iz Hrvatske su planski naseljavane u multietničke sredine u Vojvodini, što je dovelo do pogoršanja atmosfere između manjina i izbeglica. U Suboticu su čak naseljavani i Romi sa Kosova, i u to upravo u delovima gde žive Mađari. Donevši sa sobom teret vlastitih frustracija o nemogućnosti međuetničkog suživota, izbeglice su postale dodatni faktor radikalizacije etničkih odnosa u Vojvodini. Zato su početkom devedesetih, kada su u Vojvodinu došle prve izbeglice iz Hrvatske, vojvođanski Hrvati bili prve mete fizičkih napada.

Zabeležena je i tendencija etničkog zatvaranja Mađara kao nedostatak interetničke komunikacije. Na primer, u Potisju, na severu Bačke. Mađarske nacionalne institucije se takođe preseljavaju na sever. Čak je i jedini dnevni list

na mađarskom jeziku, "Magyar Szo", čije je sedište bilo u Novom Sadu premešten u Suboticu.

U Srbiji je nakon 5. oktobra 2000. učinjen izvesni pomak ka unapređenju manjinskih prava, ali više u normativnoj sferi nego u realnom životu. Donet je i Zakon o manjinama na nivou zajedničke države, što je bio preduslov za članstvo u Savetu Evrope. Potpisana je Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, uspostavljeni su nacionalni saveti. Ministarstvo za ljudska prava je organizovalo kampanju kojom je promovisana etnička tolerancija. Međutim, sve to nije bilo dovoljno da bi se promenio dominantno negativan odnos prema manjinama. Još uvek nema političke volje koja bi uticala na promenu atmosfere u društvu, koju odlikuju ksenofobija i autizam. Država ne samo da nije razvila proaktivnu manjinsku politiku, nego i njeni nadležni organi retko kad na pravi način sankcionišu etnički motivisane incidente. Sve u svemu, državna politika prema Vojvodini – ne samo za vreme Miloševića, nego i nakon njegovog svrgavanja – nije bila usmerena na integrisanje manjina u širu političku i ekonomsku zajednicu. S toga predstavnici manjinskih zajednica i nemaju drugi izlaz nego da se za rešavanje svojih problema obraćaju međunarodnim institucijama, pre svega Savetu Evrope i OEBS.

Uspion desnice i nacionalističkih snaga na izborima 2003. godine dodatno je zaoštrio interetničke odnose tokom 2004. godine. Etnonacionalizam je ponovo etabliran kao dominantna politička ideologija. To rezultira brojnim antimanjinskim ispadima, i to naročito u Vojvodini. Incidenti se potom šire na sve više manjinskih zajednica po celoj Srbiji.

Helsinški odbor i druge organizacije dokumentovale su fizičke napade na pripadnike manjina, rušenje njihovih verskih i kulturnih objekata, sknavljenje grobova i upozoravale javnost i nadležne organe na ove opasne pojave. Najčešće mete napada bili su Mađari i Hrvati. Na udaru su se našli i pripadnici slovačke i rusinske manjine. Netrpeljivost i nasilje prema Romima su praktično konstantni.

Odgovor države je, po pravilu, bio neadekvatan. Incidenti su minimizirani. Tužilaštva uglavnom nisu reagovala *ex officio*, dok je policija izlazila sa različitim podacima o broju incidenata. Sve je to pojačavalo utisak da se incidentima manipuliše i stvaralo osećaj nesigurnosti među pripadnicima manjina.

Nakon internacionalizacije mađarskog pitanja, znatno je smanjen broj incidenata. Izložena spoljnom pritisku, država je počela da sprovodi neke odredbe Zakona o lokalnoj samoupravi. Na primer, uspostavljeni su lokalni ombudsmani, formirani saveti za međunacionalne odnose, i inicirane akcije za jačanje tolerancije. Bilo je i zajedničkih akcija na nivou država – SCG i Mađarske: predstavnici dva parlamenta su, na primer, otvorili kamp tolerancije na Paliću.

Međutim, i dalje nema suštinskog napretka u odnosu država-manjine. Zakon o manjinama se sporo ili nikako

ne sprovodi, jer država nije odustala od svog etničkog koncepta. Izostaju i finansijska sredstva potrebna za rad manjinskih institucija. Ovakav odnos dodatno izoluje manjine koje se zatvaraju i sve se više orijentišu na matične države. Mladi Hrvati i Mađari se mahom obrazuju u svojim matičnim državama i samo se veoma mali broj njih, nakon školovanja, vraća u Vojvodinu. Dakle, dugoročno gledano, Vojvodina ostaje bez manjina.

Takvim, u suštini ignorantskim odnosom vlada je nastojala da opravda i normalizuje nacionalizam kao vladajuću ideologiju. Produktivan odgovor liberalne, građanske orijentacije je izostao, jer takva orijentacija u Vojvodini još uvek nema adekvatnog sagovornika u Beogradu.

Država konstituisana na etnicitetu ne može rešiti pitanje manjina na demokratski način, jer ona po pravilu tretira manjine kao remetilački faktor. U takvoj atmosferi manjine traže izlaz u raznim oblicima autonomije i posebnog statusa. Ovakvi zahtevi podstiču sumnju u njihovu lojalnost i jačaju uverenje da je etnički pluralizam teret kojeg se treba osloboditi.

Velika prepreka u rešavanju manjinskog pitanja u Vojvodini jeste i činjenica da je ukinut vojvođanski institucionalni okvir koji je itekako važan za održavanje interetničke strukture i duha tolerancije. Prilagodavanje autonomije Vojvodine fasadi unitarne, nacionalne države samo podstiče zahteve za teritorijalnim etničkim autonomijama, blokira razvojne potencijale pokrajine, a

samu Srbiju održava u začaranom krugu nacionalizma.

Srpski nacionalisti nemaju potencijal ni mogućnosti da istraju na etničkom modelu države, pre svega zbog prisustva međunarodne zajednice. Međutim, njihov potencijal za generisanje nacionalne homogenizacije, šovinističkih kampanja, etničkog nasilja, izolacionističke, velikodržavne politike još uvek je veliki i ostavlja dubok trag u međuetničkim odnosima. Pojedine institucije, kao što je Srpska pravoslavna crkva, još uvek su fokusirane na homogenizaciju na etničkim osnovama.

Helsinški odbor za ljudska prava je organizacija koja kontinuirano prati manjinske probleme, i o tome redovno obaveštava nadležne nacionalne i međunarodne institucije. Odbor je izdao brojne publikacije, analize i izveštaje o manjinskom pitanju. Odbor je u stalnoj komunikaciji sa predstavnicima svih manjina, posebno u Vojvodini gde je ustanovljen i stalni forum na kojem se raspravlja o njihovim problemima. Zbog takvog angažovanja, Odbor je i sam postao meta napada i javnog linča. S druge strane, kao zagovornik manjinskih prava, Odbor uživa veliko poverenje manjinskih zajednica.

Prevazilaženje nasleđa koje je za sobom ostavio srpski nacionalni projekat podrazumeva i suočavanje sa nedavnom prošlošću, ne samo sa onim šta se desilo u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu, već i unutar same Srbije. Tu mislim pre svega na odnos prema manjinama. Optužnica protiv Vojislava Šešelja sadrži i tačke koje se odnose na etničko čišćenje Hrvata u Vojvodini. Ne može se graditi zdravo društvo bez iskrenog uvida u vlastitu prošlost.

Na glavnoj ulici

PIŠE: RADIVOJ STEPANOV

Generalna tema Druge evropske konferencije dunavskih gradova i regija (koja je održana od 27. do 29. septembra u Novom Sadu) glasila je: Dunav, glavna ulica Evrope.

Na konferenciji se, pod uticajem opšte *svečarske inercije*, kako od gradonačelnika podunavskih gradova tako i od gradonačelnice Novog Sada (valjda opsednute zaverom oko otvaranja Mosta SLOBODE), kako od evropskih tako i od domaćih zvaničnika, nije mogao čuti nijedan novi podatak, nijedno relevantno zapažanje i nijedna smela ideja koja bi bila vredna pažnje i budućnosti podunavsko-panonskog regiona.

Sve je to, manje-više ličilo na veliki podunavski vašar taštine na kome je svaki birgermajster iznosio samo ono najbolje o svom gradu, a zvaničnici, samo unapred pripremljene lekcije. Kao da mi ne znamo da Ulm ima veličanstvenu katedralu, Pasau najveće crkvene orgulje, Beč – carski Šenbrun i Stefansdom, Pešta – gizdave mostove itd. itd.

I kad stvari iz tog ugla posmatramo, uz malo

ironije, moglo bi se zaključiti da Konferencija takvog marketinškog smisla i nije morala da se održi.

Jer, Konferencija *s jedne strane*, nije ni dotakla “težišno pitanje” multikulturalnosti, etničkog identiteta i prava manjina, kako u Podunavlju tako i u Vojvodini, a *s druge strane*, nije iskoristila retko povoljnu šansu za *evropsko legitimiranje* multikulturalnosti i etničkog identiteta Vojvodine.

O čemu je reč?

Da li ta “evropska i podunavska elita” oseća, ako naši već nisu u stanju to da (im) objasne, da Vojvodina nije (niti je to bukvalno ikad bila) neki *egzotični ekonacionalni rezervat* za retke nacionalne ili etničke vrste; ona nije ni “evropski salaš” koji treba sačuvati samo iz nekih nostalgичnih osećanja; Vojvodina nije laboratorija “u prirodi” u kojoj će nastati neki novi “etno-nacionalni klonovi”; Vojvodina nije zatvoren multi lingvistički internat ili multikonfesionalni dom u kome će se negovati jezici ili vere hermetičnih nacionalnih enklava; a koju će povremeno obilaziti ekskurzije evropskih političara (sa nešto malo donacija u koferima) uz posluženja multikulinarskim specijalitetima.

Multikulturalnost u Vojvodini *nije statistička numeracija* koja pokazuje da u njoj žive Srbi, Mađari, Nemci, Hrvati (Bunjevci, Šokci), Slovaci, Česi, Rumuni, Rusini, Ukrajinci, Bugari, Makedonci, Romi (Cigani), Jevreji, Jermeni, Cincari, Arbanasi itd., u nekom procentu.

Od izuzetne je važnosti odluka EU da sa SCG započne pregovore o asocijaciji i stabilizaciji, jer taj proces iz osnove menja kontekst i ulogu pojedinih faktora na političkoj sceni Srbije. U prvom redu otvara prostor civilnom društvu - pre svega organizacijama koje se bave ljudskim pravima - da aktivno doprinese dekompoziciji etničkog modela koji je instaliran pre 20 godina. Isto tako, vraćanje autonomije Vojvodini sprečilo bi dalju teritorijalizaciju manjinskog pitanja. Autonomija Vojvodine kao celine je pretpostavka za zaustavljanje tendencije za teritorijalizacijom same Vojvodine, odnosno novim inženjeringom ili humanim preseljenjem. To bi ujedno značilo poraz modela koji su Srbi pokušali nametnuti kao dominantan princip rešavanja granica u celom regionu, model koji su pokušali da ostvare u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu. Odobravanje etničkog principa u Vojvodini može biti rđav presedan ne samo za Vojvodinu, već i za ceo region, pa i Evropu.

U Srbiji se ogromna energija gubi na spekulacijama da se "odlazak" Kosova kompenzira teritorijom u Bosni - ili, pak, u Vojvodini i Crnoj Gori. Kada je u pitanju Vojvodina, od ključne je važnosti da ona dobije ustavnu samostalnost kako bi sama rešavala svoje probleme, kao što je to slučaj sa drugim evropskim regijama. Samo tako Srbija može postati funkcionalna i stabilna država.

Ono što Srbija mora hitno preduzeti kako bi se popravila situacija u Vojvodini jeste:

- da potpiše i ratifikuje Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima;

- da manjine, kao značajan konstitutivni element, uključi u predstojeći proces ustavne rekonstrukcije;

- da hitno donese nekoliko važnih zakona - izborni, kao i zakon o nacionalnim savetima, zatim antidiskriminacioni zakon, a da iz pravnog poretka ukloni norme koje sadže ili omogućavaju diskriminaciju;

- da novi ustav bude garant za multietničku Srbiju;

- da se aktivnije uključi u proces evropskih integracija, jer samo tako može aktivirati razvojni i modernizacijski potencijal manjina;

- da na republičkom nivou formira ministarstvo za ljudska i manjinska prava, i donese novi republički zakon o manjinama;

- da uspostavi takvu autonomiju Vojvodine koja će najbolje odgovoriti njenim kulturnim, istorijskim i ekonomskim predispozicijama; i

- da pomogne jačanju regionalnih veza Vojvodine sa Hrvatskom, Mađarskom i Rumunijom, kako bi što pre došlo do revitalizacije i ekonomskog oporavka čitavog regiona.

Konačno, preporuka međunarodnoj zajednici jeste da učini sve kako bi se Vojvodina sa svojim kapacitetima što pre pretvorila u lokomotivu razvoja i same Srbije i celog regiona.

(Izlaganje u Evropskom parlamentu u raspravi povodom Deklaracije o Vojvodini EP, Brisel, 13. oktobra 2005))

Multikulturalnost nije prost zbir više kultura na jednom brisanom prostoru.

Mislim da je multikulturalnost Vojvodine "kičma" *evropske multikulturalnosti* i najosetljivija "multikulturalna zona" podunavsko-panonskog regiona. *Gradovi i varoši* u podunavlju predstavljaju specifične urbane činioce "inervacije" multikulturalnosti.

Povezivanje i intenzivna saradnja gradova i varoši Podunavsko-panonske regije višestrukog je i "lokalnog" i "globalnog" značaja: ona aktivira privredne i saobraćajne veze, otklanja poremećaje između regionalnih i teritorijalnih interesa, razvija toleranciju i evropski dijalog, najzad, ona obrazuje institucionalne i pravne karike integrisanja svih relevantnih činilaca ("faktora") "održivog razvoja" Podunavsko-panonskog regiona.

Treba reći, multikulturalnost u Vojvodini već dugo stoji između čekića i nakovnja. U "stvarnom životu" ona je na mnogo većim iskušenjima nego što se to javno priznaje i uvida. Pritisak većinskog obrasca kulturalnosti na manjinski je konstantan i ni malo nežan. *Polje manjinskih prava i pratećih pravnih institucija u nedovoljnoj meri brani i štiti multikulturalnost*. Deficit vladavine prava i trajno urušen autoritet pravne države na ovim prostorima nije činilac pogodan za razvijanje multikulturalnosti i međuetničke tolerancije.

Politici je multikulturalnost Vojvodine potrebna pretežno u marketinške svrhe. U zbilji, multikulturalnost

nikad nije uživala političku i pravnu podršku koju zaslužuje.

Nažalost, ovih je dana stigla potvrda za ovu moju konstataciju u vidu *Rezolucije Evropskog parlamenta* o stanju u Vojvodini koja ponovo pokreće pitanje poštovanja ljudskih prava i prava manjina u Vojvodini!!! Šta je *Druga evropska konferencija dunavskih gradova i regija* trebalo da učini (za multikulturalnost Vojvodine)?

Trebalo je da povuče jedan "galantan", ali dugoročno gledano, opravdan i jedino mogući potez: da donese jedan *podunavski traktat*, nazovimo to "ustav/deklaraciju podunavskih gradova i regija" kojom će Vojvodinu preporučiti za "povlašćen regionalni status", kojim će Vojvodini dati *privilegovano regionalno partnerstvo* i u međunarodno-pravnom smislu verifikovati je kao "članicu evropske zajednice" *sui generis*.

"Održivoj" (kako se to popularno kaže) multikulturalnosti Vojvodine nije potreban frazeološki doping već moderna evropska političko pravna i institucionalna potpora nesmetanom protoku *ljudi, roba, kapitala, i usluga, nauke i obrazovanja glavnom ulicom Evrope!*

Aktivna a ne pasivna multikulturalnost, jeste, potrebna je Vojvodini, *ali Evropi još više!*

To, i ništa manje i ništa više od toga.

Pravosuđe u raljama Lore

PIŠE: SANJA VUKČEVIĆ

Slučaj Lora vrlo je važan za hrvatsko društvo i državu, ponajprije u smislu šokantnog suočavanja s istinom da su i "hrvatski dečki" činili ratne zločine. Jednako važna je i veza Lore s neposrednom hrvatskom vojnom umiješanosti u rat u susjednoj Bosni i Hercegovini i prije potpisivanja Splitskog sporazuma 1995. godine, a danas je to veliki, ali i popravni test za hrvatsko pravosuđe

Iako je prošlo gotovo 13 godina od prvih saznanja, preko sudskog postupka vođenog 2002. godine, do aktualnog koji još traje (počeo je 12. septembra), istina o ratnim zločinima počinjenima u splitskoj ratnoj luci i zatvoru Lora ranih devedesetih još nije dobila svoju službenu verziju. Ne znaju se pravi razmjeri učinjenih zlodjela, krivci još nisu kažnjeni, a neodgovorenim ostaje i u javnosti često postavljano pitanje o ulozi hijerarhijski viših vojnih časnika i zapovjednika koji su za to trebali znati, reagirati i/ili odgovarati, prvenstveno zapovjednika Vojne policije generala Mate Laušića.

Zbog svega toga, slučaj Lora vrlo je važan za hrvatsko društvo i državu, ponajprije u smislu šokantnog suočavanja s istinom da su i "hrvatski dečki" činili ratne zločine. Jednako važna je i veza Lore s neposrednom hrvatskom vojnom umiješanosti u rat u susjednoj Bosni i Hercegovini i prije potpisivanja Splitskog sporazuma 1995. godine, a danas je to veliki, ali i popravni test za hrvatsko pravosuđe.

Pred Županijskim sudom u Splitu traje ponovljeno suđenje osmorici optuženih za zločine u Lori, od kojih su četvorica u bijegu, no ključni trenuci samog procesa i objelodanjivanje mračne istine o tom zatvoru, očekuju se po završetku iskaza nekadašnjih zatvorenika koji danas žive na području BiH i SCG. Dio njihovih svjedočenja hrvatska javnost imala je priliku vidjeti u filmu "Lora - svjedočanstva" snimljenom u koprodukciji beogradske RTV "B92" i zagrebačkog "Factuma".

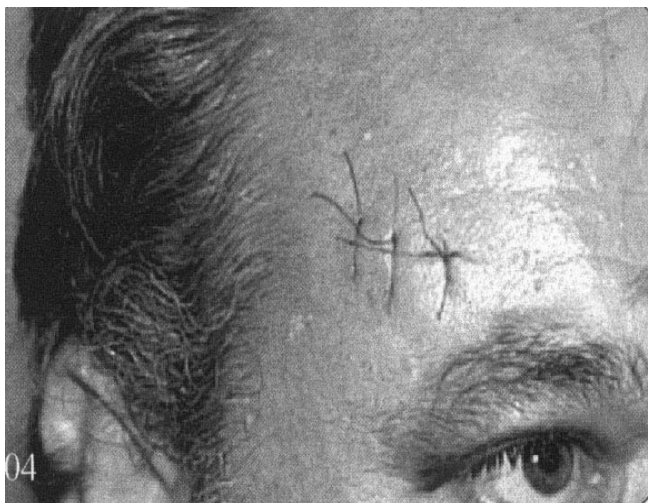
ZATAŠKAVANJA: Predistražne radnje za Loru počele su tek 2000. godine nakon smjene vlasti, bez obzira što je bivši vojni policajac Mario Barišić o svojim stravičnim saznanjima u vezi s događajima u Lori još osam godina ranije obavijestio vojne istražne organe, kao i splitsko Državno odvjetništvo. Njegovo svjedočenje je utoliko uvjerljivije jer se radi o čovjeku koji je tada bio jedan od zapovjednika u vojnoj policiji. Klupko se zaista počelo odmotavati i stvari su pokrenute s mrtve točke tek nakon

što je "Slobodna Dalmacija" u ljeto 2001. objavila feljton u kojem je navedeno da su u Loru 1992. godine, osim civila srpske nacionalnosti sa splitskog i drugih dalmatinskih područja, dovođeni i ratni zarobljenici i civili s područja Bosne i Hercegovine. To je takozvana "kupreška skupina" koju je činilo sedamdesetak Kuprešaka uhićenih nakon napada hrvatskih snaga na Malovan početkom aprila 1992. godine. Dio ih je stradao u Lori, dio kod Zadra, odnosno Livna dok su bili u hrvatskom zarobljeništvu, dok sudbina njih 16 do danas nije utvrđena. Osim njih, bilo je i zarobljenika s područja Čapljine, Prozora, Trebinja, Mostara, ali i Crnogoraca... Prema podacima iz neovisnih izvora, iz zatvora Lora nestalo je 70 zatočenika, od 1.005 koliko ih je, prema službenim hrvatskim vojnim dokumentima, prošlo kroz taj zatvor.

Od 2000. godine do jeseni 2001, trajale su predistražne radnje tijekom kojih je u tadašnju SRJ splitsko državno odvjetništvo uputilo molbu za pružanje pravne pomoći. Spis je, iz još neutvrđenih razloga, u Ministarstvu pravosuđa u Zagrebu zadržan šest mjeseci, što je bitno utjecalo na kasniji sudski postupak, a za što nitko od nadležnih nije odgovarao. U drugoj polovici 2001. godine županijski državni odvjetnik Mladen Bajić zatražio je od glavnog državnog odvjetnika Radovana Ortinskog da pokrene istražni postupak.

Županijsko Državno odvjetništvo u Splitu podiglo je 27. ožujka 2002. godine optužnicu protiv osmorice osumnjičenih za zločine nad srpskim civilima i zarobljenicima u Lori 1992. godine. Prema navodima optužnice, osmorica optuženih, tada vojnih policajaca i pripadnika 72. bojne Vojne policije postupali su od marta do septembra 1992. godine u vojnom zatvoru u luci Lora protivno Ženevskoj konvenciji, zlostavljajući i mučeći civile. Tomislav Duić, Tonči Vrkić, Miljenko Bajić, Josip Bikić, Davor Banić, Emilio Bungur, Ante Gudić i Anđelko Botić optuženi su i za smrt dvojice Splitskana srpske nacionalnosti - Gojka Bulovića i Nenada Kneževića. Odlukom vijeća splitskog Županijskog suda, sedmorici optuženika produžen je pritvor u kojem su boravili već šest mjeseci, dok prvooptuženi zapovjednik zatvora u Lori, Tomislav Duić nikada nije niti uhićen.

LAKRDIJA U REŽIJI LOZINE: Suđenje koje je potom uslijedilo ne samo da je ličilo na lakrdiju u režiji kontroverznog suca Slavka Lozine, nego je od prvoga dana, kada je na samom početku suđenja čestitao uspjeh hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji, bilo jasno da ono neće i ne može biti profesionalno vođeno i okončano. Pratili su ga predstavnici braniteljskih i udruga proizašlih iz rata koji su, bez sudačke opomene, glasno skandirali prilikom ulaska optuženika u sudnicu i njihovih iskaza, te zviždali u znak nezadovoljstva izjavama svjedoka i žrtava. Suđenje je obilježeno još jednim skandalom kada je usred zgrade suda, bez obzira na prisustvo pravosudnih policajaca i osiguranja, fizički napadnut svjedok, žrtva iz Lore, Milosav Katalina. Nije mu ostao dužan ni sudac Lozina koji je, nakon potresne ispovijesti o stravičnim mučenjima koja je doživio, izjavio kako bi trebao biti

Rambo da bi to sve preživio.

Ključna u tom dijelu postupka jeste činjenica da se na suđenju nisu pojavili svjedoci, preživjeli iz Lore koji žive u Bosni i Hercegovini i Srbiji i Crnoj Gori, jer im za to na vrijeme nisu upućeni pozivi niti osigurani sigurnosni uvjeti. Nakon što je zabrljao s pozivima, sudac Lozina nije ih više htio zvati, te je odbio izvođenje dokaza. Druga presudna činjenica, a čemu je također kumovao Lozinin način vođenja postupka, je evidentan strah svjedoka koji su se usudili svjedočiti, te bahatost i amnezija svjedoka obrane, uglavnom bivših vojnih policajaca.

Cijelo vrijeme suđenja, podršku optuženicima pružale su braniteljske udruge, desno orijentirane političke stranke i drugi profesionalni domoljubi, a u samom zatvoru posjetio ih je splitsko-dalmatinski biskup Marin Barišić. I sportski direktor Hajduka Igor Štimac pružao im je razne vidove potpore. Suđenje je svakodnevno pratio i njihov bivši zapovjednik Mihael Budimir.

Pozivajući se na izmjene Zakona o kaznenom postupku, sudac Lozina je i prije izricanja presude, sedmoricu optuženika 23. jula 2002. godine pustio na slobodu. Kako je pojasnio, promijenio se član Zakona vezan uz pritvor, na način da je izraz "ako je to opravdano" zamijenjen s "ako je to neophodno". Po ocjeni Lozine, djela koja su se optuženim policajcima stavljala na teret, nisu bila "posebno teška čak i pod pretpostavkom da bi optuženici počinili djelo koje im se stavlja na teret jer ni u tom slučaju nema posebno otegotnih okolnosti".

SEDAM DANA ZA BIJEG: Konačno, Lozina je kao predsjednik sudskog vijeća 20. novembra 2002. godine presudio: optuženi bivši pripadnici vojne policije nisu krivi, jer nema dokaza koji bi ih teretili! U obrazloženju presude ipak je konstatirao da je zločina u Lori bilo, što je presudno utjecalo na hrvatsku javnost da se suoči s prošlošću i činjenicom da su i s hrvatske strane činjeni ratni zločini. Sedmorica optuženika napustila su sudnicu i u obližnjem kafiću proslavili svoju privremenu pobjedu.

Nedugo potom, Vrhovni sud poništio je oslobađajuću presudu Županijskog suda u Splitu s obrazloženjem pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja, predmet vratio na ponovno suđenje pred izmijenjenim sudskim vijećem

i zatražio pritvor osmorice optuženih. Nalog za pritvor je, međutim, iz još neutvrđenih razloga putovao sedam dana od zgrade splitskog Županijskog suda do policije, što je bilo sasvim dovoljno vremena da, oni koji to žele, pobjegnu od ruke pravde. To su u oktobru prošle godine i učinila njih trojica: Miljenko Bajić, Josip Bikić i Emilijo Bungur, dok je Tomislav Duić i otprije bio u bijegu. Međunarodna tjeeralica za njima na snazi je od februara ove godine.

Na ponovljenom suđenju koje je počelo 12. septembra, pojavili su se Tonči Vrkić, Davor Banić, Ante Gudić i Anđelko Botić koji su u pritvoru gotovo godinu dana i koji su zaniijekali krivnju po svim točkama optužnice. Novoustrojenim sudskim Vijećem za ratne zločine predsjedja sutkinja Spomenka Tonković. Za razliku od svog kolege Lozine, koji je prvoga dana ponovljenog suđenja sjedio u publici, ona je već na početku dala do znanja da u sudnici neće dozvoliti nikakve emocije. Njeno upozorenje, međutim, nije ni imalo biti kome upućeno. U sudnici su ovoga puta, osim novinara i promatrača nevladinih i međunarodnih organizacija, jedino članovi obitelji optuženika. Vanjska podrška ovoga puta je izostala.

Zamjenik županijskog državnog odvjetnika Mikel Skuićimaro najavio je mogućnost proširenja optužnice za petoricu od osmorice optuženika koji se sumnjiče za ratne zločine počinjene nad ratnim zarobljenicima u Lori devedesetih godina. Istraga o tome još nije dovršena.

SUMNJE: No, iako osvjedočena profesionalnost sutkinje Tonković - koja je prva u Hrvatskoj imala pravomoćnu presudu za pranje novca - jamči koliko-toliko kvalitetno suđenje, zabrinjavajuća je činjenica da se svjedoci slabo odazivaju. Svjedočiti nije došao ni ranije napadnuti Milosav Katalina, a poziv još nije niti dobio čovjek koji je prvi u javnosti progovorio o strahotama koje je proživio - Splitsčanin Đorđe Katić. On danas živi u Australiji i njegova je adresa poznata hrvatskim pravosudnim organima.

Već na početku suđenja, on je sudu poslao dopis u kojem je zatražio da iskaz da videolinkom iz australskog suda. Takav zahtjev obrazložio je teškim fizičkim i psihičkim stanjem koje mu ne dopušta putovanje, a postavio je i pitanje kako bi na njega djelovao i sam dolazak u grad u kojemu je doživio najteže trenutke u životu.

Katićevu zahtjevu za svjedočenjem putem videolinka iz Australije usprotivili su se odvjetnici optuženika, a nakon razmatranja tog zahtjeva predsjednica Sudskog vijeća Spomenka Tonković rekla je kako će se, budući da stranke nisu suglasne ni o vremenu niti o načinu izvođenja saslušanja svjedoka Katića, odluka o tome donijeti naknadno.

S obzirom da odluke o Katićevu svjedočenju još nema, sve su opravdanije sumnje da će se i ovo suđenje pretvoriti u neki oblik pravosudne farse bilo da će optuženi ponovno biti oslobođeni ili tek, radi međunarodne javnosti, osuđeni na minimalne zatvorske kazne. ■

Od Dejtona do Brisela

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

Približavajući se desetoj godišnjici Dejtonskog mirovnog sporazuma primjećena je sve veća aktivnost političkih faktora Bosne i Hercegovine (BiH) i međunarodne zajednice na planu pridruživanja BiH Evropskoj uniji i, u vezi s tim, promjeni postojećeg Dejtonskog ustava. U centru pažnje bila je dvodnevna međunarodna konferencija (20-21.10.) u Ženevi, sa temom: "Deset godina nakon Dejtona", na kojoj su učestvovali politički faktori i stručnjaci, poznavaoi problematike BiH, među kojima, komesar EU za proširenje, Oli Ren, raniji međunarodni predstavnici međunarodne zajednice u BiH: Wolfgang Petrič i Karl Bilt, predsjedavajući Vijeća ministara BiH, Adnan Terzić i dr.

Shodno zaključcima evro-balkanskog samita održanog u Solunu da sve zemlje Zapadnog Balkana imaju perspektivu i treba da budu primljene u EU, Vijeće EU nastoji da se što prije okončaju pregovori i potpišu sporazumi o stabilizaciji i pridruživanju tih zemalja sa EU. EU je već potpisala te sporazume sa Makedonijom i Hrvatskom (dobile status kandidata za prijem u članstvo EU), trenutno su u fazi pregovori sa Albanijom, a 7. novembra počinju pregovori za potpisivanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju SCG Evropskoj uniji.

Predviđa se da će Vijeće EU, na prvom zasjedanju, 12. decembra, donijeti odluku o početku tih pregovora i sa BiH. Budući da je BiH kasnila sa ispunjavanjem uslova iz Studije izvodljivosti, što prethodi pregovorima o stabilizaciji i pridruživanju, EU je pritiskala BiH da ubrza ispunjavanje uslova za pregovore da ne bi zaostajala iza SCG. Najveći problemi su iskrslili prilikom reformi vojske i policije kojim se nadležnosti tih resora sa entiteta prenose na državni nivo, zbog čega je RS

davala snažan otpor koji je trajao nekoliko mjeseci. Po njima, time se ozbiljno ugrožavaju ingerencije, pa i postojanje tog entiteta. Kod srpskog naroda u RS je još uvijek rasprostranjeno shvatanje da ne može preživjeti ako ne preživi "Srpska", pri čemu vojska i policija ima presudnu ulogu.

Konačno, uz jak pritisak EU, doneti su zakoni o odbrani i oružanim snagama i tek poslije 8 mjeseci pregovaranja i cjenkanja postignut je sporazum o reformi policije, ali je izgubljeno dragocjeno vrijeme na putu BiH ka EU.

U resoru odbrane i oružanih snaga ukidaju se ministarstva odbrane i generalštabovi u entitetima, postojaće samo na nivou države, uspostavlja se jedinstveni budžet, ukida se služenje vojnog roka, gasi se rezervni sastav, ustanovljava se isključivo profesionalna vojska sa 10.000 profesionalnih vojnika i 1.000 civila u strukturama vojske. Jedino će na nacionalnoj osnovi postojati tri pješadijska puka - bošnjački, srpski i hrvatski.

EU je za reformu policije postavila zahtjev da bude u nadležnosti države što podrazumijeva jedinstveno rukovođenje, bužet, jedinstvena pravila službe, unifikaciju simbola, opreme i dr.; da policija ne bude pod uticajem politike i da se sastoji od regija na stručno-trejničkoj osnovi tako da se njihove teritorije ne moraju poklapati sa granicama entiteta. Ovom uslovu je RS davala najveći otpor, zbog čega je na kraju EU popustila, pa je predviđeno da se formira Direkcija za implementaciju sporazuma o reformi policijskih snaga koja će naknadno ustanoviti policijske regije i njihove granice, tako da je sporazum, iako manjkav, konačno odobren od EU. Rok za sprovođenje reforme policije je pet godina, ali EU već insistira da se on smanji na dvije-tri godine.

Ključno pitanje je promjena ustava BiH, budući da se Dejtonskim ustavom ona ne može integrisati u programe i strukture EU, jer po tom ustavu BiH kao država nije integrisana, što objektivno predstavlja najveću kočnicu za njeno pridruživanje EU. Umjesto Dejtonskog, treba imati "evropski" ustav, koji će biti kompatibilan sa evropskim standardima. On ne treba da bude zasnovan na etničkim podjelama, kao što je sada slučaj. To treba izmijeniti prije nego se BiH pridruži EU. Međutim, ne predviđaju se u tom pravcu "revolucionarni" zahvati, nego naglašava "evolucioni" proces (Oli Ren, komesar EU za proširenje: "Ja sam za ustavnu evoluciju, a ne ustavnu revoluciju"). Postojeći entiteti formirani na etničkoj osnovi i dalje ostaju, budući da se u BiH ne može postići konsenzus u vezi njihovog postojanja. Najkraće: Bošnjaci su za ukidanje entiteta i najprivrženiji jedinstvenoj multietničkoj BiH, Srbi (vlast i opozicija) su odlučni da i daju postoji RS, a nemaju ništa protiv postojanja tri monoetnička entiteta, a Hrvati ističu da treba formirati i treći, hrvatski entitet, ukoliko se ne ukine entitet RS. U protivnom predstavnici HDZ ističu da Hrvati kao treći

konstitutivni narod postaje *de facto* manjina, budući da je Federacija BiH dominantno Bošnjačka, a ta opasnost će biti još veća ako se zbog smanjenja stepena vlasti ukinu županije.

Faktori EU i SAD su jedinstveni u stavu da se ni u kom slučaju ne prihvata stvaranje tri monoetnička entiteta, koja bi, u krajnjem ishodu, mogla ići u pravcu stvaranja tri etničke države, pa da u budućnosti RS pripadne Srbiji, a dio Federacije sa većinskim hrvatskim stanovništvom Hrvatskoj, i da se formira jedna mala bošnjačka (islamska) država. Takvo cijepanje međunarodno priznate države odlučno odbijaju i EU i SAD. To bi, po njima, bio stalni izvor sukoba u regionu (Danijel Server, direktor Odjela za Balkan u Američkom institutu za mir, inače tvorac osnovnih principa za novi Ustav BiH, u vezi varijante stvaranja posebne islamske države u centru Balkana istakao je da je to "noćna mora koju su Amerikanci uvijek željeli izbjeći").

Negira se bilo kakva mogućnost povezivanja statusa Kosova i statusa Republike Srpske u BiH. Tako nešto nije opcija ni u EU ni u SAD.

Faktori međunarodne zajednice ističu da je došlo vrijeme da narod i vlast u BiH preuzme odgovornost za svoju zemlju. Shodno tome, kao i zbog preorijentacije sa dejtonske ka evropskoj BiH, u toku iduće godine treba da se ukine institucija Visokog predstavnika međunarodne zajednice koji ima i koristi tzv. Bonska ovlašćenja, i umjesto te institucije uspostavi institucija specijalnog izaslanika EU, kao partnera vlastima BiH. Nasljednik sadašnjeg Visokog predstavnika međunarodne zajednice, Pedi Ešdauna, biće istovremeno visoki predstavnik međunarodne zajednice i specijalni izaslanik EU, s tim da će postojati tranzicijski period u kome će ta ličnost poslije određenog vremena imati jedino funkciju specijalnog izaslanika EU, što će zavisiti od brzine prelaska sa dejtonskog na evropski proces razvoja BiH.

Sadašnjom promjenom ustava treba obezbijediti bolju funkcionalnost države i u tom pravcu ojačati centralne organe vlasti, racionalizovati skupu birokratiju i cijeli aparat vlasti učiniti ekonomičnijim.

Umjesto Predsjedništva države sa tri člana, imati predsjednika. To bi, uz ostalo, trebalo doprinijeti harmoničnijem funkcionisanju vrhovne vlasti. Dužnosti predsjednika države, parlamenta i vlade bile bi raspoređene na predstavnike sva tri konstitutivna naroda. To uraditi prije izbora koji će se održati oktobra 2006. godine (Visoki predstavnik, Pedi Ešdaun, predviđa da se to uradi do marta iduće godine).

U odluci Evropske komisije za proširenje EU koja se odnosi na otpočinjanje pregovora sa BiH o stabilizaciji i pridruživanju, ističe se da BiH mora unaprijediti saradnju sa Haškim tribunalom.

Prethodna stanovišta zasnivaju se na dosadašnjim istupanjima faktora međunarodne zajednice i BiH, u odnosu na promjene postojećeg Ustava BiH. Predviđeno je da se na godišnjicu potpisivanja

Dejtonskog sporazuma, 21. decembra u Vašingtonu, članovima Predsjedništva BiH predoče osnovni principi novog ustava BiH, sačinjeni u Američkom institutu za mir, koji još nisu objelodanjeni.

Za BiH je od veoma velikog značaja ponašanje SCG i Hrvatske u vezi ustavnih promjena BiH. Zvanični predstavnici Hrvatske izjavljuju da se ne žele miješati u unutrašnje odnose BiH, a što se tiče promjena Dejtonskog ustava, da podsticaj za to treba doći iz same BiH, pa i međunarodne zajednice; da je u interesu Hrvatske stabilnost BiH, da podržavaju kurs na jačanju centralnih institucija vlasti i da će sa svoje strane pružiti svaku pomoć učvršćenju tih institucija. Hrvatska već duže vremena ne koristi specijalne paralelne odnose sa Federacijom BiH, a svojevremeno je predlagala i Srbiji da se zajednički odreknu tih odnosa na račun jačanja odnosa na nivou države, ali to Srbija nije prihvatila nego i dalje zagovara specijalne odnose sa RS. Vlasti Srbije su za jačanje RS i očuvanje njenih nadležnosti koje su predviđene Dejtonskim ustavom, što se negativno odražava na sadašnju opredjeljenost BiH i međunarodne zajednice za promjenu tog ustava. Mjerodavni predstavnici vlasti u Srbiji izjavljuju da se ne miješaju u rješavanje unutrašnjih odnosa u BiH, ali zvaničnici u BiH smatraju da neformalni politički krugovi u Srbiji podržavaju snage u RS koje se suprotstavljaju reformama usmjerenim na približavanje BiH Evropskoj uniji, što se negativno odražava na međudržavne političke odnose koji su u posljednje vrijeme u priličnoj mjeri poremećeni. ■

PIŠE: TODOR KULJIĆ

Integracija preko datuma

Odavno je uočeno da istoriju koju pamtimo na kolektivan način, čini obično mali džep perioda nabijenih zbivanjima unutar velikih praznina. Na neki način istorija počiva na razlikovanju perioda obeleženih i bogatim zbivanjima od onih bezdogađajnih. U meri u kojoj nastoji da redukuje vremensko-događajnu složenost i obezbedi preglednost toka razvoja, istorija nužno bira određene periode i zbivanja, zatim ističe prekretnički karakter ovih zbivanja i izdvaja ih iz kontinuiteta. Za razliku od istorije, sociologija pamćenja istražuje izmišljene vremenske granice koje stvaraju društvene grupe, a koje grade zajednice pamćenja. Eviatar Zirabevl tvrdi da je najspektakularnija strana kolektivnog pamćenja upravo kalendar, tj. zbir praznika kojima se društvo seća značajnih događanja. Upravo kalendar čuva konvencionalne „glavne priče“ koje stvaraju zajednice sećanja (Zerubavel 2000). U njemu su najupadljiviji najsvetiji periodi grupne kolektivne prošlosti. Institucionalizovanjem praznika, učvršćuje se godišnji krug pamćenja. Praznici služe društvenom usklađivanju pojedinačnih pamćenja (Zerubavel 2000), jer sveukupna zajednica sećanja skreće pažnju na iste trenutke prošlosti. Nije li to ustvari, usklađivanje mnoštva pojedinačnih pamćenja.

Praznici mogu obeležavati krupne političke zaokrete (zabrana monarhije u Brazilu), verske (uvođenje

hrišćanstva u Irsku), socijalne (ukidanje ropstva na Bahamima) i raznovrsna oslobođenja: oslobođenje Albanije od Italije 1944, Srbije od Turaka, Hrvatske od Jugoslavije i sl. Svuda obeležavanje prekretničkih datuma pomaže stvaranju istorijske periodizacije preko fiksiranja nultog časa. Lako je pojmljivo da je opšta struktura kolektivnog pamćenja prožeta izabranim, obeleženim „prekretničkim“ zbivanjima. Izbor ove vrste ne daje prednost podzemnim procesima, niti tihim bešumnim promenama, kao što su kumulativni procesi dužeg ili srednjeg ritma. Kolektivno pamćenje bliže je događajnoj nego strukturalnoj istoriji. Ono je vidljivo, formalni, simbolički, društvenointegrativni, organizacioni deo istorije, dok su usmena istorija, istorija svakodnevnice i klasna istorija unutrašnje tkivo ove simbolike. Kod organizovanog kolektivnog pamćenja „prazna istorija“, neupadljiva „bezdogađajnost“, svakodnevnica i realni život, jesu zapostavljeni na račun novih izmišljenih početaka. Dugi mir (na primer, na Balkanu između 1945. i 1991) tako, po pravilu, ispada beznačajniji od kratkih „oslobodilačkih ratova“ (1991-95), „novi nacionalni spasitelji“ važniji od anonimnih neimara, a istorija prepuna neautentične graje.

POLITIKA SA PROŠLOŠĆU: Kalendar je, dakle, simbolički izraz izmišljene istorije. Najveća međunarodna kalendarska zvezda je Isus (Zerubavel 2000) i to naročito nakon 1989, kada verski praznici u bivšim socijalističkim zemljama postaju osnova novog konfesionalnog identiteta. Kalendar, kao zbir nacionalnih praznika, predstavlja selektivnu nacionalnu kolektivnu prošlost. Po sebi se razume da pojedinačni datum može biti simbol širih procesa: rođenje M. Lutera Kinga je simbol borbe za građanska prava u SAD polovinom XX veka, 25. maj je dugo bio ne samo negovanje Titovog kulta preko rođendana, nego i simbol ideološke i međunacionalne integracije mladih. Svaki kalendar praznika iskazuje napor da se simbolički kondenzuje hiljadugodišnja istorija u izabrani pregledni niz društvenointegrativnih datuma.

Ipak, proučavanje kalendara praznika pokazuje samo naizgled lako razumljivu politiku sa prošlošću. Reč je, međutim, o ne uvek prepoznatljivom nadzoru vladajućih grupa nad promenljivim zajednicama sećanja, tj. o određivanju strateški značajne srazmere između izabranih važnih događanja i mora bezdogađajnog vremena. Široka struja *invented history* pristupa (čija su ključna imena Hobsbaum, Konerton i Zerubavel) na različite načine je pokazala da ritualna podsećanja i komemoracije pomažu da se pamti samo ono što vladajuća grupa drži da je značajno. Komemoracije i liturgije su registar svete istorije (Konerton 2002, 59-49). Dosledno tome i kalendar čini niz praznika, tj. obeleženih društvenopolitičkih važnih zbivanja, i sadrži „glavne priče“ koje stvara zajednica sećanja. Ispitivanjem značajnih praznika ili komemoracija možemo prepoznati „najsvetije“

periode iz grupne kolektivne prošlosti. Iako kalendari mogu obeležavati i nadvremene i nadpolitičke ideje (Dan rada, Dan majki), ipak najčešće služe zajednicama za nametanje političkih vrednosti. Institucionalizacija praznika učvršćuje godišnji krug sećanja. Utoliko su komemorativni praznici važni orijentiri „socijalizacije preko pamćenja“. Praznici, kao institucionalizovani datumi pamćenja, upozoravaju ne samo na to čega treba da se sećamo, nego i kada i kako treba da se sećamo. Društvenopolitičko usklađivanje pojedinačnog pamćenja je na delu kada istoga dana cela zajednica pamćenja usmerava istorijsku pažnju na isti trenutak prošlosti preko usklađenog, «u korak» doteranog pamćenja (Zerubavel 2003,14). Drugim rečima, kalendar olakšava da se kolektivno pamti na nivou cele zajednice, a ne fragmentarno. Naravno da se kalendari praznika menjaju: neki danas važni događaji nisu to bili i ranije. Pri tome se ne može predvideti koliko dugo će se neki događaj pamtili kao istorijski. Vladajuće grupe odlučuju o trajnosti pamćenja, o uvođenju novih praznika u kalendar i o brisanju starih. Otuda isti događaj može za jednu grupu biti praznik, a za drugu simbol poraza koji treba zaboraviti. Srpski konzervativni nacionalisti, na primer, drže da je 20. oktobar 1944. bio okupacija, a ne oslobođenje Beograda, kako tvrde antifašisti. Slične debate vode se u Nemačkoj oko 8. maja 1945. Kada je prvi posleratni nemački predsednik T. Hojs za 8. Maj 1945. rekao da „u osnovi ovaj datum obeležava tragični paradoks istorije za svakog od nas, jer smo toga dana istovremeno poraženi i spašeni“, dijalektika dvojakog sećanja postala je najuočljivija.

U oslobodilačkoj kulturi Zapadnog Balkana obeležavanje ustanaka neobično je važan simbol. Ustanak je osnivački datum, početak, nulti čas oslobođenja, pa je njegova simbolizacija tesno povezana sa pravdanjem elita, etničkim identitetom naroda i regionalnim interesima. Izbor datuma koji će se svetkovati kao državni praznici i njihovo aktualno osmišljavanje pripada „politici simbola“. Ova krajnje jasno izražena strana državne politike, nije uvek bila prioritet kod proučavanja ideologije režima. Kako izgleda, praznici su postali zanimljivi tek kada je nakon hladnog rata odnos prema prošlosti prodro u prvi plan istraživanja i kada su rušeni politički simboli socijalizma (Rihtman Avguštin 2001). Nova državna politika sa prošlošću tražila je nove simbole. Novi praznici simbolizovali su radikalni raskid sa prošlošću. Revizija prazničkog kalendara, koja je tekla uz primetnu reklerikalizaciju, nije zahvatila samo međunarodne praznike Novu godinu i Prvi maj - Međunarodni praznik rada.

RADIKALNE REVIZIJE: Da je nacionalne napetosti još ranije iskazivao i kalendar praznika pokazuje iskustvo hrvatskog socijalizma. U Hrvatskoj je stalno bilo gloženja oko dva datuma kojima treba obeležavati Dan ustanka Hrvatske protiv fašizma: u socijalizmu

je službeni datum bio 27. juli 1941, ali se održavao i protivdatum 22. juni 1941. 27. juli je Dan masovnog ustanka Srba u Bosanskoj Krajini i Hrvatskoj protiv ustaških zločina i službeni zajednički praznik SR H i SR BiH. Ipak sve do 1948, 22. juni nije bio kontrajubilej, nego čak i važniji datum, a 27. juli, kada su oslobođeni Lapac, Srb i Drvar bio je tek naknadni događaj (Roksandić 1995). Sisački partizanski odred formiran je 22. juna 1941, ali ovaj datum nije nikada postao službeni praznik, premda je slovio kao kontra-godišnjica. Napetost između spomenutih datuma pojačavala je okolnost da Hrvati, premda većina u KPH, ipak tokom 1941. i 1942. nisu bili većina u partizanskom pokretu, već su to bili Srbi. Zato je isticanje 22. juna kao nacionalnog Dana ustanka protiv fašizma, u Hrvatskoj uvek bila demonstracija nacionalnih snaga. Tako je Sisačka godišnjica bila 1970. centralna ustanička proslava, a 27. juli službeno je obeležavan i slavljen naročito kod Srba. Status proslave 22. juna potpuno se izmenio nakon sloma “Hrvatskog proljeća”. U toku narednih nekoliko godina “Vjesnik” nije obeležio ovaj datum. Tek nakon Titove smrti ponovo se počinje pominjati Sisačka godišnjica. Sisački partizani postajali su sve aktuelniji, pa je 1990. i službeno ukinut 27. juli, a ustrojen 22. juni kao “Dan Antifašističke borbe u Hrvatskoj” u službi “svehrvatskog izmirenja” (Roksandić 1995). Hrvatska sada ima najviše verskih praznika: 6. siječanj – Sveta tri kralja; Uskršni ponedjeljak – Drugi dan Uskrsa; 15. kolovoz – Velika Gospa; 1. studeni – Svi sveti; 25.-26. prosinac – Božićni praznici. Od državnih praznika tu su: 22. lipanj – Dan antifašističke borbe, 25. lipanj – Dan državnosti, 5. kolovoz – Dan domovinske zahvalnosti. U Hrvatskoj je državna politika simbola bila najradikalnija kod obeležavanja vekovne težnje za samostalnom državom i večnog značenja te države. Povratak katoličkih “vjerskih blagdana” u državni kalendar, jače od bilo koje proklamacije, potvrdio je nameru novih vlasti da se hrvatska država potvrdi kao bedem katoličanstva. U biti je simbolika državnih blagdana prekrila velike riječi o jednakosti građana bez obzira na veroispovijest i nacionalnu pripadnost, zapisane u Ustavu (Richtman Avguštin 2001).

U Srbiji je radikalna revizija praznika stigla tek 2001. Od tada se praznuju državni i verski praznici, dok se praznici Sveti Sava (Dan duhovnosti) 27. januara i Vidovdan, 28. juna (spomen na Kosovsku bitku) praznuju radno. Zakonom o državnim i verskim praznicima, koji je usvojen u julu 2001. godine kao državni praznici slave se Sretenje – 15. februar, kao Dan državnosti (kada je podignut Prvi srpski ustanak), prvi dan Božića – 7. januar, kao i uskršnji praznici, počev od Velikog petka zaključno sa drugim danom Uskrsa. Ovim zakonom u Srbiji prestalo je proslavljanje 7. jula (Dana ustanka iz 1941. godine) i 28. marta, dana kada je S. Milošević ukinuo državnost pokrajina. U BiH se slave Dan državnosti Republike Bosne i Hercegovine,

21. studeni (dan potpisivanja Dejtonskog sporazuma), Dan nezavisnosti, 1. ožujak i srpski Dan Republike – 9. januar. U Crnoj Gori je za Dan državnosti određen 13. jul (istoimeni datum iz 1878. godine, kada je Crnoj Gori na Berlinskom kongresu priznata nezavisnost, i iz 1941. godine, kada je počela borba protiv Italijana, kao uvod u NOR koji je doveo do obnove državnosti Crne Gore u federativnoj Jugoslaviji). Slovenija kao najznačajniji praznik slavi Dan državnosti 22. jun, a Makedonci kao svoj nacionalni praznik slave Ilinden – 2. avgust. Pored spomenutih svetovnih, svuda su verski praznici dobili status državnih praznika. Etnoantropolog Dunja Rihtman Avguštin smatra da praznici ne regulišu samo službeno pamćenje nego i ritam svakodnevnog života: dele život na njegov radni i neradni dio, na sivu svakodnevnicu i blistave dane slavlja. Bez obzira na to šta o pojedinom prazniku mislili i osećali, on inficira naš životni raspored, neovisno o našim planovima i željama. Rečju, preko praznika vladajući krugovi nameću vrednosti i utiču na privatni život i svakodnevnicu.

Jednostavno rečeno, kalendar praznika je primer planskog prekrajanja ritma vremena, a ne spontanog odnosa prema prošlosti. Za razliku od konstruktivista, koji uglavnom istražuju spontani uticaj grupe na pamćenje, Konerton i Zerubavel ističu političko manipulativni karakter kalendara koji određuje pamćenje. Primera ima svuda. Kada je predsednik S. Ber (Barre) oboren 1991, Somalija je prestala da slavi puč kojim je on došao na vlast 1969. Mađarska je 1990. prestala da slavi oslobođenje od fašizma 1945, koje joj je donela Crvena armija, a u istom periodu je i Tito u Jugoslaviji izbačen iz kalendara javnog pamćenja. Država preko kalendara praznika, nameće vrednosti iz prošlosti i usmerava političku socijalizaciju. Najvažniji događaj između nacionalnih praznika ima status prekretnice. To je "nulti čas", početak istinske istorije: političke (ukidanje monarhije u Brazilu), društvenopolitičke (socijalističke revolucije), verske (uvođenje hrišćanstva u Irsku), socijalne (ukidanje ropstva na Bahamima). Nulti čas obeležava izmišljeni, ili novim smislom snabdeveni "autentični" početak razvoja: Dan konfederacije (1291), u Švajcarskoj, Dan Kanade (1867), Nacionalni dan u Rumuniji (1918), ili u Ujedinjenim Arapskim Emiratima (1971), Dan Republike u Jugoslaviji (1943). Od 191 države, čije je kalendare Zerubavel ispitivao, 139 slave kao nacionalni "rođendan" onaj trenutak kada su postale nezavisne (Zerubavel 2003). Kako se lako može zapaziti, stvaranje nacionalne države je najvažniji događaj u kolektivnom pamćenju. Ovaj datum je simbol oslobođenja naroda, premda ono nije uvek stizalo tada. Neke zemlje kao znamen političkog suvereniteta slave uspešna osvajanja (ekspanzija Kostarike i pripajanje oblasti Gvanakaste 1824), marokansko zasedanje Španske Sahare 1975, ili pak, uspešnu odbranu zemlje

(prestanak osmanske opsade Malte 1565, pobeda Etiopije nad Italijanima, 1896). Katkad se obeležava i simboličko sticanje političkog suvereniteta, tj. vojne, ekonomske ili kulturne autonomije (slavljenje dana kada su se Francuzi povukli iz vojne baze u Tunisu 1963, datuma nacionalizacije iranske naftne industrije 1951, ili ukidanja ruskog kao službenog jezika u Moldaviji 1989). Od spomenutih istraživanih država, njih čak 176 službeno slavi svoje poreklo i u verskim praznicima (Zerubavel 2003).

OKVIRI I UREDNOSTI: Dakle, u strukturi nacionalnog pamćenja mogu se raspoznati karakteristični okviri, ali i vrednosti nacionalne istorije koje država ističe kroz godišnji ciklus praznika. Selektivno se izvlače "zgnusnuti periodi nabijeni zbivanjima" iz "praznina" u kojima se naizgled ništa nije dešavalo. Komemogrami beleže amplitude zbivanja koja se pamte, ostrva u praznom bezdogađajnom moru. Na Haitiju je zbivanjima nabijen period između 1803. i 1805, u Urugvaju 1825-1828, na Filipinima 1896-98, u Turskoj je to puna 1923. godina proglašenja republike, u Libiji su to zbivanja 1969 i 1970, kada su zapadne sile postupno napuštale libijske vojne baze, jugoslovenski komunisti službeno su pamtili datume iz NOB, u zgnusnutom periodu između 1941 i 1945, i sl. U nesocijalističkim režimima obično postoje dva niza praznika: verski praznici iz daleke prošlosti i politički praznici iz bliže prošlosti. Oba niza su izdvojena iz neobeležene, „prazne“ istorije (Zerubavel 2003). Danas samo devet država slavi kao nacionalne praznike zbivanja između 680. i 1492. (Bugarska, uvođenje ćirilice 855, Češka – rođenje slovenske kulture oko 860. i žrtvovanje Jana Husa, 1415), Slovačka (rođenje slovenske kulture), Španija (otkrovenje sv. Jovana, 899), Mađarska (vladavinu Ištvana, 1001-1038), Litvanija (krunisanje velikog vojvode Mindaugasa, oko 1240), Andora (sporazum između Francuske i Biskupa Urgela, 1278), Švajcarska (ustoličenje švajcarske konfederacije 1291), Indija (rođenje guru Nanaka, osnivača šiva reda, oko 1469). Dakle, sa stanovišta komemograma, kod svih ostalih zemalja vremensko razdoblje duže od milenijuma jeste prazno doba (Zerubavel 2003). Osim toga, postoje i globalni naddržavni verski praznici koji se sporije menjaju od nacionalnih. Najčešće je veza kalendarskog znamenja i stvarnih zbivanja simbolička (datumi se pomeraju, ili se zbivanja izmišljaju). Simboličkim sabijanjem jedan kalendar može predstavljati mnoge godine istorije. Dan Martina Lutera Kinga u SAD nije dan njegovog rođenja, nego označava čitav niz godina njegove borbe za prava obojenih i očekivanja njegovih pristalica. Simbolički sadržaj kalendara praznika preko naracije uspostavlja jedinstvo prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, iskazujući ne samo iskustva koje jedno društvo smatra značajnim u prošlosti nego i njegova očekivanja od budućnosti. Kalendari socijalističkih

režima nisu samo podsećali na monumentalnu klasnu prošlost, nego su podgrevali i nadu u beskonfliktno društvo jednakosti i blagostanja. Ne manje patetično kalendari kapitalizma slave vlastite demokratske prekretnice, budeći nadu u jednakost šansi i uspon u vrh kod podvlašćenih.

Jedva da je potrebno primetiti da datumi ne iskazuju realne prekretnice u prošlosti, a još manje dužinu istorijskih procesa. Međutim, kod svake kulture sećanja, iz simboličkih i političkih razloga, postoji očigledna potreba da se važni duži prekretnički procesi skrate na jedan događaj, a složena nesinhrona zbivanja sabiju u određeni datum. U stvarnosti se radi o dužim i složenijim procesima nego što ih obeležava prekretnički datum. Da li je Hitlerovo osvajanje vlasti postalo neizbežno sa padom velike koalicije u martu 1930, ili sa izborima za Rajhstag u septembru 1930, ili tek sa susretom Hitlera i Papena 4. januara 1933. (Schieder 2000)? Da li je je raspad SFRJ postao neizbežan sa 8. sednicom CK SKS, u oktobru 1987, nakon Tuđmanove pobeđe na izborima, s proleća 1990, ili tek posle odluke SR Nemačke da prizna nezavisnost Hrvatske, u decembru 1991. Uočavanje različitih godina kao prekretničkih, uslovljava različito centriranje sećanja, tj. izbor različitih sadržaja oko prioritetnog datuma kod istorijskog sećanja. Međutim, i isti datum može usloviti različiti odabir sećanja: 7. juli (1941) dugo je bio Dan ustanka Srbije protiv fašizma, a ukinut je sa obrazloženjem da je reč o danu kada je Srbin pucao na Srbina. Uvek treba imati na umu da su prekretnički procesi duži od vremenskog isečka - datuma. Da li je SR Nemačka ujedinjena 1990. ili je proces počeo još 1985, sa *perestrojkom*? Istorija bi promašila svoju ulogu kada ne bi tragala za opštim u pojedinačnim zbivanjima.

Važnije od uočavanja da datumi skraćuju istoriju, ili da neadekvatno iskazuju realne prekretnice iz prošlosti, jeste upozorenje da se nakon ustanovljavanja nove datumske prekretnice uvek menja opažanje i objašnjenje svekolikog prethodnog perioda. Godine 1918, 1933, 1945 i 1989, obeležavaju najvažnije prelome u nemačkoj istoriji. U Jugoslaviji su prelomne tačke slične nemačkim: 1918, 1941, 1945, 1991. Od periodizacije oivičene prelomnim datumima zavisi kontekst tumačenja doba. Kada se razdoblje ograniči godinama između 1914. i 1945, ono nosi drugačije tumačenje prošlosti od periodizacije 1917-1945. Kod prve je reč o „Drugom nemačkom tridesetogodišnjem ratu 1914-1945“ (R. Aron, F. Fišer), dok druga sugerira da su Nemci bili izazvani u „evropskom građanskom ratu između 1917. i 1945“, kako je tvrdio E. Nolte. Da li su događaji koji su se zbili između 1941. i 1945. prekinuli „*logue duree*“ nemačke istorije više nego nego svi drugi iz kratkog XX veka? Ili, drugačije rečeno, da li se samo zato što su Nemci u oba svetska rata poraženi XX vek ne može nazvati nemačkim, već američkim, iako su Nemci, počinjući svetske ratove najviše podstakli i izmenili tehnički, društveni, i

državni život XX veka? Slične dileme mogu se uočiti kod periodizacija jugoslovenskog razvoja. Da li klasična periodizacija (1945-1990), obeležava postojanje multietničke federacije ili totalitarnog doba, ako se ima na umu da je revolucija, za levicu izvedena 1945, a za desnicu, tek 2000. Različiti prekretnički datumi različito osmišljavaju prošlost.

Treba ipak dodati da se prekretnički datumi ne monumentalizuju na isti način. Postoji čitava onomatologija oznaka za preokrete: revolucija, zaokret, rez, prelom, raskršće. Semantika ovih pojmova nagoveštava da je sa slomom okončana jedna, a počela druga epoha. Još oštrije o tome govore pojmovi *slom* i *poraz*. Potonji uključuje vrednosni trijumfalizam. Zaokret se najjasnije ističe u pojmu revolucija, premda se i ovaj pojam inflatorno koristi za ocenu najraznovrsnijih preokreta: 1789, 1917, 1933. i 1989, crvena i mrka revolucija, nacionalna i socijalna revolucija. Semantika prekretnica nije nebitna, jer, na primer, uopšte nije svejedno hoće li se Hitlerova pobeđa tumačiti kao revolucija, prevrat ili restauracija (Schieder 2000). Istorijske epohalne godine nisu konstantne u očima istoričara, niti imaju isti značaj. Radi se o složenom procesu izbora prekretnica koji se teško mogu svesti na jedan imenitelj. Ocena značaja pojedinih zbivanja spontano se vremenom menja, ali i planski iskrivljava. Između dva svetska rata u Nemačkoj je 1918. godina i pretnja od socijalističke revolucije bila u središtu rasprava zato što se čitava desnica hranila antikomunizmom. Nakon sloma fašizma opet je Nemačkoj bilo potrebno markiranje nove katastrofalne prekretnice. Sada se kao osnovno pitanje postavilo: zašto je došlo do 1933? Preokret iz 1989. iznova je izmenio viđenje 1945. godine, koja sada postaje nulti čas druge diktature u DDR, čime se rasterećuje nacizam. Tek 1989, Nemačkoj je postao jasniji vlastiti period razvoja od 1945 (Schieder). Na sličan način je tek 2000. godina u SR Jugoslaviji jasnije istakla smisao „godina raspleta“ 1987-91. Godina 1989. bila je za Nemce stvarni početak jer su prvi put u XX veku postali politički zadovoljni, bez pretenzija ka susedima, ali će tek XXI vek pokazati da li je Nemačka izvukla pouku iz prekretnica 1918, 1933, 1945 i 1989.

Na sličan način će tek eventualni ulazak svih balkanskih država u EU podstaći novu ocenu rata vođenog na ovim prostorima od 1991. do 1995. godine. Svaka nova prekretnica nameće drugačiju sliku prošlosti, jer drugačije kontekstualizuje istorijsku celinu. Osim toga, kako Konerton zapaža, „podizati zid između novog početka i stare tiranije, znači pamtiti staru tiraniju“. Bez fiksiranja novog nultog časa, staro doba bi brže izbledelo, pa bi nestala negativna kontrastna mračna pozadina neophodna novoj svetloj sadašnjici. Uopšte, kulturno pamćenje postaje sve značajnije što se više prošlost „odseca“ i prikazuje različitom od sadašnjice. Štaviše, tada postaje važnija negativna strana prošlosti (kao kontra folija) i sastavni

deo apologije sadašnjice. Na primer, što je komunizam totalitarniji, to je sadašnjica normalnija. A, što su protivnici komunista veće žrtve, to je autentična prošlost nepravедnije gušena. Tako postaje jasniji hegemoni obrazac stvaranja korisne mračne prošlosti i kod uvođenja novih praznika.

Literatura:

- Konerton, Pol (2002) „Kako društva pamte“ (prevod s engleskog), Beograd: Samizdat (1. Edit. 1989).
- Rihtman Avguštin (2001) Rihtman Avguštin, Dunja. 2001. „Moćni rado govore o vremenu - Kome služi obnovljena rasprava o vremenskim ritmovima potaknuta odlukom o novim blagdanima u Republici Hrvatskoj?“, Zarez 70-71.
- Roksandić, Drago(1995) “Shifting References: Celebrations of Uprisings in Croatia, 1945-1991”, East European Politics and Society, 2. Spring: 256-271.
- Schieder, Wolfgang (2000) Deutsche Umbrüche: 1918, 1933, 1945, 1989. http://www.humboldt-foundation.de/automat_db/wt
- Zerubavel, Eviatar (2000) “Calendars and History: A Comparative Study of the Social Organization of National Memory”, in Jeffrey K. Olick (ed.), “Memory and the Nation”, (Durham, NC: Duke University Press) <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/groups/ccsa/zerubavel>
- Zerubavel E. (2003) “Calendars and History: A Comparative Study of the Social Organization of National Memory”, Forthcoming in Jeffrey K. Olick (ed.), “Memory and the Nation”, Durham, NC: Duke University Press <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/groups/ccsa/zerubavel>

Klub ostaje zatvoren

PIŠE: LJUBIŠA SEKULIĆ

Nedavno je završeno trodnevno, šezdeseto, jubilarno zasedanje Generalne skupštine UN (GSUN), na nivou šefova ili vlada, posvećeno reformi svetske organizacije. Mnogo napora bilo je uloženo u pripremu ovog samita. Grupa eminentnih lica, koju je osnovao generalni sekretar UN Kofi Anan, pripremila je veoma opsežan elaborat u kome je izložen novi koncept organizacije i njeni zadaci u skladu sa novim izazovima u svetu.

Generalni sekretar je procenjivao da je poslednji čas da se UN reformišu, jer su unilateralne akcije uzimale maha i sve više ugrožavale kredibilitet UN, a osetio se i pad poverenja u svetsku organizaciju. Došlo je vreme da se redefinišu njeni zadaci i mnogobrojna tela i ohrabre nade u multilateralizam, i u UN koji ga ovaploćuju.

I pored ovakvih najava, nije se sticao utisak da se događaji odvijaju prema očekivanjima. Još u januaru ove godine pisao sam u “Helsinškoj povelji” (broj 39) da je veliko pitanje da li će odluke koje će samit doneti u septembru otvoriti perspektivu UN, ili će se sve završiti usvajanjem nekoliko bleđih i izolovanih mera i akcija. Na osnovu dosadašnjih iskustava iz sličnih poduhvata, izrazio sam mišljenje da je druga alternativa mnogo izglednija. To se i obistinilo. Posle mnogih konsultacija pre samita i serije mučnih pregovora tokom samog zasedanja, usvojen je jedan, doduše obiman (40 stranica), ali, izuzev u nekoliko slučajeva, veoma razvodnjen završni dokumenat

Pokazalo se da očekivanja nisu bila realna i da neki važni međunarodni faktori nisu bili spremni za prihvatanje dubljih promena. Kao što se obično dešava u UN, većina zemalja je izrazila uverenje da su rezultati samita, i ako nezadovoljavajući, ipak prvi korak u složenom procesu reformisanja UN i da akcija treba da se nastavi.

Još jednom se potvrdilo da UN jednostavno ne funkcionišu na taj način. I ranije se radilo na reformi UN i ranije su u tom cilju formirane grupe eminentnih lica ili stručnjaka, ali njihovi predlozi nikada nisu bili usvajani. UN su se, međutim, stalno menjale, ali ne u jednom zamahu, već na pragmatičan način, od jednog do drugog zasedanja, prema datim okolnostima i putem kompromisa. Izuzev Povelje UN, usvojene pre 60 godina, UN, kakve ih danas znamo, nisu rezultat nekog unapred usvojenog koncepta ili plana, već sporadičnih promena u dužim vremenskim intervalima. Među svim predlozima koji su podneti u sklopu reforme, daleko najveću pažnju i interesovanje privukla su pitanja proširenja Saveta bezbednosti (SB). Niko nije osporavao procene da su sadašnje ustrojstvo i sastav SB arhaični i prevaziđeni, da ga treba osavremeniti, a broj zemalja članica povećati. Još u Milenijumskoj deklaraciji UN 2000. godine, zemlje članice su odlučile da “pojačaju napor kako bi ostvarile dalekosežnu reformu SB u svim njenim aspektima”. Generalni sekretar se, takođe, svesrdno zalagao za reformu SB i poručivao da nikakve promene UN ne bi bile kompletne bez reforme SB.

SB je odgovoran za očuvanje i unapređenje mira i bezbednosti i zahteva mnogo adekvatniju reprezentativnost za obavljanje delikatnih i složenih zadataka. Sadašnji njegov sastav od samo 15 zemalja ne odražava više realnu sliku sveta, kao pre 60 godina, kada je osnovan. Među njima, 5 zemalja (SAD, Velika Britanija, Francuska, Rusija, Kina) imaju privilegiju stalnog članstva i prava veta, što pogotovo, pokazuje koliko je SB daleko od realnosti, jer su se u međuvremenu pojavile nove

sile, koje traže da budu u SB, sa istim privilegijama, koje imaju 5 navedenih zemalja. Odsustvo svakog kompromisa u nastojanjima da se postigne saglasnost u reformisanju SB bilo je najveće razočaranje, ne samo na samitu, već i u široj međunarodnoj javnosti.

Tokom čitave istorije UN bilo je uvek veoma teško postići sporazum o kompoziciji raznih tela i organa UN, koji su se permanentno osnivali. Ma koliko neka pojedinačna zemlja bila "jak" kandidat za članstvo, uvek se našla neka druga koja je njeno članstvo osporavala ili blokirala. To se desilo i ovoga puta. Najjači kandidati za SB vodili su veoma intezivnu kampanju, pa su se čak organizovali i delovali kao zajednička grupa (Japan, Indija, Nemačka, Brazil). Ni to nije pomoglo. Kina je blokirala Japan, Pakistan i još neke zemlje, Indiju, Argentina i neke druge Brazil. Italija je smatrala da Evropska unija treba da dobije jedno mesto na kome bi se rotirale njene članice. Interesantno je da su SAD podržavale samo Japan i nijednu drugu zemlju. Stiče se, međutim, utisak da svih 5 zemalja stalnih članica SB nisu bile mnogo raspoložene da otvore vrata drugim zemljama i priznaju im visok politički status koje one same uživaju. Klub do daljeg ostaje zatvoren za nove svetke sile.

Ovim povodom korisno je izneti jednu malu opasku. Potpuno uvažavajući sve argumente u prilog reforme SB, može se, ipak, reći da neulazak u SB svih vodećih sila sveta, unosi jednu novinu u opšti trend međunarodnih odnosa. Naime, svedoci smo sve izraženijeg grupisanja moćnih država, koje u svoje ruke preuzimaju sve glavne svetske političke i ekonomske tokove. Na primer, "ispražnjena" je najvažnija ekonomska aktivnost UN i koncentrisana u *bretonvudske* institucije i Svetsku trgovinsku organizaciju, u kojima najjače sile imaju presudnu ulogu. Poznat je ogroman uticaj Grupe 8 najrazvijenijih zemala sveta. UN se mnogo ređe, nego ranije, pojavljuju u raznim političkim misijama u svetu, a raste takvo angažovanje najrazvijenijih zemalja. U raznim integracionim grupama, koje su praktično prekrile ceo svet, vodeću ulogu, opet, imaju najjače zemlje članice tih grupa. Transnacionalne korporacije sa sedištem u SAD, Japanu i Evropskoj uniji, imaju veliki uticaj na opšta ekonomska kretanja u svetu i, posebno, u zemljama gde osnivaju svoje afilijacije. Ima, naravno, još mnogo primera ovakve vrste. Zato se čini da, bar za sada, nije tako loše što se i u SB nisu okupile sve vodeće sile sveta, stare i novonastale, pa se može dogoditi da takva situacija doprinese jačanju položaja i ugleda GS UN, čemu, inače, bar na rečima, svi teže.

Završni dokumenat samita pokrio je, inače, veliki broj problema koje tretiraju UN. Najviše prostora posvećeno je ekonomskim pitanjima, koje su zemlje u razvoju isticale kao svoj prioritet, što međutim, nije nailazilo na razumevanje, niti prihvatanje razvijenih zemalja, kao grupe. Usvojeni zaključci na ekonomskom području su veoma uopšteni, bez konkretnog napretka u rešavanju problema. Zemlje članice UN se, uglavnom, pozivaju

da izvršavaju odluke usvojene u mnogim ranijim prilikama, a posebno na Milenijumskom samitu 2000. godine. Političkim pitanjima posvećena je veća pažnja, a najupečatljiviji utisak ostavlja deo dokumenta, koji se odnosi na pitanja terorizma. Izražena je namera da se pojačaju kapaciteti i angažovanje UN na ovom području. Samit je podržao predloge generalnog sekretara za izradu jedne sveobuhvatne strategije za borbu protiv terorizma i odlučio da se ona "bez odlaganja" dalje razradi i pripremi za usvajanje i sprovođenje. Pored toga, uložiće se naponi za postizanje sporazuma o zaključivanju jedne konvencije o međunaodnom terorizmu, još tokom tekućeg zasedanja GS UN. Međutim, definicija terorizma nije usaglašena i pored svih nastojanja generalnog sekretara.

U svom izveštaju samitu, generalni sekretar je ocenio da u institucionalnoj mašineriji UN nedostaje jedno telo, koje bi pomagalo zemljama da lakše prevazilaze posledice rata i učvršćuju mir i obnovu. U tom cilju osnovaće se jedna komisija za postizanje mira, čiji je mandat samit dosta detaljno razradio.

Generalni sekretar je kritikovao Komisiju za ljudska prava podvlačeći da je vremenom slabio njen kredibilitet i profesionalizam, a njen sastav često nije bio adekvatan i u skladu sa visokim standardima ponašanja. Zato je predložio da se osnuje novo telo – Savet za ljudska prava, čije bi članove birala GS UN, a ne, kao do sada, Ekonomsko-socijalni savet. Samit je usvojio ovaj predlog i naložio predsedniku GS UN da se preduzme sve što je potrebno, kako bi do kraja tekućeg zasedanja GS savet počeo da funkcioniše. Savet je prihvatio još jedan predlog generalnog sekretara za osnivanje Fonda za demokratiju koji bi finansirao jačanje demokratije u zemljama, koje takvu pomoć zatraže.

Delegacija SAD podnela je ogroman broj predloga za reformu Sekretarijata i upravljanje organizacijom uopšte. Ova zemlja je tradicionalno posećivala veliku pažnju ovom pitanju, pa je usvojen tekst u priličnom neskladu sa ostalim delovima završnog dokumenta, kako po dužini teksta, tako i po detaljnijem sadržaju.

U celini, pada u oči da su u završnom dokumentu, usvojenom na samitu, najkonkretnije odluke donete na područjima za koja su vodeće razvijene zemlje najzainteresovanije. Ostala pitanja, pre svega ekonomska, privukla su manju pažnju, a usvojene odluke ostale su na nivou uopštenosti, bez konkretnog pomaka u rešavanju ovih pitanja.

UN se već duže vremena nalaze u procesu marginalizacije njihove uloge na međunarodnoj sceni. Iako su predlozi grupe eminentnih lica i generalnog sekretara nagoveštavali da bi samit mogao da označi neku prekretnicu u tom pogledu, do toga nije došlo. Ni u prošlosti UN nisu bile dublje reformisane, pa ostaje da se vidi da li će se ostvariti obaveza usvojena na samitu da se nastavi sa naporima na reformisanju SB, kao "osnovnog elementa" opštih napora na reformi UN. ■

Kikinda: Tolerancija i žute trake

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Peti oktobar prošao je u Kikindi potpuno nezapaženo, kao da se ništa nije dogodilo. Grad je sav bio u jeku priprema za Dane ludaje – to je praznik ustanovljen 1985, a održava se prvog ili drugog vikenda u oktobru, uz merenje najduže i najteže ludaje tj. bundeve, karnevale, parade, koncerte i ostale zabave. Zašto je praznik ustanovljen, i zašto se i dalje održava – niko nema pojma, svi su se već navikli. Onaj peti oktobar jedva da je iko i pominjao, osim opozicije, naravno. I, da: Rusko Selo, jedno od devet sela u opštini Kikinda, slavilo je 5. oktobra svoj dan sela, da ne bude zabune, u znak sećanja na 5. oktobar 1944, a ne 5. oktobar 2000. godine.

Kad premoreni učesnik zbivanja koja pogađaju mirni itd. grad Kikindu poveruje (i ponada se) da je konačno dostignuto *dno dna* i da više nema ni dalje ni dublje – a ono se ispostavi da je *to na dnu* bio mulj, u koji mesta i ljudi nastavljaju da tonu, bez izgleda da se propadanje zaustavi.

Kikindski kraj preživljava tranziciju, ustanove otpuštaju višak zaposlenih, fabrike se zatvaraju, ili idu pod stečaj, privatizacija za sada pokazuje većinu negativnih posledica, do pozitivnih još nismo stigli, a kikindsko leto je prošlo ostavljajući ponešto čudan utisak da su se na sve strane događale same zanimljivosti: sve žetvene svečanosti do crkvene seoske slave, sve turniri u malom fudbalu do etno kampa, koncert do izložbe, sve u režiji radikala. Kad mi tamo, a ono, međutim! Manifestacije koje su organizovala kulturno umetnička društva i društva za negovanje tradicije – ti poslednji Mohikanci bilo kakve inicijative u selima opštine Kikinda – lokalna vlast je, ne oklevajući, pripisala sebi i predstavila kao svoj uspeh. Tako je ispalo da su radikali i njihovi saradnici organizovali čitav spisak hepeninga, kojima, ustvari, nisu ni prisustvovali, a kamoli poslali ili na vreme uplatili ikakva sredstva. Kad je selo Banatska

Topola slavilo svoju crkvenu slavu – katoličku Veliku Gospojinu – lokalna vlast nije izdvojila pare, jer je za predsednika sela izabrana Otilija Tot – em žensko, em nije radikalka, em članica G17 Plus. Gospođa Tot i njen tim su, zauzvrat, za samo 60.000 dinara organizovali vrlo ozbiljnu proslavu, sa oko 2.000 gostiju (selo ima 800 stanovnika), većinom hodočasnika iz drugih mesta, jer je crkva u Banatskoj Topoli odavno na glasu kao sveto mesto. Ali, kad je Banatsko Veliko Selo (tradicionalno SPS –SRS glasačko telo) slavilo svoj dan (to je, inače, *ono selo* u kome je crkva srušena, a nemačko groblje minirano), lokalna vlast je, prema potvrđenim podacima, izdvojila *četiri miliona dinara*, sa sve izborom za *miss*, jer je u ovom selu knez postao nekad vrlo uticajni kadar SPS, vršilac sedamnaest funkcija istovremeno, sasvim po ukusu vlasti. Četiri miliona – za opštinu u kojoj broj nezaposlenih nezaustavljivo raste, nije mala stavka. Na isti način, radikali su sebi pripisali i sve donacije koje je ona bivša vlast uspeła da dobije: radikalske pristalice se dive kako se ulice asfaltiraju, a pare i projekat obezbedila je ona bivša garnitura, kao i sve projekte u kojima bi radikali sada mogli da se okušaju, ako ino donatori ne pobegnu. Dom kulture u Ruskom Selu (ni ono nije baš glasalo za radikale kad su birani seoski knezovi) ne dobija novac još od dolaska novih snaga na opštinsku krmu; džaba mu dvojezična dramska grupa koja osvaja nagrade na svim festigvalima – to jest, osvajala je, kad je osim golog entuzijazma imala i kakvu – takvu finansijsku podršku. Sada će, sva je prilika, morati da uradi ono što bolje obavješteni odavno savetuju: da traži pomoć Pokrajine, nevladinih organizacija i inostranih donatora, prvenstveno iz Mađarske.

Na izmaku leta, na kikindskom Trgu srpskih dobrovoljaca u centru grada nacrtana je (na betonu) šahovska tabla i postavljene povelike šahovske figure, kojima su prvu i jedinu partiju odigrali, i svojevrsan šah–mat gradu dali predsednik SO Kikinda dr Branislav Blažić (SRS) i njegov rođeni brat, odbornik SO Kikinda dr Milovan Blažić (PSS). Kikindom je krenula priča (malo u šali, malo od muke): šta li će dalje biti sa figurama? Da li će partije šaha na Trgu moći da igraju svi Kikindani ili samo oni podobni? I ko će voditi računa o figurama, ko li će ih vraćati u zgradu SO Kikinda i ponovo iznositi na Trg? Da li je istina da će biti zaposlena dva radikala, još bolje – *tri radikala*, dva na stalno i jedan na određeno vreme, za taj posao, dva da rade danju (svako u svojoj smeni), i jedan za noćne partije šaha? Šah, inače, ispočetka niko nije igrao s figurama koje postaviše braća Blažići, svi su ih zaobilazili, svi smo nešto, kako da kažemo, bili *već matirani*, nemojte više, dosta nam je. Onda, polako, deca počinju da uzimaju figure i da ih pokreću u ritmu šahovske partije, navikavaju se, kao što se grad navikava da je postao radikalski, i ni slovom ni rečju ne protestuje kad se nečija prava prekrše i još neko bude otpušten.

Mali šahovski teatar apsurdna bio bi možda i smešan, da grad od nekada tolerantnog grada ne postaje velikom

brzinom nešto drugo. Opozicija, koliko je od nje ostalo, redovno napada lokalnu vlast, proziva, traži propuste, i, što je posebno indikativno, propuste i nalazi, štaviše, i dokumentuje ih, kilama papira sa dokazima, tako da se Građanin Pokorni ili Građanka Još Pokornija s pravom i podebelim razlogom može zapitati: pa gde su tu sud, policija, tužilaštvo, crkva i Centar za socijalni rad, zašto ništa ne preduzimaju? I – niko ništa da preduzme, osim već pomenute opozicije, koja, izgleda, nikako da se umori, redovno organizuje konferencije za medije, “krpi” radikale i đe čuju i đe ne čuju, iako radikali nastavljaju da glasaju za svoja rešenja i predloge kao da nisu ni primetili šta im to opozicija poručuje. Pravu bombu (u medijskom smislu) i ne malo iznenađenje poslovično na sve naviklih novinara izazvao je Duško Radaković, predsednik Gradskog odbora LSV, koji se na konferenciji za medije 12. septembra pojavio sa žutom trakom na rukavu.

“Svedoci smo političkih progona neistomišljenika, što nas podseća na neke druge progone iz nekih ranijih vremena. Ne smemo zaboraviti početak devedesetih, kada su radikali sve preduzimali da oteraju ljude druge vere i nacije, ni 1999. godinu, kad su ovde u Kikindi, palili zastave iz fundusa Pozorištra, a nama polupali tablu na ulazu u stranačke prostorije. Žuta traka, opštepoznati simbol ugroženosti, ponovo je aktuelna. Čim su došli na vlast u lokalnu, radikali su pokrenuli sudski spor sa ciljem da Gradski odbor LSV isteraju iz prostorija, dok su za proteklih osam godina demokratske vlasti radikali nesmetano koristili prostorije ‘Angroprometa’ u kojima održavaju sastanke. I protiv mene je vođena medijska hajka skoro već godinu dana, da bi se nedavno i Tužilaštvo i druge institucije svrstali na stranu jedne političke opcije. Događaji u Subotici, kad je na kuću Jožefa Kase bačena bomba, treba da nam posluže kao upozorenje da je na pomolu možda nešto još gore”, izjavio je Radaković, na kasnije opšte zgražanje radikala i njihovih saradnika, ali, kasno, reč je otišla u etar. Brzom brzinom, u razmaku od dan ili dva, otkaze dobijaju članovi ili simpatizeri radikalima nesimpatičnih stranaka. Ljiljana Bodrožić, građevinski inženjer, dobila je otkaz iz Direkcije za izgradnju grada – zato što je supruga Željka Bodrožića (GSS), urednika “Kikindskih” koje izlaze u sastavu “Dnevnika”; Dragana Vasiljević, diplomirani pravnik, opštinski pravobranilac, dobila je otkaz, a čak nije ni članica nijedne stranke, i još je otkaz dobila u vreme dok se nalazila na porodiljskom odsustvu; mr Biljana Stepanov, istoričar umetnosti (uzgred: jedini magistar istorije umetnosti u Kikindi i okolini), otpuštena je iz Narodnog muzeja, kako izgleda, zato što je njen suprug Nikola Stepanov (RV) bio funkcioner u bivšoj lokalnoj vlasti; Srđan Tešin, književnik i novinar, autor šest knjiga, urednik i osnivač časopisa “Severni bunker” i prvog *on-line* magazina “Plastelin” otpušten je iz Doma omladine, onako, *nađeno mu* da nema dovoljno škole, ni on nije član nijedne stranke, za njegove nove poslodavce nema veze što čovek ima stipendiju “Borislav Pečić” i književne nagrade; i tako dalje, i tako dalje, spisak

kompetentnih ljudi koji *ne trebaju* radikalima sve je duži. Jezivo igranje ljudskim sudbinama nikako da se zaustavi, iako su meseci prošli od ustoličenja radikala u lokalnoj vlasti Kikinde.

“Pa šta ako su dobili otkaz, svi oni? Nije ih trebalo ni zapošljavati, nemam ja brige za njih, obezbedili su oni sebe”, zadovoljno komentariše radikal, onedavno portir i onedavno zaposlen da ponosno nadzire ulaz jedne od ustanova u Kikindi, ilustrujući, nesvesno, mišljenje radikalskog glasačkog tela, te *sancta simplicitas*, koja *ne vole* školovane, književnike, sve *one što nešto pišu*. U ovom svetlu, priča o radikalima koji će, navodno, biti zaposleni zato da bi čuvali šahovske figure i nije tako blesava kako izgleda na prvi pogled: radikalski kadrovi imaju taman toliko škole, da mogu da rade samo i jedino kao poljočuvare, izbacivači, portiri ili spremačice. Ali, kuku! Ne zadovoljavaju se svi radikalski kadrovi da budu spremačice i portiri; ima tu ambicioznijih likova, željnih da budu direktori neke ustanove/ firme / fabrike / ili već tako nečega. U Muzeju se za direktora postavljen profesor razredne nastave, inače penzioner, umesto arheologa koji je efikasno oteran u penziju, jer je bio član GSS. Istovremeno je spremačica, onedavno radikalka, postala turistički vodič (!) u Muzeju, iako u Kikindu, a i u Muzej, turisti vrlo, vrlo retko svraćaju; još da se nađe pravo rešenje za mesto direktora bioskopa, i još da to bude pravi rasni radikalski kadar, možda i bez ikakve škole – pa da bruka bude kompletna. Jer, taj bioskop je nešto na šta su “*mi Kikindžani*” prilično osetljivi: osnovan je 1911. godine, i od tada nije prekidao rad. Još kad je direktor postala Slavica Tatomir (s diplomom FDU u Bgd, molim, da se zna), početkom devedesetih, filmovi su u Kikindu stizali u isto vreme kad i u Beograd, a repertoaru nije mogao da nađe mane ni najstroži filmski kritičar. Elem, pošto je direktorica jedno vreme bila i odbornica SDP u Skupštini Srbije, radikalima je izgleda ostalo da unište bioskop, koji već mesecima stoji zatvoren.

“Od sramote, ni bioskop više nemamo! Manja mesta imaju bioskop, a mi, ništa! Kad četujem s mojim vršnjacima iz Norveške, Finske, SAD, pa pitaju: ‘šta radiš, ideš li u bioskop?’ – a ja odgovorim: ‘nemamo bioskop!’ – dođe mi da se pojedem od muke! Tu smo gledali baš dobre filmove još kao deca, sad je to sve uništeno. A bioskop je jedan tako lep prostor, u centru grada, i to sad iz nečijeg inata treba da propadne, sve stoji zatvoreno”, kaže gimnazijalka iz Kikinde.

“Može neko da voli ili ne voli Slavicu Tatomir ili njenu političku opciju, ali, ona je učinila ogromnu stvar za ovaj grad. Došla je na čelo bioskopa u vreme kad su se svuda bioskopi zatvarali i samo zahvaljujući njenoj upornosti i njenom poznavanju posla, imali smo odličan program i najnovije filmove u Kikindi. Sramota je da sve to izgubimo samo zato što se promenila vlast, ali, izgleda da kod nas ne može drugačije”, komentariše službenica u banci, majka dva odrasla sina, po sopstvenom priznanju, česta posetiteljka bioskopa. Dok je radio. A šta je uradila lokalna vlast da jedini od nekada tri aktivna bioskopa

opstane u gradu? Podnela je pozmašan broj tužbi protiv direktorice. Za sada, toliko, a posle će možda biti i nekih oštrijih i opasnijih mera.

Ustvari, i koga *zabole* za bioskop, kad sve propada? Briga o kulturi – stvarna, organizovana i stalna, a ne folirana, kampanjska i zavisna od politike, sujete ili inata – nije bila odlika ni nekih finansijski i politički daleko stabilnijih vremena, osim ako ćemo da se lažemo.

Pritegnute novom vlašću, a željne da opstanu, kikindske NVO okupile su se u jedinstven front Unija građanskih udruženja, ne bi li se izborile za ikakav tretman i dijalog sa predstavnicima SO koji ih ne primaju već mesecima, a kad ih prime, saopšte im samo da nikako ne mogu da im finansiraju baš ništa.

“Mi nijednoj vlasti nećemo pomagati ni da opstane, a još manje ćemo da je rušimo. Naše članstvo broji oko 10 odsto od ukupnog stanovništva, mi smo respektabilan factor na svim izborima koji će doći, i ljudi iz vlasti to moraju da uzmu u obzir”, kaže Zoltan Moldvai, predsednik Zajednice invalidskih organizacija Kikinde (osam organizacija okupljenih oko istog posla). Mirko Babić, predsednik Udruženja građana “Staro jezero”, izjavio je da se za sada u Uniji okupilo dvadeset organizacija, spremnih da saraduju, i da su vrata za pristup novih članica otvorena. Inostrani donatori su zainteresovani.

U međuvremenu, lokalna vlast je donela odluku o zaduživanju opštinskog budžeta za oko dva miliona eura (*evara*, kako kaže jedan radikalni prvak) kako bi se rekonstruisala ulica u kojoj, kako su ligaši obelodanili, gradski menadžer ima privatnu firmu, a nekoliko članova bivšeg JUL - kuće. U pitanju je inače jedna od pokrajnjih kikindskih ulica, opozicija se kune da rekonstrukcija ni u ludilu ne bi mogla da košta toliko. Ali, kad je semafor na ulazu u Kikindu – semafor kojim se radikali izuzetno diče – mogao da košta dva miliona dinara, zašto ulica ne bi mogla da košta dva miliona *evara*? Opozicija je protestovala protiv ovakve odluke; radikali su mirno brojali svoje glasove, kao da opozicije ni nema u skupštinskoj sali. Još je ostalo da nadležno ministarstvo odobri zaduživanje opštinskog budžeta za već pominjanih dva miliona *evara*, ili pak *evrova*, kako radikali takođe kažu, pa da cela Kikinda ide u dužničko ropstvo. Ostaje samo nada da ministarstvo ipak neće dati dozvole... I tako, nada još jednom umire poslednja, a ni ona ne izgleda dobro ovih dana.

Priča i atmosfera

PIŠE: ZLATKO PAKOVIĆ

“Život je more”, scenario: Alehandro Amenabar, Mateo Gil, režija: Alehandro Amenabar, uloge: Havijer Bardem, Belen Rueda, Lola Duenjas, Mabel Rivera, Selso Bugaljo... produkcija: Sohesine, Imenoptero

Čovek (Havijer Bardem) koji je kao mladić, posle skoka u more, ostao nepokretan, provodi skoro trideset godina u krevetu. Svoj život smatra uzaludnim i hoće da ga prekрати, ali uz zakonsko dopuštenje. Zakoni mu, međutim, nisu naklonjeni. Eutanazija je zabranjena. Onaj ko želi sebi da prekрати muke življenja, a nema mogućnosti da to sam izvrši – nema ni pravo na legalnu pomoć saučesnika.

Da li je pravo na eutanaziju jedno od osnovnih humanitarnih prava i da li njegovo isključenje iz jurističkog korpusa predstavlja varvarsku crtu u karakteru savremene civilizacije? Kakav uopšte značaj ima telesna bodrost za smisao života jednog čoveka? Biti sveden samo na cerebralne, logocentrične funkcije – da li je to paklena muka življenja? Zatim, nije li zaljubljenost samo stanje svesti (atmosfera svesti) u kojem jedna, manje ili više tegobna sudbina pronalazi svoje odmorište (u filmu je snažno dotaknut ovaj motiv. U glavnog junaka, decenijama vezanog za vlastiti odar, zaljubljuje se najpre jedna prostosrdačna žena sa dvoje dece, dva puta razvedena, a za njom i njegova advokatica, žena svesna svoje nastupajuće paralizovanosti)? Da li je moguće saučestvovati u eutanaziji iz ljubavi? To su sve pitanja koja se roje u priči ovog filma. Njih, međutim, postavljamo kao što bismo ih postavili i posle nekog članka o eutanaziji koji smo pročitali u stručnom časopisu ili u dnevnim novinama. To ukazuje da bi film trebalo da nam priredi nešto drugo. Nekakav svet u koji bismo morali da uronimo na trenutak, a to iskustvo nešto je što, za razliku od priče koju pamtimo svesno, ostaje kao trajna psiho-somatska uspomena i u zaboravu.

“Život je more” (*Mar adentro* – dakle, “More unutra”) film je sa dragocenom pričom, ali lišenom, u postupku naracije, sopstvene atmosfere. Predočen nam je, ali nam nije dočaran, život decenijama nepokretnog čoveka. To je zahtevalo poseban tretman vremena i prostora u filmu, duge kadrove, monotonost, svet specifičnog opažanja i specifične fantazije onoga ko ne može da se kreće – a ko je centralna osa filma. Videli smo nepokretnog čoveka koji želi smrt u svetu koji ga okružuje, ali ne i svet tog čoveka.

Četiri sveže "humke" u Humskoj

PIŠE: IVAN MRĐEN

Mnogo godina kasnije, 15. oktobra 20005. godine, pred sablasno praznim ulazom na južnu tribinu stadiona "Crverne zvezde", setio sam se onog novembarskog dana pre tačno 40 godina kad me je otac prvi put odveo da uživo gledam moj omiljeni fudbalski klub – "Partizan". Možda početak ovog teksta liči na početak Markesovog romana "Sto godina samoće", ali u tih sto minuta samoće (poslednji "večiti derbi" posmatrao sam sasvim sam, okružen sa tek nekoliko stotina "grobara" na "jugu" beogradske "Marakane"), ta davna slika mi nikako nije izbijala iz glave. "Partizan" je tada igrao prijateljsku utakmicu sa "Milanom" pred gotovo 60.000 gledalaca. U prošlom šampionatu kad je nadmoćno osvojio prvo mesto, sve sa derbijem protiv "Crvene zvezde" i besplatnim ulazom na poslednju utakmicu, imao je ukupno 58.000 gledalaca. Sa plaćenim kartama – jedva tridesetak hiljada!

Upravo taj podatak kasnije mi se nametao kao logično objašnjenje zbivanja u klubu, koji je početkom najcrnjeg oktobra u svojoj istoriji obeležio šest decenija postojanja (FK "Partizan" je osnovan 4. oktobra 1945. godine). Jednostavno, iz dana u dan postajalo je sve jasnije da ta priča zaista interesuje samo one koji su neposredno u Humskoj i od kluba imaju (ili se nadaju da će imati) neke koristi. Pre svega, rukovodstvo koje u manje više neizmenjenom sastavu posluje već gotovo deceniju i po, trgujući svim i svačim, od igrača i trenera do rezultata. Zatim, sami fudbaleri i njihova najbliža rodbina, koja u najvećem procentu i čini posmatrača "Partizanovih" utakmica, odgajani da budu poslušni i da jednog dana budu lepo zavijeni u celofan i prodani na evropskoj fudbalskoj pijaci. I na kraju, bulumenta ljudi koji sebe nazivaju sportskim novinarima i koji za tih mesec dana u kojima je je "Partizan" sam sebi napravio četiri sveže "humke", sahranivši po dva puta i evropske i domaće ambicije, nisu udostojili ovdašnju javnost gotovo nijednim ozbiljnijim tekstom, koji bi ukazao na razloge i analizirao ih, ovih katastrofalnih rezultata.

Propagandisti u sportskim listovima i redakcijama su se tokom tog crnog perioda stalno "povlačili na rezervne položaje". Kad je "Partizan" nesretno propustio priliku da se plasira u Ligu šampiona (na penale protiv skromne slovačke ekipe "Artmedia") – pričalo se o Evropi kroz Ligu kupa UEFA. Kad su se Simon Vukčević i ostale "Partizanove" zvezdice izblamirale u kvalifikacijama za to takmičenje (izgubivši u Beogradu od nepoznate ekipe iz izraelskog grada Petah Tikve čak sa 5:2) – sve oči su bile uprte u na brzinu dovedenog nemačkog trenera Jirgena Rebera i "večiti derbi". Kad je izgubljena ta utakmica, koju sam spomenuo na početku ovog teksta – lansirana je priča o "sudijskoj nepravdi" i "radu koji će doneti rezultate". Kad je "Voždovac" okrenuo "Partizanovih" 2:0 u svoje 3:2 – ostala je "uteha u Kupu". A onda je došao i

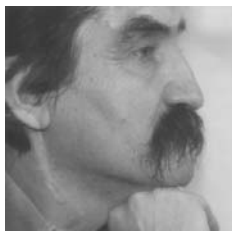
neslavni debakl protiv zaječarskog "Timoka", pa čitava ta bratija više nije imala kud – počela je da optužuje igrače da namerno sabotiraju klub, upravu i trenera!

Ne treba mnogo mudrosti da se shvati da se čitavom tom orkestriranom kampanjom – "krivci su drugi" – rukovodi iz jednog centra, dovoljno jakog i dovoljno uticajnog da pod kontrolom drži sve one koji su godinama "potkupljivani" sitnim povlasticama i različitim privilegijama. Kolega Cvijetin Milivojević, vlasnik i direktor beogradske PR agencije "Pragma", smatra da je to sjajan primer kako se koristi "krizni *public relations*", mada bih iz ličnog iskustva mnogo radije ukazao na događaj iz 1997. godine, kad tadašnji i sadašnji generalni sekretar "Partizana" Žarko Zečević nije hteo da uvrsti dnevni list "Demokratju" (koja je u to vreme imala tiraž od 120.000 primeraka i čiji je on bio glavni i odgovorni urednik) na spisak glasila koja će u Zagrebu pratiti revanš – utakmicu "Kroacija" (pređašnji i sadašnji "Dinamo") – "Partizan". Njegovo objašnjenje da "tako važnu utakmicu mogu da prate samo ozbiljni listovi" i tada i danas se može pročitati kao stav da zbivanja u "Partizanu" i oko njega mogu da prate samo "listovi koje mi kontrolišemo".

Da sve bude apsurdnije, kad se težište priče prebaci na ta zbivanja "oko kluba", kontrola iz kluba postaje još očiglednija. Kako drugačije objasniti da je u oba vodeća dnevna sportska lista i u sportskim rubrikama većine najtiražnijih dnevnih novina (sa izuzetkom "Blica") gotovo zanemarljiv prostor koji je ustupljen ne samo "navijačima" koji bojkotuju utakmice, već i za bilo kakvo kritičko razmišljanje o evidentnoj krizi u klubu od strane ljudi kojio nisu upleteni u mrežu Žarka Zečevića, Nenada Bjekovića i Ivana Ćurkovića. "Partizan" ima na stotine bivših asova, na stotine ljudi koji su u klubu kao "društveno-sportski radnici" proveli decenije, na hiljade iskrenih poštovalaca... ali njihov glas i njihovo mišljenje nije moglo da probije organizovanu kampanju.

Najnoviji čin takve propagande označio je svojim "konačnim pojavljivanjem pred novinarima" direktor kluba Nenad Bjeković, svalivši svu krivicu na fudbalere. Ti momci, koji jesu pogubili sve te utakmice u ovom crnom "oktobarfestu", bili bi slavljani kao "majstori", "beskompromisni borci", "talenti kakve niko nema"... da je, kojim slučajem, jedan od desetak šuteva tokom utakmice protiv "Artmedije" ili jedan od dva promašena penala iste večeri završio u mreži i "Partizan" sada igrao utakmice Lige šampiona. Zbog toga niko ozbiljan ne veruje ni Bjekoviću, ni dežurnim galsnogovornicima koji su prvo "sami" pripremili teren, a potom bespogovorno preneli priču o nezalaganju, neozbiljnosti i drugim manama fudbalera "crno – belih".

Pitanje je samo dokle će prolaziti ti "strogo kontrolisani vozovi". "Partizan" je svojim samoukidanjem svog postojanja na svim relevantnim takmičarskim pozicijama, celu priču učinio besmislenom i apsolutno nevažnom. Otaljavaće se preostale utakmice, a onda dolazi pauza, "pojačanja", "nikad bolje pripreme", "potera za vodećima", "osvajanje mesta koje vodi u Evropu"... Što bi rekao Goran Bregović "sve će prekriti snegovi i šaš", pa i četiri sveže humke u Humskoj.

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Dakina sveska

Večeras se osećam bolje i mogu da pišem. Bolest i posanje ne idu zajedno. Upravo sam pročitao "Beton" Tomasa Berharda u kome ovaj poznati pisac, a postoji čitava horda ili armija nepoznatih (kome je poznat pisac Nenad Daković, ili taj der Vortragende /predavač/ iz Doma omladine?). Ovo je naravno aluzija na Berhardov roman "Der Untergeher" ("Gubitnik") o kome sam nedavno pisao. Upravo sam, kažem, pročitao Berhardov roman "Beton" u kome ovaj poznati pisac govori o bolesti poznatoj kao agrafija čija je suština u ovoj nemoći pisca, poznatog ili nepoznatog, da piše. U svom eseju o Danilu Kišu, recimo, Vladimir Tasić ovaj problem rešava sasvim jednostavno. "Pitanje je kako pisati prozu; odgovor se može naći samo pisanjem proze. U tom smislu", piše Tasić, "Kiš je izazov. U priči Davida Albaharija 'Jevanđelje po mom ocu', postoji scena (veli on) koja lepo ilustruje ono što pokušavam da kažem. Otac je prešao reku koja se povukla nakon jesenjih bujica. (OVde nisam korektno citirao, jer kod Albaharija kao i u nemačkom jeziku glagol dolazi na kraju, ali verujem da mi on to ne bi zamerio.) Vidimo blatnjavu obalu, čamce izvrnute na bok, šlepere i tegljače koji se kreću s mukom, čujemo pištaljke, zvona, psovke. Reka je niska, možda je i zaleđena, ali to je ipak reka – sumnje i nedoumice – a on je, čini se, hodao po vodi, i sada s druge obale, s druge strane 'pukotine', doziva pripovedača: 'Pređi! Ta pređi jednom! Samo pređi'. Sada sam tek zapazio da je u ovom citatu naglašena reč "pukotina", jer o njoj govore i Kiš i Tasić, pukotina između dokumenta i stvarnosti, koja na neki način postoji u našem sećanju, kojoj je osnova onoga o čemu pišemo. Ali, to nije predmet ovog "umesto eseja" i neću dalje o pisanju i njegovim moćima, a možda i hoću.

Predmet ovog "umesto eseja" je ova "Dakina sveska", kako ju je nazvao Nebojša Popov, dok smo razgovarali

očekujući početak razgovora u Domu omladine na temu "Pet godina posle 5. oktobra". Ta sveska je na neki način postala moj lični problem, ali ja eto, mislim, da to nije samo moj problem i da u ovom činu diskriminacije postoji i problem od opšteg značaja. Zato o njemu i pišem da bih ga bar delimično učinio javnim. Kao što sam to, uostalom, radio i do sada. Treba se setiti teksta u kome sam pisao o tome zašto me je akademik Ljubomir Tadić nazvao "intelektualnom i ljudskom nulom" i nekih drugih eseja iz ove rubrike. Tzv. "Dakinu svesku", kako ju je opravdano i smešeci se, nazvao Nebojša Popov, da tako kažem, uveo je novi direktor Doma omladine, mladi dramaturg bez napisane drame Milan Lučić. To je sveska sa šarenim koricama koja košta deset dinara u kojoj pripadnici obezbeđenja Doma omladine upisuju vreme kada dolazim ili odlazim sa posla. Ta sveska se sada zove "Dakina sveska" pošto na njoj piše "Nenad Daković – upisivanje", ili tako nekako, pošto je zadatak obezbeđenja Doma omladine da registruju isključivo i jedino moje dolaske i odlaske sa posla. Po svemu sudeći, to je neka vrsta disciplinske ili diskriminacione mere koju su i sami pripadnici obezbeđenja prihvatili sa čuđenjem i rezervom. Pre uvođenja ove kaznene sveske ovaj dramaturg me je odmah po dolasku kaznio odbijanjem od plate deset posto, pošto navodno nisam radio, odnosno, boravio u kancelariji "evropsko radno vreme" od 9 do 17 časova. I prošlog meseca je primenio istu kaznenu meru. Lučić, zvani Luče (mene zovu Daka, mog oca su zvali Dakan), sada sam već smeo s uma šta sam hteo da napišem, je iz nekog nedovoljno jasnog razloga isprovocirao ovaj sukob, koji će ga možda učiniti poznatim, a možda i neće. Možda u dogledno vreme napiše dramu pod ovim naslovom "Dakina sveska", ili tako nekako. Da odmah kažem da je najteže pisati o glupostima. Ali se protiv gluposti treba boriti. Jer Lučić je na ovoj funkciji predstavnik Gradskog sekretarijata za kulturu koji ga je na ovu funkciju i postavio. Hoću da kažem da me ova sveska podseća, u sličnoj, moja supruga zapisuje recepte i na neki način u meni budi uspomenu na groteskni roman Bore Ćosića "Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji" i pre spada tamo, nego u Evropu i njeno radno vreme. Kao, recimo, one voštane figure u republičkom Ministarstvu kulture. Zašto je ova "Dakina sveska" groteskna? Zato što ona nema nikakvog smisla. Ona je protivumna. Ona je bezrazložna, a ja sam pisac koji traži razloge. Pođsetiću ovde na jednu epizodu iz vremena mog boravka na odsluženju vojnog roka u nekadašnjoj JNA. Bili smo na takozvanoj "pokaznoj vežbi". Moj vod je marširao blatnjavom dolinom. Izenada je vodnik Blaža Vukotić koga ovom prilikom srdačno pozdravljam, uzviknuo – mogao sam da napišem, dreknuo ili izderao se, ali da ne cepidlačimo: "Atom s leva, atom s desna!" Čitav vod se bacio u blato, ja sam ostao da stojim, negde u samoj sredini voda sa svojih skoro dva metra visine. "Atom s leva, atom s desna!", izderao se ponovo Blaža. "Lezi!", viknuo je. "Neću", uzvratilo sam što sam mirnije mogao. "Zašto", pitao je. "Zato što je besmisleno", odgovorio sam.

“Daću te na vojni sud”, rekao je Blaža. “Ako”, odgovorio sam. Nije me dao na vojni sud, a Lučić možda hoće na civilni. Jer, vodnik Blaža Vukotić je bio pametan čovek i moj sadašnji prijatelj. Poslednje što sam čuo o ovom mudrom čoveku je da je služio na Brionima, a onda mu se gubi svaki trag. Očekivao sam da i sa Lučićem budem prijatelj, jer nije postavljen iz radikalne nego demokratske partije, ali ga je valjda njegova bezumna ambicija ili strah, navela na ovaj tranzicioni postupak koji toliko podseća na vreme onog Zakona o udruženom radu kada smo mrli da se budujemo, utvrđujemo frekvenciju radnog stola, kako se izrazio tadašnji sekretar Doma omladine i slične gluposti. Pretpostavljam da nije bio (govorim u prošlom vremenu) toliko ambiciozan, ili uplašen, sadašnji partijski direktor Doma omladine ne bi uleteo u ovu grotesknu epizodu iz romana, ili fikcije pod naslovom “Uloga moje porodice u svetskoj tranziciji”, ne bi zamenio babe i žabe i ne bi urednika ili *Vortragende* Doma omladine pokušao da izjednači sa nekim anonimnim šalterskim radnikom. Ili se bar, kao diplomirani dramaturg bez drame, što je češći usud nego što mislimo, ne bi nasukao na teoriju vrednosti rada, na koju su se već nasukali mnogi, pa i sam Marks o čemu je Derida pisao kao o “Markovim sablastima”, “pogledu iza vizira” i tome slično.

Sve što sam hteo da kažem ovim malim povodom sasvim je jednostavno i nije lično, iako tako izgleda: ništa nije gluplje od same gluposti. Vi se sećate da je Erazmo Roterdamski napisao onu čuvenu “Pohvalu ludosti” u koju, eto, spada i ova “Dakina sveska”. Ali vredi izvući pouku. Ovog zaumnog slučaja ne bi ni bilo da se groteska iz “svetske revolucije” nije produžila i u tranziciji, ili postkomunizmu, jer je komunistički princip negativne selekcije, ili partijske države, prema kome se direktori postavljaju po partijskim uzusima, a ne na konkursu pravi “Gospodar” ove zgođe. Zato naj je tako nekulturno u kulturi i uopšte. A lakše je sprečiti nego lečiti. Nije lako biti fin.

I nemam poslednju rečenicu. ■

Bošnjaci i ostale slovenske grupe islamske tradicije na Balkanu

PIŠE: DRAGOLJUB PETROVIĆ

Možemo početi od nesumnjive naučne činjenice da su Bošnjaci poznati i kao bosanski Muslimani jedina slovenska nacija islamske verske ili versko-kulturne tradicije. kažemo- tradicije, budući da u savremenom svetu religija u izvesnoj meri gubi na značaju. Ateizam je zahvatio dobar deo čovečanstva, pogotovu posle Drugog svetskog rata, potiskujući tradicionalne religije i verske zajednice. Izvesno reaktiviranje ovih zajednica u zemljama urušenog realsocijalizma generalno ne narušava latentnu ateizaciju u svetu. Imajući u vidu ove činjenice kao i istorijske determinante treba konstatovati da je vera, konkretno islam, bitan ali ne i isključivi činilac formiranja bošnjačke nacije.

Kada bismo rekli da je islam predodredio bošnjačku naciju ili u širem smislu- narod, ta konstatacija ne bi bila precizna. Država Bosna i bosanski narod nastali su još pre pojave bogumila u Bosni. Poznato je da su srpska i hrvatska država nastale u prvoj polovini XI veka pre prihvatanja hrišćanstva. O nastanku bosanske države imamo još manje izvornih podataka. Hiljade dokumenata, najviše na latinskom jeziku, svedoče o postojanju države bosanske, crkve bosanske i naroda bosanskog između XI i XV veka. Pod bosanskom crkvom podrazumevala se crkvena organizacija na podlozi bogumilskog (patrenskog) veroučenja. Posle pada Bosne pod vlast Osmanlija pripadnici crkve masovno prelaze na islam, koji doduše zahvata i manji deo hrišćana.

Karakteristično je da u podeli zemlje na vilajete (vilajet – ejalet – liva) i sandžake kao manje administrativne jedinice, a koje Turci zavode posle osvajanja, nema tragova ieman – srpskog, bugarskog, makedonskog, albanskog, grčkog, hrvatskog. Samo je naziv – bosanski usvojen za područje bosanskog vilajeta. Kasnije će se vilajeti, odnosno sandžaci, nazivati i pašalucima. Taj period turske vladavine je trajao dobrih 400 godina.

Bosanski pašaluk je otprilike zahvatao sadašnje područje Bosne i Hercegovine kao i Novopazarskog sandžaka. Muslimansko stanovništvo na tom području se konstituisalo u narod najčešće nazivan – Bošnjaci.¹ Razume se da je taj proces veoma teško sagledati, a posebno preobražaj naroda u naciju. Bošnjaci su se teško i sporo konstituisali zbog svoje rasejanosti, ali i subjektivnih činilaca. Posle nacionalnog i socijalnog oslobođenja, hrišćanski narodi na Balkanu su činili smetnje muslimanima, otežavajući im u izvesnom smislu forme sopstvenog javnog života.

Bošnjaci (Muslimani), dakle, imaju svoju tradiciju kao narod još iz Srednjeg veka, kao i tradiciju državnosti. Etnički, antropološki, jezički i etnografski oni čine poseban individualitet kao i Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci, makedonci, da navedemo i Bugare kao Južne Slovene. Istovremeno – činjenica je poznata – južnoslovenski narodi su međusobno veoma slični. Oni su svi deo velikog slovenskog stabla dok konfesija objektivno ne bi mogla biti faktor prvog reda pre svega u vremenu sadašnjem.

Od Berlinskog kongresa 1878, muslimanski živalj se u nekoliko talasa iseljavo iz Bosne i Hercegovine u krajeve pod turskom vlašću. Jedan talas doseljenika je zapljusnuo Makedoniju. Ratovi su praćeni

promenama granica što se negativno odražavalo na društveni život Bošnjaka i njihovo jedinstvo. Stvaranje jugoslovenske države je objedinilo Bošnjake, mada ta država nije omogućavala njihov razvoj kao posebnog nacionalnog subjekta. Oni su tretirani kao poturice, otpadnici od matične, konkretno, srpske nacije. Iako nema tragova od ikakve tradicije srpstva ili hrišćanstva, u životu bošnjačkog naroda.

Za Bošnjake je od naročitog značaja Narodnooslobodilački rat na tlu Jugoslavije. Rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta se obraćaju svim jugoslovenskim narodima te i Muslimanima. Ipak su Muslimani (ili – muslimani) pretežno smatrani za etno-konfesionalnu kategoriju sa tendencijom prerastanja u naciju. Zahvaljujući toj kategoriji formirana je federalna država Bosna i Hercegovina u sastavu federativne Jugoslavije. To je bila država, kao federalna, ograničenog suvereniteta, Muslimana, Srba i Hrvata. Taj trolist se održao i potonjih decenija u miru, s tim što su Muslimani u Ustavu SFRJ deciderano tretirani ikao jedan od šest jugoslovenskih naroda (nacija).

Pedesetih godina u FNRJ je vođena akcija iseljavanja jugoslovenskih državljana pripadnika nacija i etničkih grupa islamske tradicije, odnosno konfesije, u Tursku. Pobude ovakve akcije se teško mogu objasniti, odnosno opravdati. Njene posledice su da su Bošnjaci smanjili svoju populaciju, srazmerno, najviše u Sandžaku.

Malo je teže utvrditi brojno stanje Muslimana u Jugoslaviji. Posle Drugog svetskog rata Muslimani (Bošnjaci) su u popisima tretirani kao "Jugosloveni – neopredeljeni", ili su pripisivani Srbima, Hrvatima, Makedoncima, a i Crnogorcima. Potonjih godina su Bošnjaci legalizovali pravo da se izjašnjavaju kao takvi, odnosno, kao Muslimani.

Naziv Muslimani nije tačan budući da ne odgovara nacionalnom osećanju Bošnjaka. Njih Bošnjacima od davnina nazivaju pripadnici svih nacija i etničkih grupa islamske tradicije na Balkanu. Kao trag prošlosti je naziv – Turci koji Bošnjacima pripisuju pripadnici balkanskih hrišćanskih naroda. A – Muslimani, kao odrednica za naciju, ne može da opstane, o čemu svedoče istorijski, sociološki, kao i politički kriteriji.

Prema poslednjem popisu u SFRJ 1991. godine, Muslimani (Bošnjaci) u BiH čine relativnu većinu od gotovo 44 odsto. U Sandžaku, regionu podeljenom između Srbije i Crne Gore predstavljaju apsolutnu većinu – 53 odsto. Ima ih i u drugim jugoslovenskim zemljama, ali ne autohtonih već su doseljenici, odnosno u dijaspori. Posle spomenutih migracija Bošnjaka ima u izvesnim skupinama na tlu Kosova i u Makedoniji. Do raspada SFRJ Muslimani (Bošnjaci) su bili treća nacija po brojnosti.² U Saveznoj Republici Jugoslaviji kao i sadašnjoj državi – Srbija i Crna Gora, Muslimani (Bošnjaci) su ostali u znatnom postotku.³

Najnoviji talas iseljavanja Muslimana (Bošnjaka) je tekao u vreme rata u BiH devedesetih godina XX

veka. Oni su se rasuli po svetu, ali je najveći deo ostao u Turskoj, pogotovo u Istanbulu. Listom su im izmenjena prezimena, te im se neće moći da sagleda poreklo. Možemo da konstatujemo da je odnos prema Muslimanima (Bošnjacima) u FNRJ i SRJ bio destruktivan. Kao da se ne radi o jednom jugoslovenskom narodu, ravnopravnom sa ostalih pet. A Bošnjaci (Muslimani) su tipičan jugoslovenski narod po bitnim osobinama, jeziku, rasnim i psihofizičkim osobinama.⁴

Na tlu Makedonije Bošnjaci iz ranijih migracija su bili izloženi prirodnoj asimilaciji, budući da njihov broj nije bio naročito velik i zato što su bili u dijaspori. Međutim, poslednja migracija koja je zapljusnula Makedoniju dala je ovoj samostalnoj državi početkom devedesetih godina XX veka 50-60 novih žitelja.⁵

Prvi Ustav nezavisne Makedonije je donet 1991. u kome se, u preambuli, navodi da je Makedonija nacionalna država makedonskog naroda a prisutno je i nekoliko nacionalnih manjina, deciderano – Albanci, Turci, Vlasi, Romi. Posle izvesnih primedbi, ti navodi u preambuli su izmenjeni pa je amandmanom IV navedeno da u Makedoniji žive i Bošnjaci.

U opštoj, inače heterogenoj populaciji na Balkanu, postoji nekoliko etničkih grupa, koje nacionalno nisu uobličene sa tradicijom islamske konfesije. Najčešće se služe arhaičnim slovenskim dijalektima. Nisu bile zahvaćene procesom konstituisanja albanske, turske ili koje druge nacije.

Karakterističan je primer Gorana, koji su posle povlačenja državnih granica prvih decenija XX veka podeljeni u dve, potom u tri države – Jugoslavija, odnosno Srbija – Kosovo, te Makedonija, kao i Albanija. Opkoljeni albanskim življem, Gorani se ne osećaju Albancima uprkos sličnoj ili istoj onomastici, kao i jednoj konfesiji. Njihov govor je najbliži makedonskim dijalektima, dok srpska iredenta teži da ih definiše kao Srbe. U socijalističkoj Jugoslaviji tokom vremena je preovladao koncept da su Gorani – Muslimani. Stvarno Gorani se ne osećaju Bošnjacima sa kojima nemaju nikakvih formi zajedništva.⁶ Njihova naselja su na krajnjem jugu Kosova – 17 sela, dok je nekoliko sela u susednom kraju u Makedoniji, a nekoliko iza albanske granice. Oni su ostali na nivou jedne slovenske etničke grupe van nacionalnih kategorija.

Na tlu zapadne Makedonije je prisutna etnička grupa Torbeša. Prema izvesnim kazivanjima, veoma su slični sa Goranima. Dobili su ime kao – poturčenjaci, Albanci ih nazivaju – Turbeši. Etnički su u kontinuitetu makedonske populacije, slični susednim Mijacima, a jezik im je makedonski. Oni su u nacionalnom smislu Makedonci, mada ta nacionalna svest nije u punoj meri izražena. U turskom periodu činili su izvesnu etničku tampon-zonu između Albanaca i Makedonaca.

U Pirinskoj Makedoniji, te na padinama Rodopa, kao i u Trakiji veoma je brojna etnička grupa Pomaka. Na tlu Bugarske ova grupa islamske konfesije bugarskih

etnografskih obeležja ušla je u nacionalni sastav Bugara.⁷

U grčkom delu Trakije, Belomorju Pomaci velikim delom govore bugarski. Drugi deo govori grčki i nazivaju se – Pomaki, a takođe su islamske konfesije.

Politički faktori, pre svega državne granice su često bitna determinanta koja predodređuje uklapanje izvesnih etničkih grupa u državnu naciju. Masa slovenskog življa, više etničkih grupa je prinudno uključena u Turke na tlu turske države, potogovu u Trakiji. Albanija takođe nije jednonacionalna država, što uostalom važi sa sve zemlje sveta. U Albaniji još uvek ima življa koji se služi arhaičnim slovenskim narečjima. Međutim, malo je etnografskih istraživanja vršeno na ovom prostoru balkanskog jugozapada.

U Dobrudži nema romanskog (rumunskog) življa islamske versko-kulturne tradicije. Kao ni oko delte Dunava i Besarabiji (Moldaviji).

Velika etnička grupa Vlaha (Cincara) nastanjuje delove Makedonije, Albanije i severne Grčke. Poznato je da samo dva vlaška sela ispovedaju islam.

Ovim smo uglavnom iscrpli pitanja identifikovanja etničkih grupa islamske konfesije na Balkanu, a koji ne govore turski ili albanski. Moguće je da još uvek ima ostataka takvih grupa, koje su takođe izložene asimilaciji. Ima nešto muslimana Slovena južno od Skadarskog jezeka, u zaleđu Bara gde opet čine izvesnu tampon-zonu između Slovena (Crnogoraca) i Albanaca. Teško se uklapaju u Crnogorce, a Bošnjacima se ne smatraju. Stanovništvo između Skadarskog blata i mora, koje je delom muslimanske konfesije naziva se Krajinjanima, a ta mala oblast – Krajina.

Ostali muslimani-Sloveni koji se mogu identifikovati na našim balkanskim prostorima su došljaci, rasejani u dijaspori. Oni su čak prilično brojni mada njihov broj u svim popisima nije dovoljno izražen, što važi i za druge manjstvenke etničke grupacije. Nacionalno i socijalno oslobođenje tokom XIX veka dovelo je do izvesne antimuslimanske euforije, reakcije kod balkanskih hrišćanskih naroda.

Intrigantno je pitanje na koje nema decidanog odgovora u nauci – jesu li hrišćanski ili islamski stanovnici na slovenskom jugu bili više izoženi mešanjem sa neslovenskim, te konkretnije – orijentalnim etničkim elementom. Naveo bih jedno naučno neutemeljeno zapažanje, po kome su Bošnjaci više liht-plave kompleksije u odnosu na Srbe, Makedonce, Bugare, Crnogorce. Kod Hrvata je slovenska rasna komponenta preovlađujuća, a kod Slovenaca pogotovo nesumnjiva.

Ovu antopološku problematiku je teško ili nemoguće utvrditi i definisati. Naučnici su dali tek nešto, što vr.o malo rasvetljava takva interesantna pitanja. A i ta dostignuća naučnika, kao Jovana Cvijića i drugih, valja preispitivati i dograđivati.

Balkan je mozaik naroda i malih etničkih grupa. Na ovom poluostrvu su procesi, društveni i politički,

nesumnjivo kasnili. To zaostajanje Balkana, drevne koevke evropske civilizacije, u poslednja tri-četiri veka u odnosu na Evropu koja je bila u punom razvoju, jeste nesumnjiva istorijska činjenica, te do integracije u izvesnu veliku nacionalnu celinu, nije došlo. Veliki deo stanovništva se još uvek razlikuje i deli po veri (po verovanjima i predrasudama) što je na evropskom kontinentu ranije prevaziđeno.

Napomene:

¹ Evlija Čelebija u svom "Putopisu", u gradovima središnjeg Balkana zatiče Bugare, Srbe, Bošnjake (ponekad kaže: "Poturi" kao i druge narode. Bošnjake često navodi, a koji govore "bošnjačkim" jezikom. To je bilo šezdesetih godina XVII veka.

² Ova činjenica je postala očita, odnosno zvanična od priznanja Muslimana za naciju, dakle od Ustava SFRJ 1963.

³ Prema popisu 1991. u Srbiji je bio 237.300 Muslimana (2,4 odsto), u Crnoj Gori skoro 90.000 (14,62 odsto). U SRJ popisano je samo 327.290 duša. Prvi rezultati popisa stanovništva, nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Beograd, 1992, str. 13, 28 i 36.

⁴ Interesantna su razmatranja Jovana Cvijića o psihofizičkim osobinama bosanskih muslimana. Oni poseduju kvalitete dinarskog tipa. Međutim, Cvijić kao i mnogi drugi, nema osnova da tvrdi kako su "muhamedanci – dinarski Srbi". J. Cvijić, "Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, osnovi antopogeografije", Beograd, 1966, str. 408-409.

⁵ U aktu ambasadora BiH Alije Šahića dostavljenom Sobraju traži se mesto Bošnjaka u Ustavu Makedonije uz druge nacionalne manjine. Akt je primljen 19. I 2001. u organizacionoj jedinici 09 pod br. 241/2.

⁶ Autor je razgovarao sa mnogim Gorancima intelektualcima i običnim ljudima iz Gore, južno od Dragaša, kao i pojedincima, poslastičarima u Beogradu, Tuzli, Šibeniku i dalje duž mora. Ne osećaju se Bošnjacima nego samo Goran(c)ima. Imaju svoje svetkovine i običaje do kojih drže. Posebno kada se okupe u zavičaju za koji su emotivno vezani.

⁷ Prema Cvijiću, "Pomački varijetet rodopskih i pirinskih dolina čine poislamljeni Bugari. Verovatno je da su pre turske najezde pripadali bogumilima (patarenima) i da su u većini činili slovensko-tračku, a ne slovensko-bugarsku mešavinu... Izgleda da su samo niži slojevi ovoga stanovništva primili islam, jer među njima nema muslimanskog plemstva kao u Bosni. Isto tako kod Pomaka nema onoga ponosa i onoga viteškog duha koji su učinili da muslimani u Bosni imaju veliki politički uticaj". J. Cvijić, nav. delo, str. 527. ■

Oko ishrane novih muslimana

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Medju osobenosti islama – u domenu ljudske ishrane – spada potpuna zabrana alkoholnih pića, kao i jedenje svinjskog mesa.

Kur'an, izvor prvog reda, tu je nedvosmislen: "O vernici, zaista su vino (alkoholna pića), kockanje, kipovi, strelice (za gatanje) nečista djela šejtanova klonite se toga da bi ste se spasili". Na drugom mestu, opet, hvali se napitak ovih osobina: "od plodova palmi i groždja vi uzimate (i) opojno piće i lijepu hranu. Zaista u tome ima znak za pametne ljude". Inače, prvi objavljeni ajet o zabrani alkoholnih pića glasi: "O vjernici, ne približujte se namazu (kada ste) pijani, dok ne budete znali šta govorite...".¹ Pa dalje: "Zaista vam je Allah zabranio (jesti) lešinu, krv, svinjsko meso i ono što je zaklano u nečije drugo ime osim (imena) Božjeg (misli se na uginule životinje ili one koje je rastrgnula neka divlja zver), a tko bude prisiljen (jesti), ne tražeći i ne prelazeći (granice dozvoljenog), nema mu grijeha. Bog oprašta i milostiv je".²

Ove zabrane dopunjene su predanjem (hadis). Najpre, zabrana se odnosi ne samo na vino (hamr) već na sva opojna pića (kao, primerice, prevreli sok urme). A kazna za konzumiranje alkohola kretala se od četrdeset udaraca štapom do smrtne kazne. Čak i trgovina alkoholom bila je strogo zabranjena. Zabrana alkohola postala je, tako, obeležje muslimanskog društva.³

Tradicija dopunjuje i propise o ishrani muslimana zabranjujući sve one četvoronošce koji svoju žrtvu kidaju zubima, ptice koje love kandžama i sve insekte.⁴

Zabrana pijenja vina – iako je jednodušno prihvaćena – dovela je do razmimoilaženja pravnih škola (kojih u ortodoksnom islamu ima, znamo, četiri). Rasprava počinje pitanjem: Šta je, zapravo, vino? U vreme kur'anske objave zabrane vino se uveliko pravilo od datula. Halifi Omeru pripisuje se hutba (propoved): "Kur'an je zabranio vino: ono se pravi od pet vrsta plodova: groždja, datula, meda, pšenice i ječma...". Ostaje pitanje da li su zabranjena i pića koja se prave od groždja, ali na drugačiji način. Postoje, na primer, neke vrste sirupa. Sok od groždja koji se priprema gnječenjem smatra se vinom. U vezi sa alkoholom uopšte iskrslo je još jedno važno pitanje: da li ga treba tretirati kao vino ili ne. Sve pravne škole (osim hanefijske) odgovorile su potvrdno, pa se tala zabrana koja se odnosi na vino proširila i na ostala alkoholna pića. Dopuštena su bila sva slatka, neprevrela pića. Dopušta se i sok od groždja, ako se kuvanjem ispare dve trećine tekućine (tzv. muselez). Jedan zarobljeni hrišćanin (XVI vek) kaže da

se u Turskoj jedno piće pravi "od onog kuvanog soka, što se zove pekmez, koji je napravljen od šire i ono po ukusu i za oko izgleda kao med, a razvodni se i daje se za piće robovima".⁵

Treba istaći da je u preislamskom vremenu vinogradarstvo bilo veoma razvijeno na području plodnog polumeseca, na jugu Arabijskog poluostrva, dok je u Siriji i Palestini vino bilo nacionalno piće. Vinu su se dodavala i razne mirodijje.

Rakiju (arak),⁶ pak, Arapi pominju tek od XIII veka.

Pohvala vinu, tako česta u preislamskoj poeziji, i kasnije je jedna od omiljenih tema muslimanskog pesništva (tzv. vinske pesme, *hamriyyat*).⁷ I neki muslimanski lekari (Ibn Sina) preporučuju vino kao lek za telo i duh.⁸ I ne samo to. Vino se pilo i na dvorovima halifa i islamskim dvorovima uopšte (pile su ga i žene), uz muziku, pesme i igre, a običan puk mogao je da ga nadje u krčmama hrišćana i Jevreja. Ali su i neki vladari, kao Ulug-beg u Samarkandu, organizovali proslave u okviru kojih je bila i javna pijanka za narod, gde je, prema Džingis-kanovim pravilima vino bilo služeno u bačvama.⁹

U različitim epohama vladari su imali veoma ambivalentan odnos prema zabrani vina. Stroge mere ranog islama zamenila je visoka tolerancija Omajada, da bi Abasidi ponovo pribegli rigidnim merama, pa i protiv vinogradarstva i trgovine vinom uopšte, uništavajući ne smo vino nego i sve ono što je bilo u vezi s njim.¹⁰

Zvanični odnos prema vinu menjao se i u Osmanskom carstvu,¹¹ zabrane su bile češće, kao i u ranijem periodu, obično u nemirnim i kriznim vremenima, javno pijenje vina ponekad nije bilo dozvoljeno čak ni nemuslimanima. U vreme vladavine Sulejmana Zakonodavca bila je zabranjena i njegova javna prodaja. Sulejmanov naslednik, sultan Selim II, bio je, međutim, velika pijanica, a čuvena su bila i opijanja janjičara kojima se, kako to svedoči jedan evropski putnik iz XVI veka, moralo gledati kroz prste. Pilo se i po tekijama heterodoksnih derviša, pre svega bektasija, a ritualnu upotrebu alkoholnih pića praktikovale su sve alevije nezavisno od etničke sredine u kojoj su živeli. Sa vinom se susreće, na svojim putovanjima po prostranom carstvu, i znameniti turski putopisac Evlija Čelebija; na hanovom dvoru u Bitlisu služilo se, kaže on, kuvano vino, u Smirni susreće lavlje mleko, u Sarajevu muselez ("nevareno vino" koje se pravilo od groždja, uz dodatak raznih mirodijja), a kao specijalitete od pića navodi gorušicu – hardaliju (mošt u koji je stavljena gorušica odnosno neka vrsta poluprevrelog dezertnog vina, budući da slačica sprečava vrenje) i ramazaniju (pravi se od groždja i "s nogu obara čovjeka"). Onaj, međutim, dodaje Evlija, koji pije pravo vino (šarab), nesrećnik je koga stanovnici ovoga grada izbegavaju i preziru. Po mišljenju M. Mujića, medju muslimanskim stanovništvom Bosne i Hercegovine izgleda da se najviše trošila jedna vrsta medovine. U Banjaluci

specijalitet je, kaže Evlija, bila pelonija (možda isto što i hardalija, ali s dodatkom pelina, ili je to bila medovina začinjena pelinom). Nešto ranije, francuski putnik Žedoen (Gedoy) nalazi u Sarajevu "izvrsna vina". Dva veka kasnije, međutim, francuski putnici su začudjeni odsustvom vina u Bosni, koje je bilo zamenjeno drugim pićem – šljivovicom ("malo ugodnom za piće"), a koju muslimani piju "bez imalo grižnje savjesti". Sarajevski hroničar XVIII veka, Mula Mustafa Bašeskija, kaže da u Sarajevu ima dvadesetak mehana i veoma mnogo pijanica; od kojih su neki mnogo pili i uvek bili pijani. Od čega? Imenom samo nekoliko puta pominje rakiju, koju su muslimani čak i prodavali.

Drugujući s bektasima u Skoplju (1925) D. Lapčević kaže da oni javno i sasvim "serbez bektase"; jedu domuzinu (svinjetinu) i piju vino. Na slavama crnogorskih preobraćenika pili su se vino i rakija. I muslimani u dvoverskim šiptarskim zadrugama u Metohiji dugo su pili rakiju "iz ljubavi prema svojim rođacima katolicima". A pivo od žitarica i voća i danas se pravi u seoskim područjima Sudana i Egipta, dok je pivo od prosa (zbog svoje izuzetne hranljivosti) tu i dalje osnovna životna namirnica.¹²

Očigledan je, kako se vidi, napor muslimana, naročito novih muslimana, da sitnim lukavstvima – preimenovanjem odnosno eufemizmima, dodavanjem vinu raznih mirodjija, kuvanjem - nastave sa konzumiranjem alkoholnih pića na koja su bili navikli i koja im je obično štedro nudila okolna priroda. Tako Džem sultan (sin sultana Mehmeda Osvajača) začinjeno vino ne smatra vinom i pije ga bez zazora, dok ono nezačinjeno odbija da pije.

Za razliku od alkoholnih pića (vina), mnogi muslimani zaista osećaju odvratnost prema svinjskom mesu – divlja svinja im, inače, nije zabranjena¹³- tabuisano još u preislamskom vremenu.¹⁴

Problem je, međutim, postojao kod preobraćenika na islam budući da su se oni veoma teško odricali dotadašnjih navika. Anonim iz 1585. godine kaže da "svinjarije neće napustiti Poturi / Pa kada bi u dženet, a ne u Kabu unišli". Poturi, a to su za ovog autora (nebosanca) ona prosta masa seljaka u Bosni, koji se nisu mogli otresti nekih starih verskih običaja "ostajući u pustinji nevjerstva". Čak im prebacuje da ni njihov pilav nije bio od pirinča već od kupusa (najgrubljeg jela).

Kroz svu Albaniju ima priča – kaže austrijski konzul Han - kako hrišćanska Lurjanka u istome loncu kuva ovčije i svinjsko meso, pa pri ručku sebi obrče krmeće, a mužu ovčije meso. Jedno od imena koja su na Kipru davana kriptohrišćanima bilo je i Lardokophtedi (lard cutters).

Uz nove muslimane bezmalo redovno ide sumnjičenje da konzumiraju svinjsko meso ili bar da još čuvaju na tavanima slavske lonce u kojima su njihovi preci kovali slaninu o praznicima. S druge strane, bektasije su javno "mezetile domuzinu".¹⁵

Napomene:

¹ Kur'an, 5, 93; 16, 67; 4, 43.

² Kur'an, 2, 173.

³ Lexikon arabische Welt, Wiesbaden, 1994. 37. Čak je nepreporučljivo koristiti vino kao lek, a zabranjena je i upotreba vina za proizvodnju sirćeta (A. J. Wensinck, Wine in Islam, The Moslem World XVIII, Cairo, 1928, New York, 1966. 367.

⁴ P. T. Hughes, Lexikon des Islam, Wiesbaden, 1995. 560.

⁵ B. Georgijević, Moje robovanje i običaji Turaka, Skoplje, 1924. 33.

⁶ Ovo je uobičajeni naziv za rakiju svih vrsta na prostoru od Indonezije do Sredozemlja. U arapskim zemljama pravi se, pre svega, od datula ili groždja, ali i od smokava, kajsija, ječma i prosa. Dodatkom anisa (mastix) dobija se karakteristični ukus, a u narodu se ovaj napitak zbog svoje beličaste boje naziva lavljim mlekom (Lexikon arabische Welt, 59).

⁷ Vino ima posebno mesto u književnim delima mistika, u kojima je simbol ekstatičkog zanosa, dok se za pesme o vinu i ljubavi najpoznatijeg persijskog pesnika Hafiza ne može reći da li one imaju tek metaforičko značenje ili ne. "Rijeke od vina", najzad, teku i u raj (cennet), koje je "prijatno onima koji ga piju" i "od koga ih glava neće boljeti i zbog koga neće pamet izgubiti" (N. Smailagić, Leksikon islama, red. D. Tanasković, Sarajevo, 1990. 157).

⁸ Arapi su svim delovima vinove loze pripisivali lekovitost, a samo vino ima 62 dobre osobine (P. Heine, Weinstudien, Untersuchungen zu Anbau, Produktion und Kosum des Weins im arabischen Mittelalter, Wiesbaden, 1982. 111-112).

⁹ Da, ovaj vladar je naredio da se uz svečane gozbe pije vino. Ono je kod Mongola, samih vladara, ali i običnih ljudi, igralo veoma značajnu ulogu. Pa ni nakon prihvatanja islama, ovi osvajači nisu u njegovom uživanju videli nikakvu sramotu. Štaviše, kod nekolicine je preveliko uživanje alkohola bilo čak i uizrok smrti (B. Spuler, Die Mongolen in Iran, Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220-1350, Akademie Verlag, Berlin, 1985. 39). I osnivač mogulske dinastije, Timurid Babur (1483-1530) pio je mnogo skoro celog svog života da bi, tek nekoliko godina pre smrti, već bolestan, zabranio upotrebu vina. Sam je o tome ostavio pouzdana svedočanstva u svojoj čuvenoj Babur-nami.

¹⁰ Smailagić, Leksikon islama, 664-666; Lexikon arabische Welt, 37; Lexikon der arabischen Welt, Amsterdam, 1959, 1966. 142-143; Kl. Kreiser, R. Wielanet (hrsg), Lexikon der islamischen Welt, Stuttgart-Berlin-Koeln, 1992. 284-285. Ovaj ambivalentni odnos prema vinu dolazi do izražaja i u pričama iz 1001 noći. A sami trgovci vinom, kao i krčmari bili su na lošem glasu, poput torbara i podvođača.

¹¹ U zvaničnim osmanskim popisima (tzv. defterima) beleže se prihodi od šire (mošta) i vina, koje su proizvodili i prodavali hrišćani, a pijani se, shodno kanunu, kažnjavaju batinanjem, uz plaćanje i novčane kazne. Deataljno: M. Mujić, Prilog proučavanju uživanja alkoholnih pića u

Bosni i Hercegovini pod osmanskom vlašću, Prilozi za orijentalnu filologiju, V, Sarajevo, 1955. 297-298.

¹² S. Faroqhi, *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich vom Mittelalter bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts*, Muenchen, 1995; Lj. Mikov, *Pienjeto alkohol kaj alevite vo Bzlgarija*, *Etnlog* 7-8, Skopje, 1997, 184-185; Evlija Čelebi, *Putopis o jugoslavenskim zemljama*, predgovor, uvod i komentar H. Šabanović, Sarajevo, 1967. 119, 214; A. Lakišić, *Bosanski kuhar*, tradicionalno kulinarstvo u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1975. 307-309; D. Lapčević, *O našim muslimanima*, sociološke i etnografske beleške, Beograd, 1925. 27; T. Đorđević, *Preislamski ostaci medju jugoslovenskim muslimanima*, *Naš narodni život*, 6, Beograd, 1932, 38; M. Barjaktarević, *Dvovjerske šiptarske zadruge u Metohiji*, SAN, Zbornik radova IV, *Etnografski institut* 1, Beograd, 1950, 205; *Lexikon arabische Welt*, 307; M. M. Š. Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, Sarajevo, 1968. *passim*. Konzumiranje alkohola našlo je odjeka i u pesmi, narodnoj i umetničkoj ("Vino piju age Sarajlije, /Na Ilidži pokraj Željeznice") A pojedinci, pak, koji su pili samo rakiju verovali su da se na nju ne odnose šerijastko-pravni propisi o zabrani; drugim rečima, polazili su od leksičkih značenja pojedinih kur'anskih ajeta (Mujić, *Prilog proučavanju*, 290-291, 295). Zanimljivo je da su neki islamski pravници našli i u kafi (koja se javlja od XV veka) analogiju za vino, pa je i ona u XVI i XVII veku često potpadala pod udar sultanskih zabrana (*Lexikon arabische Welt*, 314). Međutim, širenju kafe zaista je doprinela kur'anska zabrana pijenja vina, pa je tako islamski Orijent našao u kafani (u kojoj će se kasnije piti i čaj) zamenu za krčmu (G. Jacob, *Altarabisches Beduinenleben, nach den Quellen geschildert*, 109; *Encyclopaedia Iranica*, V, Costa Mesa, California, 1992, 893).

¹³ Jedna od narodnih islamskih hamajlija su i "zubi od divljeg vepra (domuz diši), sastavljena po dva u vidu polumeseca i pričvršćena u korenu okovom od srebra, među se konjima na prsa" (T. Đorđević, *Zle oči u verovanju Južnih Slovena*, *SEZb* LIII, *Život i običaji narodni* 23, Beograd, 1938. 255).

¹⁴ I jedan kuriozum. Kod Turaka, a i mnogih drugih naroda, i zec je, iz raznih razloga, od kojih je najvažniji taj da ima isti ciklus kao i žena, vlo često tabuom zaštićena životinja (Ž. P. Ru, *Religija Turaka i Mongola*, Beograd-Sr.Karlovc, 2002. 218, 288).

¹⁵ Kreiser, *Lexikon*, 252; *Lexikon arabische Welt*, 209; M. Handžić, *Jedan prilog povijesti prvih dana širenja islama u Bosni i Hercegovini*, *Narodna uzdanica* VI, Sarajevo, 1938. 229-245; S. Skendi, *Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottoman*, *Slavic review*, XXVI, Baltimore, 1967. 230; J. G. Han, *Putovanje kroz porečinu Drima i Vardara*, prev. M. N. Ilić, Beograd, 1876, 137, nap. 2; P. Petrović, *Raška*, antropogeografska proučavanja, 1, Beograd, 1984. 217.

Teško suočavanje sa zločinima (V)

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Jedna od mera koju su predvideli saveznici, a koja je trebalo da se ostvari po okončanju ratnih operacija bila je i denacifikacija Nemačke.

Pod udar zakona o denacifikaciji i gonjenju ratnih zločinaca u Nemačkoj – kako navodi dr A. Kolendić – dolazilo je 13,199.778 lica. Međutim, savezničke vlasti su podigle optužnice samo protiv 3,445.063 lica. "Tokom istrage, još pre suđenja je prekinut proces za 2,489.730 lica, dok je na samom sudu oslobođeno ili simbolično kažnjeno 946.960 lica. Inkriminisana dela osuđenih lica kvalifikovana su na sledeći način: teški ratni zločini – 1.635 lica; zločinci-naciaktivisti – 21.965 lica; manje opterećeni – 106.200; saradnici – 483.598 lica i osuđeni-amnestirani – 18.386 lica.¹

Prema statističkim podacima "Nacionalnog biroa SR Nemačke za gonjenje ratnih zločina" do 1965 godine registrovano je više od 80.000 ratnih zločinaca. Od tog broja 10.500 ratnih zločinaca osuđeno je pred sudovima u raznim savezničkim zemljama, a u SR Nemačkoj, odnosno DR Nemačkoj od suđenih 10.000 ratnih zločinaca osuđeno je 5.025, dok za desetine hiljada drugih ratnih zločinaca ili se ne mogu pronaći ili "nedostaju bilo kakvi podaci".²

Ovi statistički pokazatelji o gonjenju i kažnjavanju nemačkih ratnih zločinaca "postaju jasniji" ako se situiraju u kontekst posleratne konstelacije međunarodnih snaga i odnosa. Posmatrajući kroz tu prizmu postaju "jasnija" i nastojanja bonske vlade da i formalnopravno (ali sa aspekta svog, dakle, unutrašnjopravnog sistema) omogući tzv. zastarelost krivičnog gonjenja ratnih zločinaca u SR Nemačkoj. Naime, u svojoj izjavi od 20. XI 1964. godine vlada SR Nemačke je navela da će 8. V 1965. godine u SR Nemačkoj nastupiti "zastarelost krivičnog gonjenja nacističkih zločinaca".³ Takođe, u svom apelu bonska vlada je, pozivajući se na Krivični zakonik iz 1871. godine, navela da ne postoji mogućnost da se rok zastarevanja za gonjenje nacističkih zločinaca u SR Nemačkoj produži, "pa se stoga pozivaju sve vlade, organizacije i pojedinci u zemlji i inostranstvu da što pre dostave dokazni materijal, do sada nepoznat nadležnim organima SR Nemačke, kako bi se na vreme mogao pokrenuti krivični postupak protiv još neotkrivenih nacističkih zločinaca".⁴

Imajući u vidu ulogu nemačkog Rajha kao agresora

i okupatora u mnogim evropskim zemljama, ogromne ljudske žrtve i materijalnu štetu koju su naneli evropskim narodima, a posebno nacističku praksu zločina, potom načela međunarodnog prava o gonjenju i kažnjavanju ratnih zločinaca potvrđena u toku i posle rata, ali i neodgovarajuću posleratnu praksu njihovog kažnjavanja, a posebno diskriminaciju koju su sprovodile okupacione vlasti zapadnih zemalja u Nemačkoj povodom izručivanja ratnih zločinaca i njihovih pomagača Jugoslaviji (i drugim, pre svega istočnim zemljama) postavlja se pitanje, najblaže rečeno, motiva koji su rukovodili zapadnonemačku vladu da donese takvu odluku.⁵

Jer, i međunarodnopravne norme, a i istorijske činjenice protivreče takvoj odluci.

Obaveza svih država (pa i SR Nemačke) da goni i kažnjava ratne zločince izvire iz međunarodnog prava. Ove međunarodnopravne norme čine odluke saveznika u toku i posle rata (deklaracije), zatim odredbe mirnovih ugovora, i, najzad, rezolucije Generalne skupštine OUN. "Sve ove deklaracije, ugovori i rezolucije predstavljaju gotovo potpuno međunarodno zakonodavstvo u pogledu ratnih zločinaca. Ovo zakonodavstvo utvrđuje princip odgovornosti onih koji su počinili zločine i obavezu članica Ujedinjenih nacija da gone i izručuju ratne zločince, kako bi ih kaznili sudovi onih naroda nad kojima su počinili svoje zločine".⁶ Valja naglasiti da je ova međunarodnopravna obaveza SR Nemačke putem Zakona br. 10 "o kažnjavanju lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i protiv čovečnosti"⁷ uneta u nemačko unutrašnje pravo. Štaviše, odredbe Moskovske deklaracije, Londonskog sporazuma, Statuta Međunarodnog vojnog suda potvrđena su Ustavom SR Nemačke. Zapravo, članom 139. se potvrđuje da odredbe tog ustava neće dirati u pravne propise koji su doneti radi oslobođenja nemačkog naroda od nacionalsocijalizma i militarizma.

Nadalje, iz navedenog proizlazi da nijedna država ne može, putem unutrašnjepравниh propisa, da utvrđuje rokove zastarevanja za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti. pogotovo to ne može država koja je bila glavni vinovnik rata i koja je dva puta u istorij nanela čovečanstvu neopisive patnje i stradanja. To ne može država iz koje potiču i na čijoj teritoriji se nalazi najveći broj nekažnjenih ratnih zločinaca. Otuda SR Nemačka ne može, pozivajući se na svoj Krivični zakonik iz 1871. godine, koji propisuje zastarelost od 20 godina za izvršene krivične radnje, da, praktično, oslobađa odgovornosti izvršioce međunarodnopravnih zločina. Uostalom, jedno od osnovnih načela međunarodnog prava jeste da nijedna država ne može odbiti izvršenje međunarodnopravnih obaveza pozivajući se na svoje unutrašnje zakonodavstvo.⁸

Sve ovo što se dešavalo u SR Nemačkoj počev od novembra 1964. godine izazvalo je revolt u međunarodnoj javnosti, a nešto kasnije mnoge države su pokrenule postupak radi donošenja zakona

o nezastarevanju krivičnog gonjenja i kažnjavanja nacističkih zločinaca.

Godine 1965. Jugoslavija je unela u svoj Krivični zakonik pravilo o nezastarevanju krivičnog gonjenja i izvršenja kazne za zločine protiv čovečnosti i međunarodnog prava.⁹

Takođe, "smatrajući da ratni zločini i zločini protiv čovečanstva spadaju među najteže zločine u međunarodnom pravu", Jugoslavija je ratifikovala Konvenciju o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečanstva, koju je usvojila Generalna skupština OUN 26. XI 1968. godine.¹⁰ Prihvatanjem ove Konvencije Jugoslavija je "uverena da efikasno kažnjavanje ratnih zločina ili zločina protiv čovečanstva predstavlja važan element sprečavanja takvih zločina, zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, jačanja poverenja, daljeg razvijanja saradnje među narodima i unapređenja međunarodnog mira i bezbednosti..."¹¹

S druge, pak, strane, zahvaljujući otporima određenih društvenih i političkih snaga i odugovlačenju, kao i pokušajima da se na nivou nacionalnog zakonodavstva formalnopravno obezbedi zastarevanje ratnih zločina, SR Nemačka nije dosada ratifikovala Konvenciju o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečanstva.¹² I to, uprkos tome što se u rezoluciji 2840. od 18. XII 1971. godine kaže da Generalna skupština "potvrđuje da je odbijanje države da sarađuje u hapšenju, ekstradiciji, vođenju krivičnog postupka i kažnjavanju osoba koje su krive za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti protivno ciljevima i principima Povelje OUN o opštepriznatim pravilima međunarodnog prava".¹³

Još 1964. godine prof. Bartoš je, razmatrajući sa stanovišta međunarodnog prava i međunarodnih ugovornih obaveza SR Nemačke, istakao da je "odluka Bona da obustavi gonjenje nacističkih zločinaca protivna međunarodnom pravu i obavezama SR Nemačke". Naime, prof. Bartoš je pisao: "Naše je duboko uverenje da je Savezna Republika Nemačka, priznajući pravo na zatarelost za ovakva dela ustvari pripisala sebi ovlašćenje, makar i uz uslov protoka izvesnog vremena, da oslobađa svoje građane i lica na svojoj teritoriji od međunarodne odgovornosti. Ovo tim pre što i po osnovnim načelima međunarodnog prava i po konkretnim ugovorenim obavezama i po političkim izjavama koje je nebrojeno puta davala – vlada SR Nemačke primila u ime svoje države međunarodnu obavezu da goni ratne zločince. Ona bi u suštini gašenjem prava na gonjenje ovih zločinaca izvršila jednu generalnu amnestiju ovakvih zločinaca koji dosad nisu otkriveni ili prema kojima dosad nije pokrenut postupak. Time bi ona pokazala, čak i ako se vratimo na redovna pravila uporednog krivičnog prava, da lica koja su činila najgnusnije zločine u toku Drugog svetkog rata ne predstavljaju društvenu opasnost ni po SR Nemačku ni po čovečanstvo... Za nas je nerazumljivo sa gledišta prava da se jedna država, bez obzira na njenu suverenost, može staviti iznad međunarodnog pravnog

poretka i da svojim postupcima ili tumačenjem svog prava može proklamovati jedno načelo koje je suprotno čak i ustavu SR Nemačke. To je načelo da postoji primat međunarodnog prava nad internim pravom. Ako je međunarodno pravo po svom dejstvu jače od unutrašnjeg prava, onda SR Nemačka mora voditi računa da norme međunarodnog javnog prava, koje predstavljaju pozitivna pravna pravila, obavezujući nemački suverenitet i da, prema tome, ne može biti reči o pravu SR Nemačke kao suverene države da na svojoj teritoriji i za svoje pravosuđe propisuje bilo kakav poredak koji je u suprotnosti sa pozitivnim međunarodnim pravom. Mislimo da pri tome moramo primeniti pravilo 'pacta sunt servanda', tj. da se ugovori moraju primenjivati takvi kakvi su i da ih nijedna ugovorena strana po suštini ne može menjati svojim jednostranim aktima, uključujući tu i svoje zakonodavstvo. Ako bi se dozvolilo jednoj od strana da pozivanjem na svoje zakonodavstvo menja svoje međunarodne obaveze, onda bismo se vratili na liniju koju su propovedali Viljemov kancelar Betnam Holveg da su ugovori krpe od hartije i Hitler, da ga ugovori Trećeg Rajha vežu onoliko koliko ih on oceni da su u korist nemačkog naroda... Mi ne verujemo da se danas u SR Nemačkoj može naći odgovorni državnik koji bi smeo da kaže da je u interesu nemačkog naroda da se po SR Nemačkoj slobodno šetaju ratni zločinci i da oni ne predstavljaju društvenu opasnost za taj narod koji se mora moralno osećati odgovornim da žigoše one svoje pripadnike koji su naneli patnje čovečanstvu i okaljali ugled jedne velike nacije..."¹⁴

Iako je, prema nemačkom internom zakonodavstvu, "rok gonjenja nacističkih zločinaca trebalo da istekne 31. XII 1969. godine",¹⁵ ipak je došlo do njegovog produženja. Naime, zapadnonemački Bundestag je prihvatio 4. avgusta 1969. godine deveti Zakon o izmenama Krivičnog zakona o pitanju gonjenja nacističkih zločinaca. Shodno njegovim odredbama "rok gonjenja za delo ubistva produžava se sa dvadeset na trideset godina, a potpuno se ukida zatarevanje za zločine protiv čovečnosti".¹⁶

Poput neispunjavanja reparacionih obaveza Nemačke i drugih bivših neprijateljskih država, tako je i pitanje izručivanja ratnih zločinaca Jugoslaviji ostalo neregulisano. Vinovnici užasa – nacističke agresije i okupacije, nacističke prakse zločina, i u tom okviru, prevashodno zločina protiv čovečnosti, praktično, ostaju nekažnjeni. Uprkos izjavama američkih predsednika, kao i vodećih državnika glavnih savezničkih zemalja u toku i krajem rata o potrebi gonjenja, izručivanja i kažnjavanja ratnih zločinaca, kao i postaojanja načela međunarodnog prava o gonjenju i kažnjavanju ratnih zločinaca utvrđena u toku i posle rata ipak posleratna praksa njihovog kažnjavanja je bila, najblaže rečeno, neodgovarajuća. Posebno valja istaći diskriminaciju koju su sprovodile okupacione vlasti zapadnih zemalja u Nemačkoj, a potom i oficijelne nemačke vlasti povodom regulisanja tzv. raseljenih lica i izbeglica i njihove

repatrijacije, a naročito povodom izručivanja ratnih zločinaca i njihovih pomagača Jugoslaviji. S druge, pak, strane, Jugoslavija je bila prva zemlja koja je na vreme izvršila svoje obaveze koje su proisticale iz sporazuma saveznika o repatrijaciji nemačkih ratnih zarobljenika, a nezavisno od toga, i kod izručivanja Zapadnoj Nemačkoj njenih državljana – ratnih zločinaca i folksdojčera.

Napomene:

¹ A. Kolendić, "Neonacizam danas", Beograd, 1965, str. 17.

² A. Kolendić, nav. delo, str. 12-13; Vidi: Graubuch, "Expansione politik und Neonazismus in Westdetschland, Eine dokumentation Herausgegeben von Nationalrat der Nationalen Front", Berlin, 1967, S. 330-332.

³ "Die Welt", 21. XI 1964.

⁴ "Die Welt", 21. XI 1964. Recimo, u februaru 1987. istaknuto je u saopštenju zapadnonemačkog Ureda za istraživanje nacističkih zločina "da je za nacističke ratne zločine u SR Nemačkoj osuđeno samo 6.425 lica". Cit. po: B. Dikić, Bon o 40-godišnjici "Kristalne noći" – Vener budi nemačku savest, "Politika", 5. XI 1978.

⁵ Vidi: U. Radovanović, "Takozvana zastarelost ratnih zločina", "Međunarodna politika", 1965, br. 358, str. 8-10; i M. Iveković, "Ratni zločini ne mogu zastarjeti", "Međunarodna politika", 1965, br. 355, str. 6-8.

⁶ Govor ministra spoljnih poslova FNRJ Stanoja Simića na plenarnom zasedanju Generalne skupštine OUN 31. X 1947. godine, "Politika", 2. XI 1947.

⁷ Vidi: Tekst Zakona br. 10, Nirnberska presuda, Beograd, 1948, str. 20-24.

⁸ Vidi: D. Janča, "Obeštećenje jugoslovenskih žrtava nacističkih progona i krivično gonjenje nacističkih zločinaca", Godišnjak IMPP za 1964, Beograd, 1965, str. 1287-1296.

⁹ Vidi: "Službeni list FNRJ", 1965, br. 15, str. 644.

¹⁰ Vidi: Tekst Konvencije, Dodatak Službenog lista SFRJ, 1970, br. 50, str. 795-798.

¹¹ Dodatak Službenog lista SFRJ, 1970, br. 50, str. 796

¹² Konvenciju su do danas ratifikovale sledeće države (njih 20): Albanija, Bugarska, Kuba, Čehoslovačka, DR Nemačka, Gvineja, Mađarska, Indija, Kenija, Meksiko, Mongolija, Nigerija, Filipini, Poljska, Rumunija, Ruanda, Tunis, Sovjetski Savez, Kamerun i Jugoslavija. Vidi: K. Tomaševski, "Izazov terorizma – problemi suzbijanja terorizma u međunarodnoj zajednici", Beograd, 1983, str. 158.

¹³ Vidi: K. Tomaševski, "Problem terorizma pred Organizacijom ujedinjenih nacija", "Arhiv za pravne i društvene nauke", 1-2, 1980, str. 68-69; Vidi i: M. Bartoš, "Povodom londonske konferencije Međusavezničke komisije za utvrđivanje ratnih zločina", "Borba", 12. VI 1945; M. Bartoš, "Pitanje stranaca – okupatorskih saradnjika", "Borba", 24. VI 1945; Povodom odluke Bona da obustavi gonjenje nacističkih zločinaca, "Protivno međunarodnom pravi i obavezama SR Nemačke" – izjava akademika prof. dr Milana Batoša, "Borba", 31. XII 1945.

¹⁴ Povodom odluke Bona da obustavi gonjenje nacističkih zločinaca, Protivno međunarodnom pravi i obavezama SR Nemačke – Izjava akademika prof. dr Milana Bartoša, "Borba", 31. XII 1964, str. 2.

"Prema tome, odluka bonske vlade o primeni internopravnih zakona zatarelosti na nacističke zločine nije u skladu ni sa unutrašnjim pravom SR Nemačke, ni sa njenim međunarodnopravnim obavezama. To upućuje na zaključak da se vlada SR Nemačke, pri donošenju ove odluke – čije bi sprovođenje u život omogućilo nacističkim zločincima da steknu krivično-pravni imunitet i da mirno žive u Zapadnoj Nemačkoj – rukovodila određenim pobudama koje su neprihvatljive i sa političkog, i sa moralnog, i sa pravnog stanovišta. Akt bonske vlade u ovom pitanju, nezavisno od njegove formalno-pravne strane u svakom slučaju se ne može odvojeno posmatrati od delovanja onih faktora koji su uslovili krajnju neefikasnost u gonjenju nacističkih zločinaca na teritoriji Zapadne Nemačke i u sprovođenju mera denacifikacije koje je vlada SR Nemačke dužna da sprovodi i po Ustavu i po svojim međunarodnopravnim obavezama". Cit. po: D. Janča, Pitanje krivičnog gonjenja nacističkih zločinaca i međunarodnopravne obaveze SR Nemačke, "Međunarodni problemi", 1964, br. 4, str. 63.

¹⁵ Vidi: M. Marković, "Međunarodna krivična dela i ustanova zastarelosti", JRMP, 1965, br. 2-3, str. 350-353; B. Zlatarić, "Problem zastare međunarodnih zločina u usporednom i međunarodnom pravu", Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1966, br. 1, str. 25-27; V. Vasiljević, "Suđenje pred Međunarodnim vojnim sudom u Nirnbргу i razvoj međunarodnog krivičnog prava", JRMP, 1971, br. 3, str. 326.

¹⁶ SR Nemačka, "Produženje roka gonjenja nacističkih zločinaca", "Hronika međunarodnih događaja", IMPP, 1969, Beograd, 1970, str. 2.086 B.

(Nastavak u sledećem broju)

povodom pretnji sonji biserko

Metode nastupajućeg fašizma

PIŠE: RADE VUKOSAV

Italijanski književnik Ignacio Silone (Ignazio Silone) u romanu „Fontamara“ je svojevremeno slikovito opisao metode nasilničkog nastupanja Musolinijevog (Benito Mussolini) fašizma, njegovih batinaša u Italiji, ranih dvadesetih godina prošlog veka. Njihovi učinci i neslavan kraj su nam poznati. Sličnim metodama se odslikava nastupanje fašistoidnih pojedinaca, grupa, pa i struktura kod nas i to uz toleranciju struktura vlasti i crkve. Ovo retrogradno delovanje vrši se zastrašivanjem, blasfemičnim etiketiranjem, tajnim i javnim pretnjama, nasrtajima i sličnim, u demokratskom društvu nedozvoljenim, metodama. Sad su se okomili na Sonju Biserko, predsednicu Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji (HO). Oni tako postupaju protiv svakog koji im nije po volji.

I ranije su Sonja i HO napadani, skaredno etiketirani, klevetani i nabeđivani da su „sektashi“ (!), antisrpski orijentisani i šta još ne. Ova pretnja, ova hajka i poziv na linč Sonje Biserko u pisanju „Tabloida“, je zabrinjavajuća. Kako kod nas jedna novina (e, da je samo jedna), nekažnjeno može širiti neistine, mržnju i pozivati na nasilje i koliziju u društvu?!

Kad su Sonja Biserko i HO u pitanju kao i druge nevladine organizacije antiratne orijentacije, često i odavno se ponavljaju klevete, uvrede i pretnje, pa i fizički nastupi protiv njih. Kad se nešto ponavlja to deluje uverljivije. Laž poprima prividno svojstvo istine, one gebelsovske: "kad se laž sto puta ponovi, postaje istinom". Šta su Gebelsove "istine" uzrokovale i kako su završile, istoriji je poznato. Pitamo do kakvih to državnih tajni Sonja dolazi da bi bila "hrvatski špijun" i ma čiji drugi i kad je Hrvatska u istom sosu kao i Srbija, neka klevetnici dokažu i kazaćemo im – "u pravu ste". U Hrvatskoj i drugim susednim zemljama postoje iste "Sonje" oba pola i nevladine organizacije, koje su, po njihovim "patriotima", srpski ili nečiji drugi špijuni. Kad se laže, svakako se kaže, kaže narodna poslovice. Ono što su do sada Sonja i njena ekipa u HO učinili za zaštitu ljudskih prava i onu pomoć koju su, kroz instituciju i akciju "Hoću kući" i uz druge pomoći jadnim izbeglim Srbima pomogli kroz davanje besplatnih pravnih usluga, kao što su povratak penzija, imovine, državljanstva i mnogih drugih, povraćenih im prava u zemljama odakle su izbegli – to klevetnici nikad neće moći učiniti, jer se ne bave takvim i sličnim humanitarnim poslovima, pošto im je jedino usmerenje – tvrdoglavost, mržnja, pretnja, huškanje na nasilje. U njihovim glavama je više mržnje nego razuma; sužene pameti i oholosti... Nisu se interesovali da vide kad su prostorije i hodnici HO godinama bili, po ceo dan, prenatrpani nesretnicima kojima treba pomoći. Ekipe pravnik i pojedinci HO su radili i rade neumorno. Ali, Sonjina orijentacija se ne miriše onima koji žele "što gore – to bolje" i ne ide im u glavu da Srbija, sa ovakvim političarima koje imamo i uzastopnim potresima, s međusobnom kolizijom i kolizijom sa svetom, nefleksibilnošću i nedovoljnom saradnjom sa EU i sa drugim međunarodnim institucijama, samo nazaduje, jer Koštunica čuva Miloševićeve tekovine. Cilj

naprednih snaga je onemogućiti ekstremni nacionalizam i korupciju koji su podjednako opasni za naše društvo, koji su nas doveli do tragedije i siromaštva. Svi ti razni političari i njihovi "...izmi" su prolazni, a Srbija je večna i nju treba čuvati, jačati, unapređivati; osnovna je to zadaća koju neki ne shvataju onako kako treba, pa one koji ne misle opskurno kao oni i ne podržavaju mržnju i nasilje kao oni – etiketirani kao izdajnike. Tako je to kod nas.

Dok se Sonja i HO bore za jednu drugu, razumnu, ekonomski jaku, demokratsku i fleksibilnu Srbiju, napadaju je one snage koje fanatično zagovaraju imaginarnu, iluzornu i nemoguću "veliku Srbiju", kakvu samo zanesenjaci mogu sanjati i kakva politika nam donosi opravdanu mržnju naših suseda prema nama, jer se ovde radi o pretenzijama prema njihovim državnim teritorijama. To uzrokuje odbojnost prema Srbima, a ne nešto drugo. Oni politikom destrukcije našu državnu kuću podupiru odozgo na dole i guraju je u ambis. Nas do ove sadašnje nevolje nije dovela Sonja i onakvi kao Sonja nego, u nečijim glavama, "srpske zemlje" van granica Srbije i mилошевићевско-šešeljevska suludost koja nas je žestoko tresnula po glavi. Sonja nas na to podseća i usmerava na pametniju politiku, politiku koja bi ojačala i poziciju Srbije u svetu i unutar Srbije, a boga mi, i pozicije Srba van Srbije. "Potreban je veliki nivo civilizacije i opšte prosvetlosti da se prihvate ružne stvari vlastite istorije. Nemcima je za to trebalo dvadesetak godina, oni su tek šezdesetih-sedamdesetih godina prošlog veka uspeli da se

konačno suoče sa najružnijim delom svoje prošlosti, oni to zovu prevladavanjem istorije. Neki narodi to još nikad nisu uradili" (Predrag Marković, u emisiji Radio Slobodna Evropa, "Danas" – Vikend, Beograd, 8-9. oktobar 2005.)

Pjer Rišer Prosper, Ambasador SAD za pitanje ratnih zločina, odlazeći iz naše zemlje, između ostaloga kaže: "Takođe sam uzdržan jer znam da ste u Srbiji i Crnoj Gori vi i oni koji trpe posledice, njihovih dela (zločinaca – R.V.), a to su nepotpuni odnosi sa EU, visoka nezaposlenost, manje stranih investicija, ograničavanja u putovanjima i stagnacija u primeni reforme odbrane i izgradnje odnosa sa Zapadom...Verujem da je pravo vreme da se Srbi suoče sa zločinima koji su počinjeni u njihovo ime tokom devedesetih... jedini način da se zatvori ovo mračno teško poglavlje u istoriji regiona jeste iskreni razgovor, nastavak procesa pomirenja i energičan sudski proces. Hag je kritični deo tog paketa. ODLAZIM NEZADOVOLJAN. ALI SA NADOM". („Danas“ - Vikend, 8-9. oktobra 2005.).

Zlo je učinjeno i ono se ne može sakriti, ono se mora priznati, a krivci kazniti, skidajući time kolektivnu odgovornost sa srpskog naroda, kako onog u Srbiji, tako i onog van Srbije. Spas je u istini. Katarza nam je neizbežna i moramo je priznati i ostvariti. Što pre to bolje jer, dok god, naopakom politikom dopuštamo bujanje nasilja i pretnji nasiljem, dok praktikujemo tvrdoglavost i mislimo da će to proći "onako" naš položaj u svetu i stanje u našoj zemlji će se pogoršavati. To skupo košta, jer uzrokuje dalje propadanje.

Otkud tolika netolerancija

PIŠE: RADE VUKOSAV

Ne jenjava netolerancija ekstremista, predstavnika većinskog naroda, prema nacionalnim manjinama i drugim religijama u Vojvodini. Posebno je na udaru vandalskih napada Hrišćanska adventistička crkva (HAC), naročito u Novom Sadu i Zrenjaninu.

U Novom Sadu je u noći 14. na 15. oktobar 2005. u ranim jutarnjim časovima, od grupe nepoznatih počinitelaca, žestoko kamenovana HAC u Ulici Petra Drapšina broj 13. Polupani su prozori na uličnoj fasadi crkve i veliki simbol krsta od ukrasnog ornament stakla koji krasi fasadu crkve. Kamenice i cigle su padale kroz razbijena stakla u prostorije ove velelepne crkve, a najviše ih je palo u veliku dvoranu koja služi za propovedi i molitvu. Još i sada ima staklenog krša u prostorijama. Sreća je što nije bilo ljudi uutra. Ukrasni simbol krsta je zanođen, u toku je postepeno zanođavanje razbijenih prozora, jer šteta premašuje novčane mogućnosti. Slična kamenovanja ove crkve su činjena i u martu, aprilu, maju, junu, avgustu ove godine. Na svaku prijavu je policija hitno dolazila, ali počinioci do sad nisu otkriveni.

Molitveni dom ove crkve je u Zrenjaninu takođe više

puta napadan, a službenik crkve koji se tamo zatekao je gotovo na smrt premlaćen, tako da je bio u nesvesti sve dok ga neki dobri ljudi nisu našli i pozvali hitnu pomoć. Ovaj premlaćeni čovek se ne čudi toliko svome jadu toliko koliko se čudi: „Kako hrišćani mogu razbijati krst?“ Njegova naivna dobrota ne vidi da oni koji to rade, za njih, taj razbijeni krst nije „njihov“ krst nego krst neke druge vere, „tamo njihov“ krst; da nacistički zamlaćeni um tako rezonuje, bez razumevanja i bez ikakve građanske tolerancije Na Molitvenom domu HAC u Zrenjaninu su, ćirilničnim slovima, napisani grafiti: „Srbija Srbima – Napolje s Mađarima“, nacrt krsta sa četiri „S“ i grafit „Ovde služe đavolu“.

Ovde postoje i gresi rukovodstva Srpske pravoslavne crkve, što javno i oštro ne reaguju protiv takvih zala. Krivica je i do Ministarstva vera i Ministarstva prosvete R. Srbije što su u državne škole uveli predmet veronauke na ovaj način kakav se sada praktikuje. Mnogo bolje bi bilo da je država, umesto sadašnjeg veronauka u škole uvela predmet Nauka o religijama, gde bi predavali istoričari, teolozi, filozofi, sociolozi, umetnici, u kome bi se učilo o postanku svih većih religija, o njihovoj istoriji, njihovom učenju, kulturi i umetnosti koju su donele, a svaka od konfesija neka organizuje veronauku svoje vere. Manje bi bilo mišljenja da sve druge religije, osim „naše“, služe đavolu; netolerancije bi bilo manje, a ljudi bi se međusobno tretirali kao ljudi, građani ove države, a tek onda, što bi bilo manje važno, pripadnici druge vere, pa i nacije.

Naciošovinistički naboje

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

Na nedavnoj fudbalskoj utakmici u Beogradu između reprezentacija Srbije i Crne Gore i Bosne i Hercegovine dogodili su se ozbiljni izgređi za vrijeme, prije i poslije njenog održavanja, s tim što je, osim fizičkog obračuna, došlo do veoma izražene nacionalističke antibošnjačke euforije, koja je zasjenila zasluženu pobjedu Srbije i Crne Gore.

Obradovala me je inicijativa organizatora utakmice da se puštanjem 60 bijelih golubova, simbola mira, otvori meč, ali, nažalost, priličan broj navijača, umjesto aplauza, zvižducima je iskazao odnos prema tom gestu.

Osjećao sam se veoma tužno slušajući i gledajući navijače naciošovinističkog naboja sa pogrdnim povicima, parolama i transparentima, poput: "Ubij Turčina", "Ubij baliju", "Ratko – hvala ti", a posebno izaziva gnjev, od ranije poznat našoj javnosti, stravični transparent: "Nož, žica, Srebrenica", koji podsjeća i cilja na masovni zločin nad Bošnjacima. Pogibeljna je poruka tog transparenta.

Izlivi mržnje prema Bošnjacima su se odvijali i van stadiona, prije i poslije utakmice. Tako, na primjer, ekstremni navijači, marširajući ulicama Novog Sada, pored ostalog, pjevali su: "Ubij, zakolji, da Turčin ne postoji", i sl. Dakle, događaj je imao šire razmjere.

Smatram da su se organi vlasti, pored krivičnog gonjenja počinitelja, trebali posebno javno oglasiti i osuditi navedene nacionalističke izgrede. Posebno zbog toga što bi se time neutralisala očekivana negativna reakcija građana Bosne i Hercegovine, naročito Bošnjaka i doprinijelo neophodnosti poboljšanja atmosfere u međusobnim odnosima. Ako već nisu našli za potrebno da se oglase najviši državni rukovodioci, to je, na primjer, shodno funkciji, mogao učiniti ministar za ljudska prava i prava manjina. Budući da je posredstvom televizije i svijet posmatrao tu utakmicu i video scene nacionalističke euforije, javno oglašavanje organa vlasti imalo bi i u svijetu pozitivno dejstvo. Umjesto toga, prepušteno je odgovornim sportskim funkcionerima da oni daju i plasiraju u javnost ocjenu, a po njima to je bio

"sportski događaj koji je protekao relativno mirno".

Ovaj slučaj potvrđuje dugogodišnju praksu da nadležni organi vlasti, kada su u pitanju nacionalistički izgređi, nastoje da ih ignorišu, zataškaju, minimiziraju, odnosno da oklijevaju u otvaranju krivičnih procesa, a kada do njih dođe da izriču veoma blage kazne. Takva politika pogoduje naciošovinističkim snagama za raspirivanje mržnje.

Navedeni slučaj izliva naciošovinističke mržnje prema Bošnjacima nije iznenađenje, jer su se i ranije dešavali. Na mene je jak negativni utisak ostavila prije nekoliko mjeseci održana tribina na Pravnom fakultetu sa prvobitnim nazivom "Oslobođenje Srebrenice" koja se isticala antibošnjačkim nabojem, a najupečatljiviji negativni dojam ostavila je ekstremno rasistička izjava govornika da treba premjestiti bošnjačko groblje iz Potočara u Federaciju i tako "svetu srpsku zemlju" očistiti i od mrtvih Bošnjaka (U Srebrenici je 1991. godine tri četvrtine stanovnika bilo bošnjačke nacionalnosti). Uzgred, upravo u to vrijeme došli su u Kraljevo studenti iz Njemačke, sa svojim profesorima, da odaju poštu i poklone se sjenima srpskih žrtava koje su počinili njihovi djedovi, što jasno pokazuje da se Njemci u sučeljavanju sa zločinima iz prošlosti drukčije ponašaju, što je rezultat uspješno sprovedene denacifikacije.

Kada se radi o izgređima na utakmicama, kao što su se dogodili na navedenoj utakmici, praksa u Evropi je, sa političkog stanovišta, drugačija od naše. I najblaži oblik naciošovinizma, rasizma i antisemitizma, izražen sa tribina ili na terenu, pored krivičnog gonjenja konkretnih počinitelja, sankcionira se i prekidom utakmice (tako je, na primjer, nedavno sudija prekinuo meč Den Haag – PSV Eindhoven, nakon što su domaći navijači uzvikivali poruke antisemitskog karaktera, što je u svijetu sporta svesrdno pozdravljeno).

Dakle, neophodno je ugledati se na Evropljane, prihvatiti njihove standarde i povesti odlučniju i efikasniju borbu protiv svih pojava naciošovinizma, rasizma i antisemitizma, što je ključni preduslov za unutrašnju stabilizaciju, razvoj odnosa sa susjedima, za regionalnu saradnju i konačno jedan od temeljnih uslova za ulazak u EU. Uspjeh prije svega zavisi od spremnosti vlasti da mijenja svoju dosadašnju politiku u ovoj oblasti saobražavajući je navedenim zahtjevima.